

Wilhelm Sándor

TANULMÁNYOK AZ ÉRMELLÉKRŐL

Partiumi füzetek

80

Wilhelm Sándor
TANULMÁNYOK AZ ÉRMELLÉKRŐL

Wilhelm Sándor

TANULMÁNYOK
AZ ÉRMELLÉKRŐL

Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság

Varadinum Script Kiadó
Nagyvárad, 2014

A sorozatot szerkeszti:
DUKRÉT GÉZA

Szöveggondozás:
MIHÁLKA MAGDOLNA

Fedőlapon: A régi szalacsi híd.
Hátlapon: Fényes Elek szobra Csokalyon,
pinceutca Szalacson, lápi póc

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
WILHELM, SÁNDOR

Tanulmányok az Érmellékről / Wilhelm Sándor. - Oradea:

Varadinum Script, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-8307-56-5

639.2(498 Valea Ierului)

639.1(498 Valea Ierului)

Készült
a Bihar Megyei Tanács,
az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete

és a Rogériuszi Református Egyházközség
támogatásával.

Készült a nagyváradi LITERA PRINT nyomdában.
Tel.: 0732-115.445; e-mail: literaprint@gmail.com

MIÉRT ÉPPEN AZ ÉRMELLÉK?

1968-ban végeztem el a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Biológia-Földrajz-Geológia karán a biológia szakot, biológus-zoológus képesítéssel. Már az egyetemi évek alatt halbiológiai kutatásokat folytattam, tanárom, dr. Gyurkó István irányításával, akivel több közös dolgozatunk is megjelent nyomtatásban. A kari tanács kutatómunkára javasolt, de ilyen állás nem akadt akkoriban, így a székelyhídi középiskolát választottam jövőző munkahelyemnek. Ennek egyszerű oka volt: amikor szülővárosomból, Margittáról Kolozsvárra vitt a vonat, Székelyhíd környékén hatalmas nádasok töltötték ki a látóhatárt. Ahol nádas van, ott hal is akad – gondoltam –, s akkor én kutatóintézet nélkül is folytathatom halbiológiai tanulmányaimat. Azt nem tudhattam, hogy akkorára már az érmelléki nádasokra kimondták a halálos ítéletet Bukarestben.

Felfigyeltem a környék néprajzi értékeire is, és a neves kolozsvári néprajzkutató, dr. Kós Károly irányításával elkezdtem feldolgozni azokat. Mivel ilyen irányú szakképzés nem folyt akkoriban, levelezés, személyes beszélgetések során ő vezetett be sokunkat az anyaggyűjtés, -feldolgozás és -leírás rejtelmeibe. Tőle tanultam meg például a szakszavak, népi kifejezések írásmódját, ezért szerepelnek a szövegben az olyan kifejezések helyett, mint *fáklya*, a *fákja*, sulyok helyett a *sujok*, zöld fű helyett a *zöld gaz*, és hasonlók. Az összegyűjtött anyagból magyarországi pályázati támogatással berendeztem Székelyhídon a Népi Halászat és Vadfogás Múzeumát. Felejthetetlen barátommal, néhai Kerekes Géza rajztanár kollégával megformáztuk az ősi mesterségnek emléket állító Öreg Halász szobrát, amely most

is ott áll Székelyhíd főterén, igaz, hogy a szigonyt következetesen kilopkodják a kezéből.

Tanulmányok, szakkönyvek sora bizonyítja, hogy a halak tanulmányozását sem hagytam abba, s a feldolgozott anyag egy jelentős részét is az Érmellék vizei adták. Nem bántam meg, hogy annak idején ez a vidék lett a választott hazám, s Székelyhíd a második otthonom. Az ehhez a tájegységhez kapcsolódó írásokból lett a mellékelt válogatás.

Wilhelm Sándor

VOLT EGYSZER EGY ÉRMELLÉK...

*„Az Ér nagy álmos, furcsa árok,
Pocsolyás víz, sás, káka lakják,
De Kraszna, Szamos, Tisza, Duna
Óceánig hordják a habját.”*

(Ady Endre: Az Értől az óceánig)

A mai Románia északnyugati peremén, a határral párhuzamosan, két megye, Szatmár és Bihar területének egy részét egy jellegzetes kistáj, az Érmellék foglalja el. A tájegységet északon a Kraszna, délen a Berettyó völgye határolja. Keleti határán a Tasnádi-dombvidék (más néven Érhátság) és a Szalacs-székelyhídi dombság szelíd magaslatai húzódnak, északnyugati peremén viszont a Nyírség homokbuckáinak nyúlványai hatolnak be Érselénd, Érsemjén, Érmihályfalva térségébe (1. ábra).

Hogyan alakult ki ez a szívünknek oly kedves tájegység? Ha visszamennénk az időben vagy 250 millió évet, a geológiai ókorba, a mai Érmellék területén is egy, szinte az egész Európát átszelő hegylanc, a Herciniai-hegyrendszer bérceit találunk. Ezt a hegyvonulatot a külső erők (szél, csapadék, fizikai mállás) lassan elkoptatták, a földkéreg mozgásai feldarabolták, hatalmas tömbjei lesüllyedtek. Felette, a következő több mint 100 millió évre egy sekély, meleg vizű tenger „rendezkedett be”, amelynek mésztartalmú üledékei lassan feltöltötték a tengeri medencét, vastag, néhol 2-3 ezer méteres üledékréteggel takarva a hajdani hegység maradványait.

A hosszú nyugalmi periódust ismét mozgalmassá tették: a földtörténeti harmadidőszakban a hegyképző erők felgyűrték az Alpok és Kárpátok hegylancát. A hatalmas kéreg-

mozgás ereje megint felszínre hozta a hajdankori Herciniai-hegyrendszer egyes tömbjeit, így történt ez a szomszédos Szilágyságban is, ahol ma ezek alkotják a Bükk- és a Meszes-hegység magvát. A mai Szatmári-síkság, s az Érmellék területe azonban továbbra is a tenger szintje alatt maradt, egészen addig, míg kb. 10 millió évvel ezelőtt a Vaskapunál átszakadt a Kárpátok lánc, s kialakult a Duna völgye, amely levezette a Pannon-tenger vizét.

A földtörténeti negyedkorban, kb. 2 millió évvel ezelőtt, erős lehűléssel megkezdődött a jégkorszak, amikor a Kárpátok csúcsait is vastag jégtakaró borította. Ám az eljegesedés nem volt egyenletes, a hideg időszakokat (a glaciálisokat) felmelegedések (interglaciálisok) követték, amikor a megolvadó jégtakaró vizét a kialakuló ősfolyók mindent magával sodró áradata szállította az Alföld felé. Mivel épp a mai Érmellék területén húzódott a hajdankorban feldarabolódott Herciniai-hegység egy hatalmas, ÉK-DNy-i irányú törésvonala, ez a tektonikus árok mágnesként vonzotta magához, s vezette le az ős Tisza, Túr, Szamos és Kraszna vizét, a Berettyó és Körösök táplálta Sárrét felé.

A nagy folyók szállította hatalmas hordalékmennyiségből alakultak ki a hegyeket övező dombok vonulatai, valamint a síkságot fodrozó terjedelmes törmelékkúpok is. Nagyobb folyó nagyobb szemcsésű hordalékot görget, így a geológusok azt is meg tudják állapítani, hogy melyik területen rakódott le az ős-Tisza, melyiken az ős-Szamos, vagy másik kisebb ősfolyó hordaléka.

A későbbiekben, a jégkorszak végén, a Bodroghöz és a Szatmár-beregi sík lassú, de máig tartó süllyedési folyamata egymás után „csábította el” az Érmellékről a nagy folyókat. 25 ezer évvel ezelőtt északnak fordult a Tisza, majd 15 ezer évvel ezelőtt a Szamos folyása is elkanyarodott, végül 7 ezer évvel ezelőtt a Kraszna is „hűtlen lett” az Érmellékhez. Ám egyértelmű, hogy nem a valóság, hanem a költői szabadság íratta az Érmellék költőfejedelmével, Ady Endrével a bevezetőben idézett sorokat, hiszen az Ér vizét ezután sem a Kraszna és Szamos, hanem a

1. ábra. Az Érmellek térképe

Berettyó és Körös hordta az óceán felé. De hordta, s Ady számára ez volt a lényeg!

A szilágysági Újnemet határában, a Szekeres erdőben eredő kis vízhozamú Ér folyócska egyedül maradt a területen, s mint apró emberke a felnőttekre szabott gúnyában, lassan tántorgott, inkább szivárgott, mint folyt az ősfolyók lerakta terjedelmes hordalékkúpok között. Pangó vize kitöltötte a mélyedéseket, s megrekedt bennük. A kialakuló morotvás, lápos területet benőtte a vízi és vízparti növényzet, s csak néhol maradt a mélyebb árkok, medencék felett szabad víztükör. A magasabb hordalékkúpok az év nagyobb részében szárazon maradó szigeteket, porongokat képeztek, amelyeket csak tavaszi hóolvadáskor borított el az ár. Ám a nagyobb szigetek egy része ekkor is szárazon maradt, lehetőséget nyújtva a régi korok emberének a letelepedésre, a terület birtokba vételére.

A természet itt befejezte munkáját, létrehozta azt az egyik oldalon szélfodrozta sivatagi homokkal, a másik oldalon szelíd erdős domboldalakkal határolt csodálatos vízi világot, az igazi Érmelléket, amely évszázadokon át megélhetést biztosított növénynek, állatnak, embernek egyaránt.

Ám az átalakulások itt nem álltak meg, csak annyi változott, hogy a természet munkáját az ember vette át. Már a kő- és bronzkor embere elkezdte kiirtani a magasabb szigeteket, s a kísérő dombokat borító erdőségeket. Töltésekkel, csatornákkal vette körül lakóhelyét, de radikális beavatkozásra, az ősi természet alapvető felforgatására csak a modern ember volt képes.

A 19. század második felében, amikor a Nagy-Sárrétet lecsapolták, s a Berettyónak medret ástak, megkezdődött az Ér völgyének lecsapolása is, ám a munkálatokkal csak Bihar-diószegig jutottak el, mert elfogyott a pénz. A következő beavatkozásra a trianoni békedöntés után, az 1930-as években került sor, amikor a berendezkedő román államhatalom az újonnan húzott határok mentén kialakította a II. Károlyról elnevezett védelmi rendszert, ennek központi eleme az Érmelléken a Diószegtől Éradonyig kiásott széles kanális (az ún. Tankárok)

lett, amelynek töltését beton bunkerekkel (ún. obekekkel) rakták meg. A franciák által óriási költségekkel kiépített Maginot-vonalhoz hasonlóan, ennek a védelmi rendszernek sem lett gyakorlati hadászati jelentősége. A második világháború után az obekeket felrobbantották, a betontömböket a környék lakossága házak alapozásánál hasznosította.

Már a 20. század elején felmerültek olyan merész elképzelések, amelyek szerint a Felső-Tiszát, az Ér völgyének felhasználásával, hajózható csatorna kösse össze a Sebes-Körössel. Ezeknek a fantasztikum határát súroló elképzeléseknek volt az egyik szószólója Gönczi Sándor székelyhídi kultúrmérnök, aki először a magyar államot bombázta elgondolásaival, majd a rendszerváltás után Bukarestben kilincselte terveivel. Mivel elképzelései megfeleltek a rendszer grandomán természetátalakító törekvéseinek, itt végre meghallgatásra talált. 1960-ban elkészültek a lecsapolási tervek, s 1965-ben megindultak a munkálatok. Az Ér völgye tengelyében, részben a régi Tankárok medrét hasznosítva, kialakítottak egy 91 km hosszúságú főcsatornát, amelyhez másodlagos bekötőcsatornák és helyi levezető csatornahálózatok rendszerét csatlakoztatták, ezek együttesen több mint 50 ezer hektár területről vezették el a vizet. A víz visszatartására és öntözéses hasznosítására, több nagy zsiliprendszerrel ellátott víztározót is kialakítottak Illéd, Érendréd, Vasad, Érsemjén körzetében, ám ezek sohasem kerültek célszerű hasznosításra, medrük jórészt szárazon áll, legfeljebb silány libalegelőként hasznosul. Pillanatnyilag ott tartunk, hogy a természet drága kincsét, a felbecsülhetetlen értékű, s egyre fogyatkozó tiszta édesvizet, ahelyett, hogy minden eszközzel visszatartanánk, s felhasználnánk, igyekszünk minél hamarabb elvezetni, s a tengerbe juttatni.

A nagy csinnadrattával, s hatalmas anyagi költségekkel megépült csatornarendszer gyökeresen átalakította az Érmelléket. Írmagja sem maradt a régi mocsárvilágnak, szabályos, vonalzóval tervezett árkok rendszere hálózza be a területet, az árkokat meredek rézsűk határolják, amelyeken egyetlen bokor sem nőhet,

nehogy valami is akadályozza a víz haladását. A medret kétoldalt magas gátrendszer keretezi, hogy a tavaszi árvizek se tudjanak kicsapni az ármentesített területre. Az egyhangú csatornát csak a gát alatt, betoncsőben átvezetett bekötő árkok befolyásainak kikövezett, s nagy befelé nyíló szelepekkel ellátott öblei szakítják meg helyenként. Ha néha barna bőrű, szorgalmas vasgyűjtő honfitársaink elemelik a szelepek öntöttvas zárólapját, magas vízálláskor a főmeder visszafolyó vize jókora területeket önt el a gátak külső oldalán.

A lecsapolást irányító tervezők és kivitelezők mindenre kiterjedő figyelme egyre gondosan ügyelt: szinte mániákus következetességgel vigyáztak arra, hogy nehogy egyetlen talpalátnyi hírmondója is maradjon a régi vízi világnak! Hiába harcoltak a múzeumok szakemberei, hogy legalább néhány kisebb, s mélyebb fekvése miatt amúgy sem hasznosítható területen létesítsenek rezervátumot, amely megőrizzen valamit az Érmellék régi értékeiből, a kérés süket fülekre talált, a kotrógépek keresztül gázoltak mindenben. Ígéretesek voltak ugyan, hogy megmaradhat Szilágypérben a gyönyörű puhafás ligeterdő, Szalacson a Hidegér, Gálospetriben a Hartyás, Érkeserűben a Nagysziget, de mire az ökológus szakemberek felébredtek, már csak papíron léteztek a „védett területek”.

Számadó Ernő, a költő, akinek hozzám hasonlóan az Érmellék lett a választott hazája, amikor elsiratja a tönkretett vidéket, legalább azzal vigasztalódhat, hogy verseiben megmarad az, amit oly sikeresen felszámoltak a kegyelmet nem ismerő vandál pusztítók:

*„...Dörögnek a gépek, omlik a múlt,
baldoklik a láp, az ősvadon,
de virul verseimben örökké
napringató, büszke szabadon.”*

(Virágok szülőföldjén)

Megnyugodhatnak már a környezetrombolók, tökéletes munkát végeztek! Mi meg, természetszerető emberek, ennek a vidéknek a szerelmesei, fájó szívvel mondhatjuk ki a szomorú igazságot, hogy VOLT EGYSZER EGY ÉRMELLÉK!

Milyen is volt a régi Érmellék?

Aki járt már a Duna-deltában, fogalmat alkothat arról, hogy milyen is lehetett az Érmellék a lecsapolás előtt, hiszen ez sem volt más, mint egy, a hajdankori Pannon-tengerbe nyíló, nagy folyókra „tervezett” deltatorkolat maradványa. Morotvák, holtágak, csatornák ágas-bogas rendszerébe ágyazott apróbb-nagyobb szigetek, porongok átláthatatlan szövevénye, amelyek közt holtbiztosan eltévedt a vezető nélkül bekíváncsiskodó idegen. A terület jórészt benövő nádrengetegből látni lehetett ugyan a környező falvak templomtornyait, ám aki toronyiránt próbált volna kivergődni a vízi világból, előbb-utóbb útját állta valamelyik mélyebb vizű medence, csatorna, amelyen alkalmas vízi jármű nélkül lehetetlen volt átkelni.

A nád mellett sás, káka, szittyó, gyékény számtalan fajta tenyészett a sekély vízben, köztük sárgán virított a nőszírom virága, s a mindent befonó szulák, ebszőlő, vadkomló és süntök indái tették átjárhatatlan szövevényé az egészet. Ide csak a vaddisznó tudott behatolni, ennek csapásai behálózták a nádat, de ki lett volna olyan bátor, hogy elinduljon egy ilyen szűk vadcsapáson, kockáztatva, hogy szembetalálkozik az ösvény gazdjával?

A mélyebb területeken a sulyom rombusz alakú leveleinek csokrai felték be a vízfelszínt, ennek ehető termései a vízfelszín alatt lapultak, horgas tüskéikkel felsértve a betolakodók talpát. A sulyomlevelek közt kolokán tövek úsztak, gyökerük a vízbe csüngött, tüskés szegélyű, késéles peremű leveleik kardként meredeztek, feltrancsírozással fenyegetve mindent és mindenkit, aki közéjük tévedt. A víz alatt hínár tekergőzött, a tócsagaz,

süllőhínár és békaszőlő folyondárja kíméletlenül magával rántotta a mélybe a belegabalyodókat. Ennyi veszélyforrás között igazán üdítően hatottak a sárga vízitők, s a csodálatosan fehér színű tündérrózsa virágai, amelyek arasznyira nyúltak a víztükört nagy területen befedő terjedelmes kerek, sötétzöld levelek fölé.

A háborítatlan területeken a mélyebb medencék vizének felszínét lassan teljesen benőtte a növényzet, a sarjadó vegetáció maga alá temette az előző években elhalt növények maradványait, amelyek néhol többméteres, néhol csak egy-két araszos vastagságú rétegben lassan bomlottak, tőzegesedtek. Ezek voltak a rettegett ingólapok, amelyek helyenként nem csak az ember súlyát bírták meg, hanem a rajtuk kisarjadt égerfákét is, ám mivel ezek gyökérzete csak vízszintesen, a tőzegrétegben kapaszkodhatott, az idősebb példányok idővel megdőltek, koronájukat befonta a lilás virágú csucsor liánszerű szövedéke, trópusi őserdők képét idézve itt a mérsékelt égövön. Az égerfák alatt virultak a mocsári páfrány hatalmas élénkzöld csokrai. A fűbokrok védelmében nagyra nőtt lóherére emlékeztetően nyújtózkodtak a vidrafű hármas levelei, közülük emelkedtek ki a sejtelmes szépségű lilásan szegett fehér virágaik. A növényi szövedék, mint valami pompás keleti szőnyeg, megsüllyedt a lépések alatt, s ha megmozgattad egy égerfa törzsét, az egész lép hullámozott körülötted. Ám a nyomodban felserkent a víz, s ha vigyázatlanul vékonyabb rétegre léptél, jaj volt neked, mert derékig süppedtél a kotús vízbe, s örülhettél, ha sikerült kikapaszkodnod. A sok közül egyetlen ilyen ingólap maradt meg az Érmelléken, a székelyhídi Csíkosztó.

A part mentén fehér-, törékeny-, csigolya-, hamvas-, kecske-, rekettye- és ki tudja még milyen fűbokrok sűrűjéből égerfák, s természetes botolófűzek göcsörtös törzsei meredeztek. Csak a magasabb szigeteken, s az Ér medencéjét szegélyező teraszokon uralkodtak a szil, kőris és kocsányos tölgy alkotta keményfa erdők. A kocsányos, vagy más néven mocsári tölgyek itt-ott máig fennmaradt Matuzsálem-korú példányai, talán még Rákóczi

fejedelem talpasainak is enyhet adtak fiatalabb korokban. Az erdők alját cserjék, lágyszárú növények, harasztok, mohák, gombák töméntelen faja borította, feladva a leckét az őket számba venni akaró botanikusoknak is. Különben a botanikusok eddig kb. 1050 virágos növényfajt találtak meg az Érmelléken, ehhez jön még 13 páfrány, 28 mohafaj, több mint 80 moszat és 170-nél is több gombafaj. Igaz, ez utóbbiak nagy része nem a nagyközönség által elfogadott kalapos gomba, hanem alacsonyabbrendű, többségében élősködő gomba.

A terület botanikai ritkaságai közül elsőként a Janka-féle füstikét említeném, amelyet éppen Székelyhídon találtak meg először, innen írták le a kutatók, s nevezték el Janka Viktorról, a neves botanikusról. A ritkaságok közt említhetnénk az apró rovarrevő mocsári növénykét, az aldrovandát, a kisvirágú kakukk-tormát, az alföldi aszatot, a hegyi kékcsillagot, vagy azokat az eredetileg hegyvidéki tőzegmoha fajokat, amelyek csak nálunk fordulnak elő ilyen alacsony tengerszint feletti magasságon, s amelyekről botanikusok hada ismeri az Érmelléket.

Rendkívül gazdag volt az Érmellék állatvilága is, de sajnos, a lecsapolás előtti állapotokról alig maradtak fent adatok, főleg a gerinctelen faunáról hiányosak az ismereteink. Ennek ellenére 45 egysejtű, 19 laposféreg, 33 fonalféreg, 9 gyűrűsféreg, 47 puhatestű (kagyló, csiga), 50 pók és atka, 17 rák és több mint 1000 rovarfaj szerepel a zoológusok - bizonyára távolról sem teljes - listáján.

A rovarok közül a legszínompásabbak a lepkék, 290 fajjal képviseltetik magukat, de 230 fajt ismerjük a hártýászárnyúaknak, 130 fajt a bogaraknak is. Ám, nem éppen nagy örömkre, a szúnyogoknak is 18 faja, míg a legyeknek 53 faja van jelen a területen.

Legendásan gazdag volt a hajdankori Érmellék halállománya is. Méteres hosszúságú harcsák lapultak a mély gúbbenökben, a vízbe nyúló fűzgyökerek alatt, hosszú bajuszukkal tapogatták a vizet, s ha zsákmányt éreztek, lassú fordulással kapták el a méretes halat, s húzódtak vissza rejték helyükre a zsákmánnyal.

Hatalmas pontyok turkálták az iszapot, útjukat a felszálló gázbuborékok jelezték. Bizonyítékként a székelyhídi Ökörvárban – az ásatások során – pénzérme nagyságú pikkelyeik garadája került elő a bronzkori ember konyhahulladékából. A nádszegély mentén combvastagságú csukák lesték a gyanútlanul arra kószáló apróbb halakat, s farkuk egyetlen csapásával villámként rontottak rájuk, tűhegyes kampós fogaik közül nem volt menekülés. Mellettük természetes compók (itteni nevük szerint cigányhalak), kárászok, keszegek alkották a halászok kedvenc zsákmányát, az apróbb halfajok senkit sem érdekeltek, egyedül a töméntelen mennyiségben tenyésző réti csíkot halászták, s fogyasztották előszeretettel.

Még a lecsapolások után elvégzett felmérések során is 30 halfaj jelenlétét sikerült kimutatnunk az Ér medencéjéből, de azóta új fajok is megjelentek a területen, mint a fekete törpeharcsa, amelyet Románia számára új fajként nekünk sikerült elsőként jeleznünk, valamint a tarka géb, s legújabban az amurgéb. A halfajok között olyan értékek is szerepelnek a listán, mint a szigorúan védett lápi póc, az egyre fogyatkozó, s ma már ritkaságnak számító széles kárász és réti csík, vagy a szintén nemzetközi védeltséget élvező, szerencsére nálunk még gyakori szivárványos ökle.

A kétéltűek (gőtéek, békák) közül 13 fajt találtak meg az Érmelléken a kutatók. Nem is olyan régen még tavaszi, nyár-eleji estéken hangos békakonzert űzte el a környék csendjét. Az alaphangot az unkáék folytonos, monoton ummogása adta, amiből kihallatszott a tavi- és kecskebékák fülsértő rikácsolása. A lombok között egész nyáron hallatta dallamos hangját a gyönyörű smaragdzöld színű levelibéka, kérte az esőt, ahogy a környékbeliek mondták. Nyári estéken lépten-nyomon találkozhattunk a cammogó zöld varangyokkal, míg méretesebb barna testvéreik inkább csak szaporodáskor kerültek a szemünk elé, amikor egy-egy nagyobb tócsában, morotvában százával gyülekeztek, s három-négy karcsúbb hím is igyekezett felkapaszkodni egy-egy kalap nagyságú, petékkal telt hasú nőstény hátára, amelyik

hangos sírással adott hangot nemtetszésének. A legritkábban mégis a barna ásóbéka került a látókörünkbe, amelyik életének nagy részét a karmaival a laza földbe ásott mély üregekben töltötte. Mocsaras, nedves réteken találkozhattunk nagyritkán a mocsári békával, amelyiknek hímje tavasszal égszínkék nászruhát ölt, s így joggal pályázik a legszebb hazai béka kitüntető címre.

A száraz területek viszonylagos hiánya miatt az Érmellék hullóállománya mindig is szegényes volt. A fürge- és a zöld gyík, valamint a rézsikló mellett a vízi életmódhoz alkalmazkodott fajok, mint a mocsári teknős és a vízisikló élhettek itt nagyobb számban.

A legváltozatosabb képet a terület madárvilága mutatta. Kováts Lajos neves ornitológus 207 madárfajt sorol fel innen, ez a romániai madárfaunának több mint a felét felöleli. Hatalmas szám ez, különösen ha figyelembe vesszük a terület aránylag kis méretét. Ebből a szempontból sem volt tehát megdöngöltség a Duna-deltához hasonlítani az Érmelléket, hiszen a felsorolt madárfajok majdnem fele a mocsári élőhelyhez kötődött.

A víztükrök felett sirályok, csérek, szerkők kavarogtak, a vízben vadlibák, vadrécék, szárcsák (helyi nevük tikhódis volt), vöcskők elképzelhetetlen tömege úszkált, köztük méltóságteljesen lapátolt egy-egy fiókáit vezető hattyúpár. Csak a vadrécék közül tőkés-, böjti-, csörgő-, nyílfarkú-, füttyülő-, kanalas-, barát-, kontyos-, cigány-, kerce- és pehelyrécét sorol fel a szakember.

A nádasok szélén, a tocsogókban a gázlómadarak, gémekek, gólyák, bölömbikák álldogáltak naphosszat, lesve a vizet, s lecsapva minden arra úszkáló ehető zsákmányra. A nádszálak között vízciszarke bujkált, nádirigó és nádiposzata tornázott a nádszálakba kapaszkodva. A levegőt betöltötte a madártömeg cserregése, hápogása, kárálása, csattogása és rikoltozása. S a nagy zajongás csak akkor hallgatott el néhány pillanatra, amikor egy-egy lomha röptű rétihéja, kánya vagy a hatalmas termetű rétisas szárnya lebbent meg a levegőben. Ahová ezek lecsaptak,

egy madárral kevesebb maradt, de ez meg sem látszott ilyen tömegben. Gyakran megvillant errefelé a halászsas fehér feje is, amint a víz felett körözött, majd hirtelen lecsapott, s már vitte is karmai közt a jókora pontyot az éhes fiókáknak.

A mocsarat szegélyező nedves réteken bíbic siránkozott, godák, cankók, lilék, sárszalonnák kutattak át a táplálékért minden négyzetcentiméter területet. A szárazabb réteken legnagyobb madarunk, a túzok lépdelt méltóságteljesen, a magas fűben haris harsogott, fűrj pitypalattyolt. Az öreg erdők odvas fáiban kuvik, macskabagoly, erdei fülesbagoly fészkel, az apróbb odúkat örvösgalambok, seregélyek, harkályok, cinkék lakták, a lombkoronában hollók, varjak, csókák mellett énekesmadarak változatos hada tanyázott.

A magas tölgyfákon szürke gémekek és bakcsók lakták a számos fészekből álló gémelepeket, a vörös-, törpe- és kanalas gémekek. A bölömbikák viszont a víz által védett fűzesekben, nádasokban hozták létre népes telepeiket. A régmúlt időkben talán még daru is fészkel a sűrű nádasok mélyén.

A 207 madárfajból sok volt az őszi-tavaszi vonuló, s a téli vendég. Hiszen az Érmellék a fő európai madárvonulások útvonalába esett, ami a nemzetközi madárvédelem jelentős bázisává tette a területet. Élénken emlékszem arra, amikor egy őszi napon, nem sokkal a nagy lecsapolási akció befejezése után, Kováts Lajos nagyváradi ornitológussal meglátogattuk a híres gálospetri Hartyást. A terepjáróval behajtottunk a már kiszáradt terület szívébe, nem volt semmi mozgás, ám amikor kiszálltunk, az addig a fű közt lapuló vadréccék többeszes tömege csapódott fel fülsiketítő zajjal, elsötétítve az eget – ekkor értettem meg, hogy mit is jelentett a madárvonulás számára az Érmellék! A lecsapolás után még hosszú évekig megálltak itt a vonuló madárrajok, jajgatva keresték a megszokott helyeket, mintha génjeikbe lett volna kódolva, hogy itt pihenésre alkalmas vizeknek, mocsaroknak kellene lennie!

Az emlősök közül a nagytermetű növényevőket, az őstulkot, jávorszarvast, vadlovat, bölényt már a kőkorszak embere meg-

ritkította, hogy aztán a bronzkorban végleg eltűnjenek tájainkról. Egykori jelenlétükről csak a régészek által feltárt hajdankori települések mellett megtalált szemetesgödörök csontmaradványai árulkodnak.

Azért egy ilyen változatos életfeltételeket kínáló terület emlős faunája továbbra is gazdag maradt. A mocsarakban remekül megélt az értékes bundájú hód, s mellette olyan apróságok, mint a vízipoc, s a vízi cickány. A mezőkön a rágcsálók közül az ürge, hörcsög, mezei- és güzüegerek hada lakmározott, földikutya túrta földalatti járatait. Ez utóbbi mindig is rendkívül ritka volt, járatai a vakondéhoz hasonlítanak, de túrásai egyenes vonalban haladnak, mintha vonalzóval tervezték volna őket. Az erdei rágcsálók közt a mókus, nagy pele és a mogyorós pele sem számított ritkaságnak.

Az ősi erdőségek odvas fáiban, a falusi házak padlásán, s a templomtornyokban remek élőhelyet találtak a denevérek, ezek közül a környékünkön 12 fajt tartanak még most is számon.

A ragadozók közül a vidra a mocsár halállományát apasztotta. Jelenlétéről legfeljebb az elfogyasztott halak maradványai, valamint úszóhártyás talpának lenyomatai árulkodtak. A nádasok mélyén farkasok tanyáztak, alkalom adtán megdézsmáltak a legelőn tartott birkákat, kecskéket, de be-betörték a falvakba is, ahonnan mindenekelőtt a házőrző ebeket vitték el, bizonyára csemegének. A baromfiállomány tizedelője, a mesék ravasz rókája közönséges volt errefelé, de az erdőkben nem volt ritka a vadmacska sem, ennek kedvéért sokszor „félreléptek” ám a házi cicusok, amiről aztán az erősen gyűrűzött tompa farkú kiscicák árulkodtak.

Az átjárhatatlan sűrűségű nádasokban csak a vaddisznók tudtak utat törni maguknak, itt háborítatlanul dagonyáztak, kitérták a gyékény gyökerét, a böngyölét, éjszakánként meg a tölgyesekben ropogtatták a makkot. Ez utóbbit a szarvasok sem vetették meg, az őzek viszont az erdőszéleken válogattak a nedvdús pázsit, s a ropogós hajtások finom ízei között.

Amikor még a természettel harmóniában élt az ember

Egy ilyen nagyszerű természeti adottságokkal rendelkező tájon az ember már a legrégebb időkben megtelepedett. A nagyváradi, nagykárolyi, s a székelyhídi régészeti múzeum munkatársainak kutatásai nyomán feltárult a múlt, települések, temetők maradványai, valamint magányos sírleletek anyagai kerültek elő, amelyekből a szakemberek következtethettek az elmúlt korok emberének életmódjára, táplálkozására, ruházatára, foglalkozására, egymás közötti kapcsolataira, hiedelemvilágára.

Ha a pattintott kőkorszakból még csak szórványos leletek kerültek elő, a csiszolt kőkorszakban már jelentősebb állandó népesség volt a területen. Ezek a népek már a halászat és vadászat mellett, fokozatosan áttértek a földművelésre és állattenyésztésre. Ez azzal járt, hogy településeiket nyílt területeken állították fel, s ezek környékén már irtották az erdőket, hogy megművelhető földekhez jussanak. A csiszolt kőkorszak emberét valószínűleg valamilyen természeti csapás, valószínűleg esőzéseket követő áradások üzték el a vidékről, amelyek elöntötték a laposokon kialakított megművelt földeket. Helyükre majd a bronzkor embere telepedett nagyobb számban, s hosszabb időre.

A bronzkorban a településeket védhető területeken alakították ki, előnyben részesítették az árkokkal és földhányásokkal megerősített promontóriumokat, az Ér teraszainak legmagasabb pontjait, valamint a vizes árkokkal, körsáncokkal és cölöpsorokkal védett mocsári szigeteket. Juhot, kecskét, sertést, majd később szarvasmarhát és lovat is tenyésztettek. Jellegetes spirális vonalakkal díszített edényeiket még nem korongon állították elő, de formáik rendkívül változatosak voltak. Az edények mellett agyagból égetett gyermekjátékaik is fennmaradtak, például miniatűr csónakok, meg négykerekű szekerek, amelyek bizonyítják, hogy már használták ezeket a közlekedési eszközöket. Az agyag-, csont- és kőeszközök mellett bronzból öntött hasz-

nálati tárgyakat, fegyvereket és ékszereket is készítettek. Kiválóan értettek a környezetük kínálta erőforrások kihasználásához, a növényi rostokból szőttek-fontak, ezt az előkerült égetett agyagból készített orsó- és szövőszék-nehezekek bizonyítják. A nádat, gyékényt a házak építéséhez, halászeszközök készítéséhez hasznosították. Halásztak hálóval, rekesztéssel, horoggal egyaránt, hálónehezekeiket, bronzhorgaikat ugyancsak megtalálták a kutatók. Településeik nyomai sok helyen fennmaradtak a régészek nagy örömére, ám a környezetre gyakorolt hatásuk elenyésző volt, a mocsárvilág szinte érintetlenül vészelte át jelenlétüket, s az erdők is regenerálódtak eltűnésük után.

A bronzkori kultúrának a Balkán-félsziget felől betörő harcias, marha- és lótarató pásztorkodó törzsek vetettek véget. Ezek a szkíta rokonságba tartozó népek már ismerték a vas használatát. Vándorló életmódjuk miatt nem hagytak sok emléket maguk után az Érmelléken. Sem településeik, sem temetőik nem maradtak fenn, a természeti környezetet sem forgatták fel jelenlétükkel. Nyomukban nyugat felől a kelták érkeztek, akik 200 évig lakták a vidéket. Használták a fazekaskorongot, mesterei voltak a vasművességnek. Kereskedelmi kapcsolataik révén megismerték és használták a pénzt, mint értékmérő és csereeszközt. Fejlett mezőgazdaságuk bizonyára jelentősen megváltoztatta elsősorban a terület erdőszültségi viszonyait, nagyobb erdőterületeket irtottak ki, s nyertek ezáltal szántóföldeket, ám a mocsarakkal ők sem tudtak mit kezdeni.

A keltákat a délről érkező rómaiak, s az Erdély felől érkező dákok megjelenése szorította vissza. A rómaiak nem telepedtek meg az Érmelléken, hanem szarmata népcsoportokat telepítettek le a területre, akik a nagy népvándorlások megindulásáig több száz éven át lakták a területet. A harcias népvándorló törzsek egymás után vonultak keresztül Európának ezen a részén is. A germán néptörzsek közül vandálok, gótok, gepidák érkeztek, majd jöttek a hunok, később az avarok, szlávok. Vidékünk vízjárta területei nem kedveztek a földművelésnek, ezért a gepidák, avarok, szlávok – kiváló növénytermesztők és állat-

tenyésztők mindahányan – legfeljebb a terület peremén hoztak létre állandó településeket. Az avarokról tudjuk, hogy nagy szőlőtermesztők és borfogyasztók voltak, valószínűleg ők telepítettek először szőlőt az érmelléki dombokon.

Az utánuk érkező magyarokat sem csábította letelepedésre a mocsaras vidék, ezért az ide telepített gyepűvédő székely-kabar segédcsapatok foglalták azt el, s lakták, valószínűleg a helyben maradt avar-szláv néptörzsekkel együtt. Csak a királyi hatalom megszilárdulása után, a népesség szaporodásának eredményeként toldott a gyepű mind keletebbre, ezzel együtt a védelmére rendelt székelyek is elhagyták a területet. A gazdátlanul maradt vidék tulajdonjoga a királyra szállt, de az Érmellék egy jelentős része a királynő tulajdonába került. Már a királyi birtokokon megkezdődött a települések kialakulása, s ez a folyamat felerősödött, miután a király hűbéri birtokok formájában a nemzetségek tulajdonába juttatta a terület nagy részét.

A korabeli dokumentumokból kitűnik, hogy az Érmellék még ekkor, a 17–18. században is jórészt mocsaras, erdős vidék volt. Ez a tény az 1241-es tatárjárás idején nyert nagy jelentőséget, amikor a mocsárközeli települések lakossága a nádasokba menekülve vészelté át a pusztítást. Hasonló szerepe volt a területnek a 16. században, a török hódoltság idején, amikor megint csak a lóp nyújtott valamelyes védelmet a portyázó török és Habsburg császári csapatok ellen egyaránt. A 150 éves török uralom tönkretett mindent, amit addig épített a lakosság, a falvak felperzselve, az irtásokon kialakított szántóföldeket, legelőket felverte a gaz, vagy újra birtokába vette az erdő, az elhanyagolt utak alig voltak járhatókat, a lakosság megtizedelődött, sokan elpusztultak, másokat rabszíjon hajtottak el a török birodalomba. A törököt kiűző Habsburg-hatalomtól sem kapott semmi jót a vidék lakossága, s az ellene fellángolt Rákóczi-szabadságharc is mérhetetlen szenvedéssel, véráldozattal járt.

A harcok elmúltával, az újrakezdéshez emberek kellettek, ezért a területen nagyrészt császári kegyből birtokhoz jutó, s itt berendezkedő idegen urak messzi vidékekről hozott telepésekkel

pótolták a falvak lakosságát. De még így is települések sokasága tűnt el a vidékről, csak a fentmaradt helynevek, vagy az eke által kiforgatott falmaradványok emlékeztetnek egyikre-másikra.

A lassan újraépülő falvak lakosai meg tudták becsülni a rendelkezésükre álló természeti adottságokat. A tocsogós, lápos területen, ha más nem is, de a nád, gyékény, sás, s a fűzvesző bőségesen termett, ebből kikerült építőanyag, tüzelő, háziipari alapanyag egyaránt.

A nádvágás téli foglalkozás volt, amikor a befagyott területen a jól meghízott jégre rá lehetett menni. A csizmára fapapucsot kötöttek, hogy az éles nádtorzsát ne szúrja a lábbelit. Hogy el ne csússzanak a jégen, jégpatkót is használtak. A nádat elkopott kaszapengéből készített kaszural, vagy tolókaszával vágták, kévébe kötötték, és kúpokba rakták. Kiváló építőanyag volt, hajdan házépítésnél a paticsfalat egy vagy két sor nád közé rakták, s kívül-belül betapasztották. Az épületeket náddal fedték. Később a padlások elterjedésével a padlásdeszkát is náddal, „stukatural” szegték fel, s ezt betapasztották. Kerítést, kukoricagórért, baromfiólat is készítettek a nádból, de a java nádból készült a legfontosabb halászeszköz, a vész is. Temetéskor nádkévekkal takarták a koporsót is, mielőtt a földet ráhányták, így a nád még holtában is elkísérte az érmelléki embert. A silányabb nádat, s a feldolgozás után visszamaradt anyagot fűtésre használták, leginkább a kenyérsütő kemencéket fűtötték vele. A vízparton a halász és pásztoremberek is az avitt nád parazsán sütötték a halat, főzték a bográcsost. Hamar ellangalt, állandóan táplálni kellett, de kemény tüze volt, gyorsan sült-főtt rajta az étel.

A gyékényt őszelel vágják, szárították, hasították, majd szövés-sel, fonással dolgozták fel. Valóságos művészei voltak a gyékényfonásnak. Bevásárlókosarakat, szatyrokat, kenyérszakajtó és kenyértartó kosarakat, háti kasokat, puttonyokat, evőeszköz- és tojástartókat, méhkasokat, lábtörlőket, papucsokat készítettek belőle, nagy hozzáértéssel. Később az üvegből készült demizsonokat, borospalackokat fonták be vele. Az ügyesebbek díszítő

mintákat is tudtak fogni beléjük, ezekkel tették kelendőbbé a portékát. A székeket és az alvásra szolgáló dikókat, hárságyakat szintén gyékénnyel fonták be. A sás és a káka leveleit is gyűjtötték, de leginkább csak fűtésre és kötözésre használták.

Nagy keletje volt a fűz vesszőnek is. A rekettyefűz (erre felé ficfa) hajtásait is ősszel vágták. A hántolatlan vesszőből kosarak, szekerderékba való kasok, terménytárolók készültek, de alkalmas volt a házak tűzfalának befonására, kerítés, ólak, kukoricagóré készítésére egyaránt. A halászok fűz vesszőből fonták a varsát, mordát, huncát, csikkast, de ebből készült a nagyméretű haltartó kas is, amelyet a vízbe állítottak, s ebben napokig is élve tudták tartani a zsákmányolt halat, hiszen könnyen átjárta a víz. A hasított, hántolt vesszőből viszont olyan remek kosarak, táskák készültek, s készülnek, amelyek még a mai modern korban is keresettek, divatosak.

A földművelés és állattenyésztés mellett ismét alapvető foglalkozás lett a halászat. A mocsarakban, lápokban, csatornáknak volt elég hal, a helyi lakosság halfogó leleményessége pedig kifogyhatatlan volt. Emelő-, húzó-, kerítőhálók különböző típusai voltak ismertek. Közülük a húzóháló, seggesháló vagy gyalom volt a legeredményesebb. Alsó inát nehezekekkel látták el, felső inát úszókkal felparázták, két végén a csatfákat két kézre fogták, s a sekélyebb vízben lábálva, mélyebb vízben csónakból húzták. Ezen a vidéken a lapos fenekű, néhány szál deszkából összerótt vízi alkalmatosságnak hajó volt a neve. A seggeshálót használták téli halászatkor is, amikor a csatfákhoz húzókötéllal egy-egy hosszú hajtórudat kötöttek. A kijelölt terület elején baltával vagy jegelővel kivágták a háló beeresztésére szolgáló, a végén pedig a kiemelésére szolgáló asztalléket, valamint a kettő közé a két sor oldalléket. Azután a vízbe eresztett hálót a jég alatt végigtolták úgy, hogy a kétágú bakolóvillával léktől lékig tolták a hajtórudakat. Mikor ezek elérték a kihúzó léket, a halászok megragadták a húzóköteleket, s keresztbe húzták. A két csatfa összeért, s a halak a háló közepén lévő farzákban gyűltek össze. Bizony, a téli „farkasordító” hideg-

ben nem volt ám ez könnyű munka, a halászok keze ráfagyott a kötélre, a jeges szerszám felhasította a bőruket, de a gazdag zsákmány kárpótolt mindenért, s a munka befejeztével az elmaradhatatlan néhány pohárnyi „léleklemelegítő” a megbetegedésnek is elejét vette.

Nyáron az erősen elgazosodott sekély vizeket borogatóval halászták meg. Ezt a feneketlen vesszőkosárra emlékeztető szerszámot a gatyára vetkőzött, vízben gázoló halász maga elé csapta, s amikor sikerült vele halat borítani, kivette belőle, s a tarisznyába rakta. A sulymos, kolokános vízben ez sem volt ám szórakozás, s akkor még nem is említettük a minden szabad testfelületre fűrtökben tapadó piócákat: bizony a halász vérével fizetett a silány eredményért.

A legeredményesebb halászatot a vésszel történő rekesztés biztosította. A halászok egész télen készítették a lészát, a levágott nád szálainak legjavát gyékénnyel összekötötték, s tavasszal az így kapott kerítésdarabokkal elrekesztették a mocsarakat. A rekesztésbe helyenként bonyolult, vese alakú alaprajzú tömlőcöket, véssfeketek raktak. Ezekbe beletévedt az állandó mozgó, keresgélő hal, s nem tudott szabadulni. A halász a hajóval minden reggel feljárta a területét, a véssfejből merettyűvel kimerte, s a csónakba öntötte a zsákmányt. Ha teknősbéka tévedt a vésszebe, azt sem dobta el, hiszen a terület tulajdonosával kötött szerződésben nem csak egy bizonyos mennyiségű hal, hanem megfelelő számú teknősbéka beszolgáltatása is benne foglaltatott: finom leves főtt belőle a gazda konyháján.

Az igazi nagy halat szigonynal zsákmányolták. Ez nagy tapasztalatot, a terület és a halak szokásainak tökéletes ismeretét tételezte fel, amit az állandóan vízen járó ember hosszú évek során gyűjtött össze. A harcsát a parti fűzek vízbe lógó gyökei alatt kereste, ahol az elfekvő óriás hosszú bajuszszálai közt „burványozott” a víz. Ide dőfött a szigonyával, s ha a szerszám nem ért valamilyen létfontosságú szervet, bizony erőt próbáló küzdelem kezdődött, ami gyakran a megsebzett hal szabadulásával, s a kimerült, hoppon maradt halász fogcsikorgatásával

végződött. Az iszapban turkáló pontyot a felszálló gázbuborékok után könnyű volt felfedezni, ám a vaktában döfködő szerszámmal nehéz volt szigonyvégre kapni. Sokkal könnyebb dolga volt a komának, amikor íváskor a nagy csobogással „fürdő” halakat kergette, hiszen ezeknek a sekély vízben kilátszott a háta. A csukát éjszaka lehetett a legbiztosabban becserkészni, de ez a művelet két embert igényelt. Az egyik a csónak végében állva a csákrúddal óvatosan toltta azt előre, a nádas szélével párhuzamosan, a másik a csónak orrában állt, egyik kezével egy alkalmas világító eszközt, fáklyát tartott, a másikban fogta a szigonyt, s ha a fáklya fénye megcsillant a vízfenéken pihenő hal testén, odadöfött a szigonyral.

A sokféle halfogó eszközt, varsát, huncát, mordát még felsorolni is sok volna, de feltétlenül meg kell emlékeznünk az érmelléki halászat egyik jellegzetességéről, a csíkászatról. A csík, ez az arasznyi hosszúságú, vékony kígyótestű hal elképesztő tömegekben élt a mocsarakban, lápokban. Mivel képes volt a bélfalon keresztül a lenyelt légköri levegőből is felvenni az oxigént, megélt a korhadó növényi anyagokkal teli, alacsony oxigéntartalmú vízben is, sőt a nyári időszakban, amikor a pocsolyás víz kiszáradt, az iszapban elvermelve is életben maradt. A csíkászok a sekély vízben nádból, sásból, kukoricaszárból hosszú, alacsony gátat építettek, aminek hagyásaiba egy-egy sűrű fonású vesszővarsát, csíkkaszt helyeztek, amelynek tölcser alakú vöröcsöke felváltva nézett egyik, illetve másik irányba. A folyton mozgó, s a gáton átjutni akaró csíkok aztán beletévedtek a varsába, ahonnan a csíkász a hajó derekába öntötte őket, ahol víz nélkül is életben maradtak, míg a haltartóba kerültek. A környékbeli nagyobb településeken nagy keletje volt ám a csíknak. A halászok nagy dézsákban vitték a vásárra a kevés vízben kavargó haltömeget, s a halászfeleségek félbevágott lopótökkel, a csíktökkel mérték a vásárlók szatyrába a folyton nyüzsgő árut. A vásárban csatangoló vásott inaskölykök csak azt lesték, hogy félreforduljon a gazda, s a zsebükben hozott sóból a dézsába csempészték egy maréknyit, mire a csík mind kiugrált

belőle. No de a gazda sem volt rest, suhogó ostorral várta a tekergőket.

Nem csak a szegény nép olcsó böjti eledele volt ám a csík, hanem még a vármegye urai is szívesen átruccantak az Érmellékre egy-egy kiadós káposztás csíkos vacsorára, nem annyira az étel kedvéért, hanem inkább azért, ami utána következett. Mert a hal még holtában is úszni akart, de nem ám vízben, hanem a jóféle érmelléki borban, aminek híre-neve messze földön ismert volt, s ezért már érdemes volt vállalni az utazással járó törődést.

A szőlőtermesztés, borkészítés vidékünk másik jellegzetességének, a nagy polihisztor, Herman Ottó szavaival élve: „ős-foglalkozásának” számított. Ennek eredete a környéken a múlt kódébe vész, hiszen már a nagy borfogyasztóként ismert avarok is telepíthettek szőlőt az érmelléki dombokon. Folytonosságát azonban csak a katolikus szerzetesrendek itteni térhódítása utáni időszaktól kezdődően lehet kimutatni.

A területünket keletről határoló dombvidéket még a török hódoltság korában is összefüggő erdőségek borították, erre utal a vidék régi elnevezése, a Cserhát is. Ezeknek a kiterjedt erdőségek az irtásával jutott termőterülethez a lakosság. Az így felszabadult, nagyjából barna erdei talaj a szántóföldi művelésre kevésbé volt alkalmas, viszont kitűnően termett rajta a szőlő. Mind a kolostorok, szerzetesei, mind a földesurak minden lehetséges módon ösztönözték az erdőirtást és szőlőtelepítést: szabad földhasználatot, sokéves adómentességet, bormérési engedélyt biztosítottak az ezzel foglalkozó parasztoknak. Kellett is a biztatás, mert a szálfák kivágása, a tuskók kiásása, a ciherek felégetése, majd a felszabadult terület felszántása, beültetése kemény munka volt, ami csak hosszú évek után hozta meg az eredményt. A kialakult virágzó szőlőkultúra még a török időben is fennmaradt, hiszen egyrészt ezt is meg lehetett adóztatni, másrészt meg a „Mekka messze van, a bor meg közel” jelszóval a mohamedán törökök is védelték ám a hegy levét.

Az érmelléki szőlősök fontosabb termesztett fajtáinak neveit Bél Mátyás, a 18. század nagy földrajztudósa hagyta ránk:

bakator, erdei, borosfejér, juhfark, formidulas, kecskececsű, bodonszőlő, jenőszőlő, góhér. Közülük a bakator, másik ismert nevén bakar, tett szert a legnagyobb hírnévre. Ez a laza fürtű, gyengén termékenyülő, madárkás, ezért keveset termő szőlőfajta megfelelő időjárási körülmények között jól aszúsodott. Kiváló minőségű bort adott, amelynek egyetlen hátránya az volt, hogy csak többévnnyi érlelés után fedte fel tökéletesen a zamatananyagait, akkor viszont felvette a versenyt bármelyik európai minőségi borfeleséggel. Ennek a csak magyarhonban természet szőlőfajtának ismeretlen az eredete, származtatják Olaszországból (bacca d'oro), de ott nem ismernek ilyen fajtát, mások viszont ősi kabar eredetűnek tartják (Bakar, a mondabeli kabar kecskeisten neve után). Származzék akárhonnán, a lényeg az, hogy az Érmelléken olyan bort adott, amelyet aranyéremmel díjaztak számos országos borversenyen, de még az 1873-as Bécsi Világkiállításon is. Az érmelléki bakatort a borkereskedők egész Európában forgalmazták, eljutott az angol király pincéibe, kedvelt volt Szentpéterváron is, sőt a feljegyzések szerint Zichy Ferenc diószegi pincészetéből még a kínai császár asztalára is eljutott kétszáz palack érmelléki aszú. A bakator mellett számos más érmelléki borfeleség vívott ki elismerést, nem csoda hát, ha környékünk egyike lett az országosan jegyzett, hivatalosan elismert bortermő vidékeknek.

A szinte paradicsomi állapotoknak a 19. század végén a filoxérának, ennek az észak-amerikai eredetű apró, a szőlő gyökerét szívó, talajlakó tetűnek a megjelenése vetett véget. Az egész Európán végigpusztító filoxéravész az érmelléki szőlőültvényeket is elpusztította. A következmények tragikusak voltak. A szőlősgazdák a legkülönbözőbb védekezési módokat vetették be ellene, mint a talaj felszínének vízzel történő elárasztása, szénkénegezés stb., de kevés sikerrel. Kiderült végül, hogy az amerikai szőlőfajtákat nem pusztítja el a tetű, így a nemes európai szőlőfajták amerikai alanyra oltása megoldást jelentett a nagy problémára. Hiába alakult azonban több oltványtelep Diószegen, Kágyán, Szalacson, a gazdák nagy része egy olcsóbb

megoldást választott: a bő termést, de silány bort adó, ám sima vesszőről gyökerezethető, amerikai direkt termő szőlőfajtákkal ültették tele a kipusztult ültetvények helyét. Az Érmellék szegélyén, a nyírségi homokbuckákon ekkor telepítették az első homoki szőlőültetvényeket, mert látták, hogy a homokon a filoxéra nem tud megmaradni. Ezzel az érmelléki szőlő és bor elvesztette hajdani legendás hírnevét. A keveset termő bakatort kiszorították az oltványtelepekről a bőtermő, ám tájidegen nyugati fajták, így a legendás szőlőfajtaival legfeljebb kuriózumként találkozhatunk imitt-amott hajdani dicsősége színhelyén.

A tulajdonosaiktól elorozott területeken hiába telepítettek oltott szőlőt a magántermő fajták helyére az állami és kollektív gazdaságok, a szocialista mezőgazdaságban a minőséget háttérbe szorította a mennyiségi termelés. A kommunista doktrínákkal ellentétben, ezekre fittyet hányva, a mennyiség az istennek sem volt hajlandó minőségbe átcsapni, így az itt termelt borok kiszorultak a kereskedelmi forgalomból. Ma már ott tartunk, hogy a tulajdonukat visszacapott gazdák piac híján, egyáltalán nem tudják értékesíteni boraikat, sokan parlagon hagyják szőlőiket, vagy kiirtják, s helyükön nagykulturás növényeket vetnek, mert ugyan piacuk azoknak sincs, de kevesebb törődést, munkát igényelnek.

Megmaradt értékeink nyomában

A természeti táj átalakítása az Érmelléken az erdők kiirtásával kezdődött, már a legrégebbi korokban, a mocsárvilágot azonban csak a „modern” kor embere tudta eltüntetni. Ma már nincs érintetlen erdő a vidéken, s ami még van, az mind ültetett. Egy-egy, az erdőszélen megmaradt, természetes, néha több száz éves hagyásfa, legtöbbször mocsári tölgy emlékeztet csak az érmelléki dombokat hajdan beborító kiterjedt erdőszélekre.

2. ábra. A Csikostó

Az érintetlenül megmaradt természeti értékek közül kiemelkedő jelentőségű a *székelyhídi Csikostó* (2. ábra), az egyetlen romániai síkvidéki ingóláp, amely átvészelte a mocsarak lecsapolását. Ez a rendkívüli érték a lehető legszigorúbb védelmet érdemelné, és semmiképpen sem azt, hogy helyi potentátok birkanyájai telelhessenek a felső végén, ahonnan a patak egyenesen a láp medencéjébe mossa a trágyát, alapjaiban változtatva meg annak tápanyagháztartását, alsó végébe meg a községgazdálkodási vállalat szippantó autói ürítség tartalmukat. Szomszédságában, a Vadas erdőnek egy, a kitermeléstől megkímélt foltján található a környék egyetlen megmaradt gémtelepe (3. ábra), ahol szürke gém és bakcsófiókák nevelkednek minden nyáron vagy negyven fészekben.

Védett területnek számít még a székelyhídi, nagykágyai és érmihályfalvi kastélypark, ám ezek a vandál kezek pusztításai nyomán siralmas állapotban vannak, csak maradványai a hajdan gazdag faállománnyal büszkélkedő arborétumoknak.

Ha a természeti értékekkel már alig büszkélkedhetünk, épített örökségünk annál gazdagabb. Ennek legimpozánsabb képviselői a templomok. A legrégebbek ezek közül eredetileg katolikus

3. ábra. Gémtelep

templomok voltak, ám az egész Érmelléket átfogó reformáció térhódításával, átmentek a református közösségek tulajdonába, így a mai katolikus templomok későbbi építésűek. A századok során bekövetkező vérzivataros eseményeket a templomok is megsínylették, természetes tehát, hogy egyetlen olyan középkorból származó templomot sem találunk a környéken, amelyik eredeti állapotában maradt volna fent napjainkig. „Román kori alapokra épült”, „gótikus elemeket tartalmazó”, ilyen és hasonló megfogalmazásokkal találkozunk a leírásokban. Ám még ezekkel is büszkélkednünk kell, hiszen nagyon sok olyan istenháza is van a környéken, amelyik annyira megrongálódott az idők során, hogy alapjaiból kellett újjáépíteni.

A környék templomai közül a *székelyhídi* (4. ábra) mellett a legnagyobb érdeklődésre tarthat számot az *albisi*, amelyet a 13. századból származtatnak, s vaskos tornya talán korabeli főúri lakótorony lehetett. A templomkertben nagyon szép világháborús emlékmű áll.

A *bihardiószegi* templom szintén 13. századi eredetű, a környék legnagyobb temploma. Kerítésébe illesztett talapzaton áll Kossuth Lajosnak a hosszas hányattatás után a közelmúltban

4. ábra. A székelyhídi templom

újra felállított mellszobra, a templomkertben áll Bocskai fejedelem szobra, valamint az 1848-as szabadságharcra és az Álmosdiószegi csatára emlékeztető kopjafa.

Az *ottományi*, szintén Ápád-kori templom belsejében a 19. századi átépítése során középkori falfestmények töredékei kerültek elő.

A hajdan volt érmelléki várak közül nyoma sem maradt a diószegi erősségnek, sem a johannita lovagok által emelt adonyi várnak. Székelyhíd híres várát, amelyet a török soha nem tudott elfoglalni, pedig nagyon szerette volna, s többször is megpróbálkozott vele, az 1664-es vassvári béke értelmében oszt-rák hadmérnökök robbantották fel. Mára csak egy földhányás maradt belőle a város északi határában, s csupán egy makett őrzi emlékét a református templom kertjében (5. ábra).

Nem is olyan régen, minden jelentősebb érmelléki település központjában kastélyok, kúriák, fényes udvarházak hirdették tulajdonosaik gazdagságát. *Csokalyon*, ha romló állapotban is,

5. ábra. A székelyhídi vár makettje

de áll a Südi-, Pappszász- és Farkas-féle kúria, Fényes Eleknek, a reformkor kiemelkedő földrajztudósának, a statisztikai tudományok hazai megalapítójának viszont összeomlott a szülőháza, egyetlen falát sikerült csak restaurálni, amely előtt felállították a nagy tudós mellszobrát (6. ábra). Érsemjénben a Fráter család több tagjának udvarháza, valamint a Szunyogh-kúria várja a felújítást. A község főterén áll édes anyanyelvünk nagy megújítójának, Kazinczy Ferencnek (7. ábra), valamint Fráter Lorándnak, a „nótás kapitánynak” a mellszobra. Kazinczy Lajos ’48-as vértanúnak ugyanitt kopjafa őrzi emlékét.

Érköbölkúton összeomlás fenyegeti a Bónis-kúriát, amelynek kertjében 1849-ben egy éjszakán át a földbe ásva őrizték nemzeti ereklyénket, a Magyar Szent Koronát. Kritikus állapotban van Ottományban a Komáromi-kúria is, ezt szerencsére most restaurálják. Gálospetriben viszont a frissen felújított Draveczy-kúriában a Szent Ferenc-gyermekotthon kis árvái nevelkednek.

Nagykányán, a szépen rendbetett gróf Pongrácz-kastélyban szellemileg visszamaradt gyerekeket gondoznak. Eredeti tulajdonosa szerencsére most is szíven viseli a kastély, s a falu sorsát

6. ábra. Fényes Elek szobra
Csokalyon...

7. ábra. és Kazinczy Ferenc
Érsemjénben

egyaránt. Székelyhídon viszont lassan már birtokba vette az enyészet a gróf Stubenberg-féle kastélyt, s nem törődtek sorsával a hajdani gazda leszármazottai sem, de az utolsó pillanatban ezt is birtokba vette, s pincétől padlásig felújítja a Szent Ferenc Alapítvány.

A népi építészet emlékei közül a hajdan általánosan elterjedt nádfedeles parasztházaknak mára már csak néhány düledező képviselője vívja esélytelen harcát az elmúlással, s várja a megmentőket. A legismertebb nádfedeles ház az Érmellék költőóriásának, Ady Endrének a szülőháza Érmindszenten, amelyet sikerült eredeti állapotában megőrizni, s múzeumépületként bizonyosan túléli majd kortársai pusztulását.

Gálospetriben, egy szépen felújított nádfedeles épületben tájházat rendezett be Kéri Gáspár székelyhídi fogorvos, kövendő példát mutatva a többi környékbeli településnek is, arra nézve, hogy miként lehet hasznosítani, s ezáltal unokáinknak is megőrizni nagyapáink örökségét.

8. ábra. Székelyhídi pincesor

9. ábra. Pinceutca Szalacson

Az épített örökség talán legeredetibb, legszebb néprajzi értékeit a borospincék képviselik. Ezekből majd két és fél ezret leltároztak fel a Körösvidéki Múzeum munkatársai. Mivel a pincék többsége a domboldalakra vájt lyukpince, csak azokon a településeken építhették őket a falu belterületére, amelyek az Ér teraszain vagy a kísérő dombvidéken települtek, mint *Székelyhíd* (8. ábra), *Értarcsa*, *Biharfőlegyháza*. Máshol a pincék a faluvégen, a kivezető utak mentén, vagy a faluközeli domboldalon épültek, így Szalacson (9. ábra), *Éradonyban*, *Ottományban*, *Asszonyvásárán*. *Hegyközszentmiklós* pincéi viszont a szőlőhegyen, a szőlős parcellák előtti téren találhatóak, sokuk előtt pajta, borház áll, amelyekre terebélyes gyümölcsfák, legtöbbször diófák vetnek árnyékot. A sík vidékre települt falvak pincéi a szomszéd település határában álltak, ilyenek például *Díószeg* pincéi *Jankafalva* határában.

Székelyhídon csak a pincék egy része van a település belsejében, ahol valóságos pinceutcákat alkotnak, amelyek közül a legnevezetesebb a Sósút, ahol három sorban állnak a pincék, és itt emléktáblát is elhelyeztek az érmelléki szőlő- és borkultúra tiszteletére. De ilyen a Csengős sikátor, a Királykút utca, vagy a Mátyásdomb is. A pincék többi része a szőlőhegyen volt, ahol a parcellák vége két oldalról egy-egy, a hegyre felkanyargó mély völgyre nyúlt ki (Cservölgy, Kuttyák völgye), itt a partoldalban voltak a pajták, s alattuk a pincék. A legenda szerint egy vasárnap délutáni séta a Cservölgyön egyenesen életveszélyes volt, hiszen a gazdák kint ültek sorban a pajták előtt a padon, s ha valaki betévedt az első pincébe, a többiek alig várták, hogy kijöjjön, s hogy a: „Hát az én boromat már meg se kóstolja?” csatakiáltással magukhoz is beinvitálják. Sajnos, a pajtákat ledőzerolták, a bakator tőkéket kivágatták, s a szőlőhegyi pincéket betömtették a kommunista éra hatalmasságai.

A leghosszabb pinceutca *Szalacson*, a Nagy- és Kis-Burgán vannak, ahol több mint kilencszáz, nagyrészt téglából épült, timpanonos, vagy barokkosan ívelt oromzatú pince látványa nyújt felejthetetlen élményt. Am a legimpozánsabb mégis csak

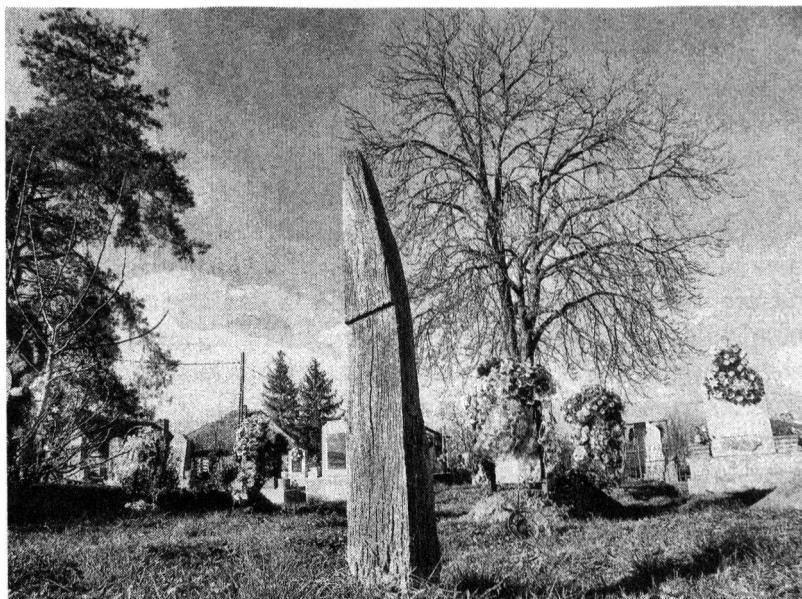
a nagyon régi vonást megőrző asszonyvásári pinceerdő, ahol a pincék a Szatmár-váradai főúttal párhuzamos, gyümölcsfákkal beültetett domboldalon, a fák alatt helyezkednek el több sorban, többnek a bejárati része vastag tölgyfa gerendákkal van kirakva, s náddal van lefedve. Hasonló értéket képviselnek Értarcsán a temető alatt sorakozó öreg pincék is.

A környék építészeti emlékei közül feltétlenül említést érdemel a *szalacsi* négylyukú kőhíd (10. ábra), amelyik nagyobb társával, a híres hortobágyi kilenclyukú hídval azonos időszakban épült, s az Ér egyik ágán vezetett át. Aztán a mocsárlecsapolással elfogyott alóla a víz, sokáig szárazon állt, csak mostanában vezettek vissza alá valamennyit.

10. ábra. A régi szalacsi híd

Ugyancsak a néprajzi értékeket gyarapították a református temetők csónak alakú fejfái (11. ábra), amelyek nem is olyan régen minden érmelléki falu jellegzetességei voltak. Élményszámba ment végigsétálni a temetőn, silabizálni a megkopott feliratokat, évszámokat. Sajnos, napjainkban már a fejfák is ritkaságszámba mennek, hiszen kiszorították őket a betonból készült, márványtáblával ellátott szabvány síremlékek. Ma már talán egyetlen faluban sincs olyan ácsmester, fafaragó, aki legalább az elkorhadó, s kidűlőfélben lévő régi fejfákat pótolni

11. ábra. Csónak alakú fejfa

tudná, s beléjük tudná vésni a hagyományos szomorúfűzfát, valamint a feltámadás reményével biztató A.B.F.R.A. betűjeleket.

Jó lenne abban bízni, hogy ezek a betűjelek nem csak a temetői hantok alatt pihenő régi emberekhez szólnak, hanem a békés, boldog feltámadás reményét nyújtják a ma, sajnos, romjaiban heverő, hajdan szívszorítóan gyönyörű tájnak is. Talán mi is átélhetjük még egyszer azt, amit olyan utolérhetetlen művészettel fogalmazott meg Számadó Ernő, az Érmellék sokáig méltatlanul mellőzött, de szerencsére újra felfedezett költője:

*„Csónakba kászálódom az Éren,
Sásak, nádak közt evezek,
S hogy vízbe nyúlok, a tiündérrózsák
Megcsókolják fáradt kezemet.”*

(Hazafelé)

HAGYOMÁNYOS HALÁSZAT

A Berettyóba folyó Ér völgye a Kraszna és a Berettyó között ÉK-DNy-i irányban húzódik. A geológiai negyedkorban ez a völgy vezette le a mai Kraszna, Szamos, Túr és Tisza őseinek vizét a Pannon-tengerbe. A jégkorszak végén az ősfolyók nyugat felé találtak új medret, az Ér völgyében pedig az egyenlőtlenül lerakott hordalék mélyebb részein egy mocsaras, lápos, posványos terület alakult ki.¹

Az Érnek a maga 1427 km² vízgyűjtő területével nem volt állandó medre, hanem a mocsarakban, lápokban, vizenyős rétegekben meggyűlt víz lassan haladt az összekötő ereken és folyásokon át a Berettyó által táplált Nagy-Sárrét felé, s ez óriási szivacsként nyelte el az Ér vizét is. A mocsarak között magasabb területek, szigetek emelkedtek ki; ezekre települt és ezeket művelte az érmelléki falvak lakossága, de tavaszi áradások idején a szigetek egy része is víz alá került.

Az Ér völgyének szabályozása 1855–1869 között kezdődött, de a töltések csak Biardiószegig készültek el. Ezután az első nagyobb munkálat az 1930-as évek második felében kiásott, Éradonyig húzódó, ún. Tankárok volt. Azok a csatornázási munkálatok, amelyek az Ér völgyének mai rendezéséhez és az Ér medrének végleges kialakításához vezettek, 1967-től 1970-ig folytak. A lecsapolást és a belvizek elvezetését egy összesen 463,5 km hosszúságú csatornarendszerrel oldották meg, miáltal csak Bihar megyében 31 530 ha kiterjedésű területet sikerült ármentesíteni.² Ezen a hatalmas területen a lecsapolás előtt

¹ Bővebben Benedek Zoltán: *A szőke Szamos földjén*. Kvár 1973. 11–15.

² Az adatokat a vízügyi hivatal (IELIF) székelyhádi kirendeltségétől kaptam.

jellegetes mocsári élővilág talált otthonot, s ez nyújtott megélhetést a környék falvaiban lakó emberek egy részének: halászoknak, vadászoknak, nádvágóknak, gyékénykötőknek. E foglalkozások közül ez alkalommal a legjellegzetesebbet, a halászatot tárgyaljuk.

A halászatot a legrégebb időktől űzték a vidék lakói, miként ezt a régészeti ásatások során előkerült halpikkelyek és -csontok mellett a Székelyhídi Régészeti Múzeum tulajdonában lévő több bronzhorog, sőt egy bronzkori csónakfigura is bizonyítja. Bár a földművelés és a kézművesség térhódításával a halászat jelentősége csökkent, továbbra is a szegényebb néprétegek kiegészítő élelmezési és kereseti forrása maradt. Különösen jellemző ez az Érmellékre, mert noha itt az emberek főfoglalkozása a földművelés volt, a kevés földterület és a gyakori áradások miatti bizonytalan termés szorításából, ez jelentette az egyetlen kiutat.

Az egymást követő nemzedékek felhalmozott tapasztalata, a vizek, nádasok alapos ismerete, a hal viselkedésének megfigyelése, a halászeszközök és fogási módok nagy gazdagságát alakította ki az Érmelléken. Ezeknek összegyűjtése és közreadása annál is inkább fontos feladat, mert a természeti-környezeti és gazdasági-társadalmi viszonyokban bekövetkezett gyökeres változások, az említett foglalkozás megszűnését, a tárgyi emlékek eltűnését, sőt még a foglalkozáshoz kapcsolódó szájhagyományok egyre fokozódó fakulását is maguk után vonták.

1. A *Népismereti Dolgozatok* 1976-os kötetében Számadó Ernő hangulatos leírást közöl a régi érmelléki halászatról.³ Mivel

³ A halászat kutatási eredményeinek legutóbbi nemzetközi összefoglalása: *The Fishing Culture of the World*, I-II. Studies in Ethnology, Cultural Ecology and Folclore. Ed. by Béla Gunda. Bp.1984. Magyar kutatástörténeti összefoglalás szintén tőle: *A magyar gyűjtőgető és zsákmányoló gazdálkodás kutatása*. (A Magyar Népkutatás Kézikönyve, II. 7.) Bp. 1948. 13-16. és irodalom 21-23. Jogi vonatkozásban Szilágyi Miklós: *Néphagyomány - népi mentalitás - állami igazgatás az orvhalászat tükrében*. (Életmód és tradíció, 3.) Bp. 1989. A téma klasszikus monográfiája Herman Ottó: *A magyar halászat könyve*, I-II. Bp. 1887. Magyar szerzők fontosabb erdélyi részlettanulmányai és adatai, megjelenésük időrendjében: r.r.r.: „Emlékezzünk régiokról”. *A mező-bándi tó-s-társaság*. Székely Néplap I. (1866). 46, 53-54; Orbán

adatait csak egyetlen – bár kétségkívül legjelentősebb – halászfalujából, Érkeserűből gyűjtötte, s a halászati módoknak és halászeszközöknek csupán egy részét ismertette, szükségesnek véltük a kutatást az egykori jeles halászterület egészére, s lehetőleg minden halászati módra kiterjeszteni.⁴

Az adatközlők szerint még azok is, akik elég rendszeresen halásztak, alapfoglalkozásként általában a földművelést űzték, tehát az itteni halászok az ún. paraszthalászok kategóriájába tartoztak.⁵ Életükben, megélhetésükben a hal egyrészt mint élelemkiegészítő, másrészt mint pénzforrás játszott jelentős szerepet. Több faluban is említették, hogy „a hal hozta a pénzt a házhoz”. Különösen jelentős szerep jutott a halászatnak gyenge mezőgazdasági termés, vagy természeti katasztrófák esetén, mint amilyenek a gyakori tavaszi árvizek voltak. Ilyenkor, mint

Balázs: *A Székelyföld leírása*. Pest 1868. I. 208, 229, és 1869. II. 57. 140; Szyripszky Híador: *Adatok Erdély őshalászatához*. Népr. Ért. III. (1902). 157–178, IV. (1903). 221–226. és 279–290., valamint *Az erdélyi halászat ismeretéhez*. Régi és mai halastavak. Kvár 1908; Cs. Sebestyén Károly: *A lugosbelyi halászat*. Népr. Ért. VIII. (1907). 111–114; Orosz Endre: *Régi szigonyos halászatról a Kis-Szamos völgyében*. Erdély XXI. (1912) 55–59. és *Szigonyos halászat Vajdaszentiványon*. Népr. Ért. XXI. (1929) 19–21; Roska Márton: *Az erdélyi halastavak őskori vonatkozásai*. Uo. XXXI. (1939). 221–228. Uő: *Adatok Erdély szigonyos halászatához*. Közl. az Erd. Nemz. Múz. Érem- és Régiségtárából III. (1943). 187–189. Uő: *Adatok az Iza halászatához*. Uo. 190–193. Uő: *Adatok Szolnok-Doboka halászatához*. Közl. az Erd. Nemz. Múz. Történeti, Művészeti és Néprajzi Tárából IV. (1944). 125–130; Schram Ferenc: *A kolozsvári halászszeb szabályai 1725-től*. Népr. Közl. IV. (1959). 4. 259–304; Grétsy László: *A székely duga és családja*. M. Nyelv LV. (1959). 117–122;

⁴ Gunda Béla: *Ethnographica Carpathica*. Bp.1966. 65–135: *A mérgező és szigonyos halászat Erdély nyugati hegvidékén*; Fábian Imre: *Halászat a bukovinai Andrásfalván*. Ethn. LXXXI. (1973). 345–352; Gunda Béla: *Beziehungen zwischen den naturbedingten Faktoren und der Fischerei in den Karpaten*. Acta Ethnologica Slovaca I. (1974). 111–121; Kós Károly: *Tájak, falvak, hagyományok*. Buk. 1976. 133–141: *Csángó néprajzi vázlat. Halászat*; Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Buk. 1983. 319 és 327 (Csíkszenttamás), 346 (Szacsva), 387 (Nagybacon), 429 (Ozsdola); Kovács Sándor: *Új Élet XXVI. (1983) 20. sz. 14. – A román kutatások alapvető forrásművei Antipa, Grigore. Pescăria și pescuitul în România*. Buc. 1916. és Giurescu, Constantin C.: *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*. I. Buc. 1964.

⁵ Vö. Szilágyi Miklós: *A Hernád halászata*. Miskolc 1980. 13. és Solymos Ede: *Dunai halászat*. Bp. 1965. 45.

Cservid Pál halász mondta Gálospetriben, „a más búzáját vitte a víz, a mienket meg hozta”. Több idős halász is említette, hogy nemcsak a családot tudta a halászat jövedelméből eltartani, hanem földet is abból vett. A falvak népe számon tartotta a halászokat, sőt még a mai napig is *Halászként* emlegeti e foglalkozás hajdani művelőit – az egykori halászok pedig büszkén vállalják a megkülönböztetést. A szigetekre épült településeken – mint Érkeserűn is – a sok halász mellett, nagy haljárás idején, a falu apraja-nagyja halászott.

Nemzedékek felhalmozódott tapasztalata alapján a halászok jól ismerték a halban gazdag tavakat, mocsarakat, ereket, a szigetek homokos szegélyeit. E halászhelyek nevét még ma is emlegetik az idősebbek, mint Diószegen a *Besenyér, Takota, Pipa, Mátyás*; Csokalyon az ide is átnyúló *Besenyér, Sárgödör, Cifrahíd, Tiszta, Csikókollát* (-kollát); Éradonyban a *Sózó, Sárváj, Homokos, Kéterdőköz, Nagyfabíd torkolata, Várbátulja*; Érkeserűben a *Felsőér, Kocsártag, Kiskengyelér, Vágottalja, Kamarasziget, Körtisziget, Dombosziget*; Ottományban a *Csíkestő, Kishartyás, Nagyhartvás, Tilalmas, Szorosvágás, Póstova, Bornyúfojás*; Szalacson a *Kútató, Bakóere, Császtova, Büdöstő, Szílesér, Aranyos*; Gálospetriben a *Roszzgát, Hartvás, Hosszúsziget, Palkóér*.

Az Ér vízrendszerében számos halfaj élt, a halászok halismerete azonban inkább csak a nagyobb testű, halászott fajokra terjedt ki. Az általuk ismert halfajok, jelentőségük sorrendjében: *potyka* (ponty), *kárász, csuka, sügér* (Ottományban *sígér*, Gálospetriben *tövískes*); *harcsa, kecege* (keszegfajok); *cigánhal* (compó); *törpeharcsa, márna* (Érkeserűben *mána*, sőt Szalacson *bálna*, a leírások alapján általunk fejes domolykónak feltételezett hal).

2. Az 1888. évi halászati törvény kimondja, hogy a halászat-hoz halászejegyet kell váltani és területet bérelni a halászerület birtokosától.⁶ Az Érmellék halászhajói a községi elöljáróságoktól

⁶ Bővebben Fischer Frigyes: *A halászati törvények és a rájuk vonatkozó rendeletek*. Bp. 1928.

válthattak halászejgyet, a vizek birtokosaitól pedig halászati jogot (halászterületet) béreltek. Diószegen és Szalacson a halászhely községi birtok volt, a község pedig a bérleteket árverésen adta ki. Érkeserűben, ahol a legtöbb halász lakott, a halászterületek főbérője egy nyugalmazott katonatiszt volt, tőle kapták másodkézből a halászok.

1944 után mind a halászejgyet, mind a területet a Vadászegyesülettől váltották a halászok, később pedig a halászterületek is a tsz-ek tulajdonába mentek át. A halászok egy része még néhány évig a közös gazdaságnak halászott, a halfogás azonban nem bizonyult gazdaságosnak, ezért hamarosan felszámolták.

Nincs adatunk arról, hogy az Érmelléken a vizek birtokosai valaha is halászati társulásokba szerveződtek volna. Ugyanígy nem tudunk a halászok állandó társulásairól sem, egyik-másik szerszám készítésére vagy kezelésére azonban alkalmilag az érmelléki halászok is társultak. Összegyűltek lészafonásra, vagy összeálltak a nagyobb méretű húzóháló kezelésére nyáron, de még inkább a téli jeges halászat idején. A húzóháló nagyobb értéket képviselt, ezért előfordult, hogy több halász közösen birtokolta. Megtörtént, hogy a diószegi meg a csokalyi halászok a közös halászterületüket képező Besenyéren társultak két húzóhálóval, a ponty eredményesebb fogására.

Idősebb halászok gyakran vettek maguk mellé fiatal gyermeket kiségitőnek, ez részt kapott a zsákmányból, valamint a halászat fogásait is eltanulta.

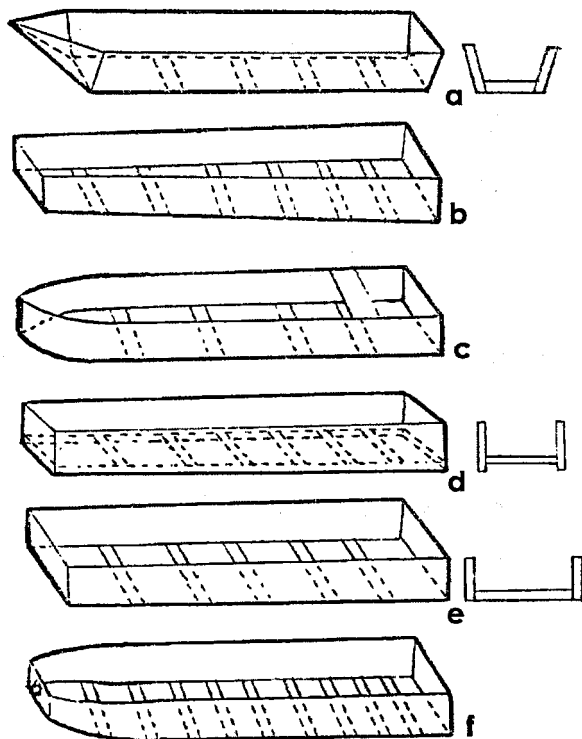
3. A halászok vízi közlekedésre, a varsák, vészek megközelítésére, mélyebb vízben a húzóháló vontatására *hajót* (csónak) használtak. Egykori változata valószínűleg itt is a fatörzsből kivájt bödöncsónak volt, ennek használatára azonban már az idős halászok sem emlékeztek. A csónak fenyődeszkából készült, hossza 4 m körüli. Formája változó, s ennek oka abban keresendő, hogy helyi mesterek, sokszor maguk a halászok készítették. Gyűjtőutunk során már csak Éradonyban és Érkeserűben találtunk csónakot, így a változatokat jobbra csak elmondás alapján ismertetjük.

A diószegi „hajó” (1a. rajz) orra hegyes, fara egyenes, oldalai felfele szélesednek, fenéke 3 szál deszkából készült, s ezeket keresztben 4 pánt fogta össze. A halász – hajó végében állva – csáppal hajtotta, ez 3–4 m hosszú, alsó végén kihegyezett rúd. Az éradonyi csónak (1b. rajz) orra és fara egyenes, de orra keskenyebb (80 cm), mint a fara (120 cm), alját 6 pánt fogja össze. A hajtó hajórúd alsó vége kétágú. Szalacson a csónak (1c. rajz) orra hegyes, alját 4 pánt erősíti. Egy vagy két ülődeszkat is tettek rá, különösen akkor, ha személyszállításra használták. Gálospetriben (1d. rajz) eleje és hátulja egyforma széles volt, fenekét 6 pánt erősítette. Oldalait fenekénél mélyebbre eresztették, így 1 col magasságú vízfogót nyertek, ez növelte a hajó biztonságos fekvését. Mozgatására hegyes csákrudat használtak. Ottományban (1e. rajz) alakja megegyezett a gálospetriével, de vízfogó nélkül, viszont szélesebb volt – alja 4 szál deszkából készült –, hogy jobban feküdjön a vízen, amikor a vést leverték. Pántjainak száma 6–7, kihegyezett hajórúddal hajtották. Érkeserűben (1f. rajz) az orra felé elkeskenyedik, fenéke pedig kissé felfele ível, 3 fenékeszkáját 9 kacsdeszka fogja össze, a csák alsó vége kétágú. Itt külön ácsok szakosodtak a hajókészítésre, s a szomszédos falvak halászeitől is kaptak megrendelést. Ilyen típusú volt az általunk a 70-es évek végén látott utolsó székelyhídi csónak is.

4. Az alkalmi halászati módok közül ismert volt a kézzel való halfogás. Különösen nyári nagy melegben, alacsony vízálláskor, az oxigénhiány miatti halzúdulás idején fogták kézzel a halat. Ilyenkor nemcsak a halászok iparkodtak, hanem halászott szinte az egész falu.

Alkalomadtán használt eszköz volt a hurok is, ezt a nádas szélén elfekvő csuka „derekára” húzták és megrántották. A vékony vasdrótból készült hurkot inkább csak az orvhalászok használták, mert nem volt feltűnő és könnyen el lehetett rejtteni.

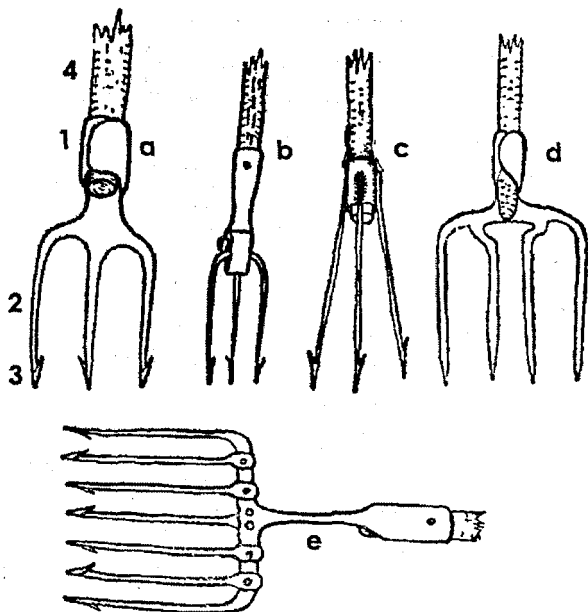
5. Az érmelléki halászok „régőtől fogva tilos” szerszámnak ismerik a szigonyt (2. rajz), ennek ellenére még számos, szépen

1. rajz. Hajó- (csobnak-) típusok:

- a. Bihardiószeg; b. Éradony; c. Szalacs; d. Gálospetri; e. Ottomány;
f. Érkeserű

megmunkált, a fából készült nyélhez *köpüs* vagy *küpus* fel-erősítésű, *ágain* hegyes *borgokkal* (szaka) idomított kovácsoltvas szigonyt őriznek. A leggyakoribbak a háromágú szigonyok (2 *a. rajz*), ezeknek horgai az ágak síkjából kifelé állnak, a két szélső ágon egyik, a középsőn másik irányban. A Székelyhídi Múzeum gyűjteményében található háromágú szigony ágai egy szögletes nyakrészbe vannak erősítve, a középső ág külön, a két szélső pedig egy U alakúra hajlított darabból (2 *b. rajz*). Gálospetriben olyan háromágú szigonyt találtunk, amelyiknek ágai nem egy

2. rajz. Szigonyok: a. Diószeg és Csokaly (1. köpü vagy küpü, 2. ágak, 3. borgok, 4. nyél); b. Székelyhíd; c. Gálospetri; d. Szalacs; e. Ottomány

síkban állanak (2 c. rajz). Szalacsról négyágú szigony is előkerült (2 d. rajz), ez abban is eltér az előbbi formáktól, hogy nincsenek horgai, s azért kedvelték, mert nem roncsolta a halat. Ottományban egy hétágú szigonyt találtunk (2 e. rajz). Ennek ágait külön kovácsolták, és azután szegecselték össze, s az ágakat egy hosszú, vékony nyak kapcsolja a köpühöz.

Eltérő volt a szigonyok használati módja is. Diószegen a pipáló (víz színén levegőt vevő) halat szigonyozták, de zavaros vízbe is belegázoltak, s a lábukhoz érő halat szúrták meg. Szalacson tiszta vízben, a nádas-sásos részek közt használták, ahol meglátták a vízfenéken elfekvő halat, főleg a csukát, de a nagy pontyot is. Gálospetriben kihasználták a pontynak azt a szokását, hogy „megérzi az időt, eső előtt fent jár a vízen”. A szigonyos figyelte a víz színét, örvényléséből következtetett a

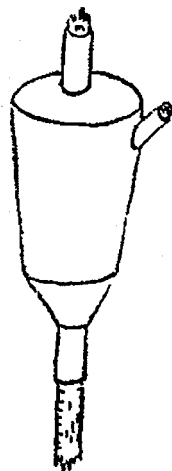
hal járására, és utána dobta a szigonyt. Ha a hal *megrázta a rudat*, akkor a szigony beletalált, és biztos volt a zsákmány. Ottományban éjszaka jártak szigonyozni. Ilyenkor a csónakból *fákjával* (3. rajz) világították meg a vizet. A fáklya egy olyan bádogdoboz, amelybe *petrót* meg *kanócot* tettek, ezzel keresték a vízfenéken nyugvó halat.

Adataink szerint az Érmelléken a szigonyt egészen a mocsárvilág lecsapolásáig használták, s alkalmasint még ma is megpróbálkoznak vele az orvhalászok.

6. A horgászat az Érmelléken meg sem közelítette az egyéb halászati módok jelentőségét, s azokkal eredményességben sem vetekedhetett. Inkább csak gyerekek használták a *peccót: rúdja* mogyoró- vagy somfavesszőből, *zsinórja* kenderfonalból, *úszója* parafadugóból vagy kukoricaszárból, *horogja* hajlított gombostűből készült, erre gilisztát tűztek. A ma elterjedt horgászat itt is a sporthorgászat körébe tartozik.

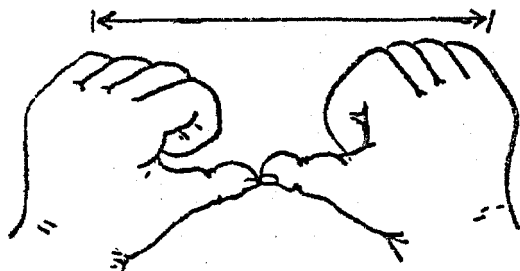
7. Az Érmellék legelterjedtebb halászási módja a rekesztőhalászat volt, ennek is leggyakoribb módja a *vészállítás*. A *vész* gyékénnyel font nádfal volt, két fő része a hal útját elrekesztő és terelő *lésza*, valamint a tulajdonképpeni fogórész, a *vészfű* (vészfej).

Lészakötéshez ősszel vágták a *gyíkínyt*, télen pedig a *nádat*. Adonyban és Keserűben a nádat úgy hajlították kettőbe, hogy a vastagabb és erősebb tövét magasabbra hagyták, állításkor ezt ütötték. Diószegen, Szalacson és Gálospetriben a nádat két szálával vették; utóbbi helyen a két nádszálát tövével ellentétesen helyezték, miáltal a lésza teteje és alja egyforma erős lett. Kötés közben a megcsavart gyékényt tűkkel rögzítették, míg a következő nádszálakat melléhelyezték. A kötések száma a lésza magasságától függött. Egy-egy sorkötés közt a távolság 1 *sukk*: a kifeszített hüvelykujjakkal egymás mellé helyezett két ököllel

3. rajz. *Fákja*
Ottományból

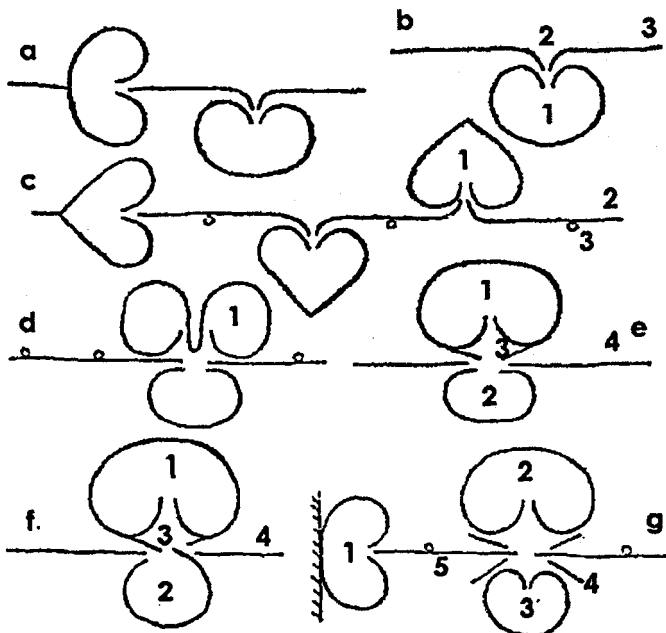
mért távolság, kb. 30 cm (4. rajz). A lésza teljes magassága lehetett 6, 7 vagy 8 sukkos. Gálospetriben egy ilyen nád terelőfal hosszúsága 6 *sing* (kb. 62 cm) és a neve *közlésza*. Ottományban egy lészadarab hossza 8 sukk és a neve *szárny*. Csokalyon a lészát *hacurának* nevezték. Itt a nádszálaknak csak a *töve* részét használták, mivel a *hegye* parázs (könnyen törik), s ezért levágták. Kötésre gyékény helyett itt utóbb *dohánypárgát*, majd drótot is használtak.

4. rajz. A *sukk* mérése Gálospetriben

A lésza leverésének eszköze a *sujok* (7 d. rajz), Érkeserűben *pusak*. A vész inkább állóvízben alkalmazták, s ha félős volt, hogy az áradás eldönti, baltóval levert karókkal erősítették meg. Ezeket Keserűben ferdén verték le, hogy csak a lésza tetejét támasszák, s el ne térítsék a lésza mentén a vészfej felé haladó halakat. Gálospetriben a lészátámasztó karókat *régejnek* mondták.

A vész fogórésze, a vészfej számára a legszebb nádszálakat válogatták ki és a terelőlészánál magasabbra készítették, nehogy a hal kiugorjék belőle. A változatos alakú vészfejek két alapvető formája ismeretes. Egyik Szalacson (5 a. rajz), Ottományban (5 b. rajz) és Gálospetriben (5 c. rajz), a másik Csokalyon (5 d. rajz), Diószegen (5 e. rajz) és Érkeserűben (5 f. rajz) volt használatos. Éradonyban mindkét típust használták; az elsőt a part mellé rakták, ez a *kanfűvész*, a másik az *udvaros vészfű*. Diószegen a fogórész neve *kosár*, az udvarrésze *kamara*, Csokalyon

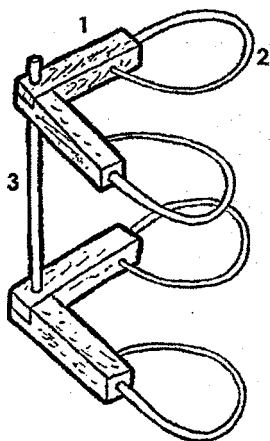

5. rajz. Vészfűk (-fők, -fejek): a. Szalacs (1. vészfű); b. Ottomány (1. vészfű, 2. szája, 3. szárnya); c. Gálospetri (1. vészfű, 2. közlésza, 3. régój); d. Csokaly (1. kamara, 2. konyba); e. Diószeg (1. kosár, 2. kamara, 3. leppentyű, 4. lésza); f. Érkeserű (1. fűvész, 2. udvar, 3. filleng, 4. lésza); g. Éradony (1. kansűvész, 2. vészfű, 3. udvar, 4. fűle, 5. lésza)

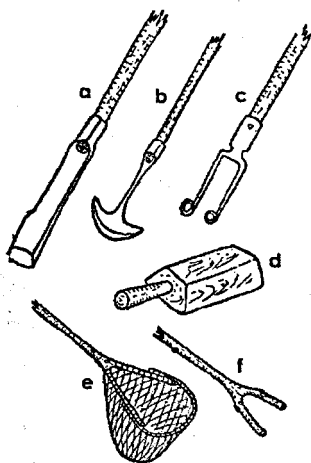
viszont a fogórész a *kamara*, az udvarrész pedig a *konyba*. A hal megtévesztésére rövidebb lészadarabokat is elhelyeztek a vészfejben, Diószegen *leppentyű*, Adonyban *fűle*, Keserűben *filleng* néven.

A vést egész évben használták. Télen *jegelővel* (7 a. rajz) többször feltörték a vészfejben a jeget, de ha nagy volt a zsákmány, a csapkodó halak nem hagyták befagyni. A vészfejből a zsákmányt hosszú nyelű, lapos merítőhálóval (7 e. rajz) szedték ki, ennek neve Diószegen *merentyű*, Csokalyon és Szalacson *merettyű*, Ottományban és Keserűben *merergyű*.

8. A rekesztőhalászat másik elterjedt eszköze a vesszővarga, ennek nagy előnye a véssel szemben a mozgathatóság. Az

6. rajz. Vészfejállító ráma
Gálospetriből: 1, keret,
2 karika, 3. rámaguzsaj

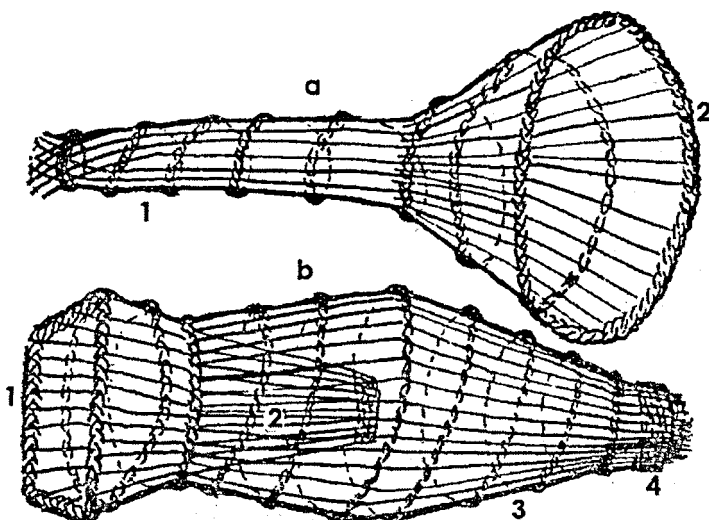

7. rajz. Halászeszközök:
a. jegelő, b. vízszirtó vas,
c. bakolóvilla, d. sujok,
e. merítőháló (merentyű,
merettyű vagy mereggyű),
f. kalatyló

Érmellék ősi soron használt vesszővarsája a *hurca* (8a. rajz), ez fűzfavesszőből font, trombitaszerűen kiszélesedő szerszám volt. Fonását a *seggénél* (vége) kezdték meg egy fűzfavesszőből csavart *gúzzsal*. Ebbe szúrták a *karókat*, amelyeket ritkán befontak. Elülső kiszélesedő része, a *taréj* felé úgy bővítették, hogy minden két karó közé beszúrtak még egyet. A hurca hossza a taréj átmérőjétől függött. Nincs fogórésze: a hal beleszorul, és nem tud visszafordulni. Folyóvízben használták, ennek folyását fűzfavesszőből font *hurcagáttal* elkötötték, és a kihagyott *hurcarésekre* helyezték a hurcákat, mély vízbe kettőt is egymás fölé.

Szalacson a hurcát a *morda* (8b. rajz) váltotta fel, ennek mintáját állítólag Oroszországból hozták volna az első világháború katonái.⁷ Előnye, hogy mozogni tud benne a hal, nehezebben fül meg, nem kell tehát olyan gyakran felszedni, mint a hurcát. A morda részei: a négy-szögletű *taréja*, elszűkülő *versikéje*, *hasa* és *fara*. Ez utóbbit gyékénnyel dugták be, majd ezen öntötték ki a zsákmányt.

⁷ Meglepő állítás, hiszen hasonló szerszámot Herman, i.m. 159. a Kraszna mentéről, valamint Sztripszky, i.m. 171. Erdélyből is sokkal régebről említ.

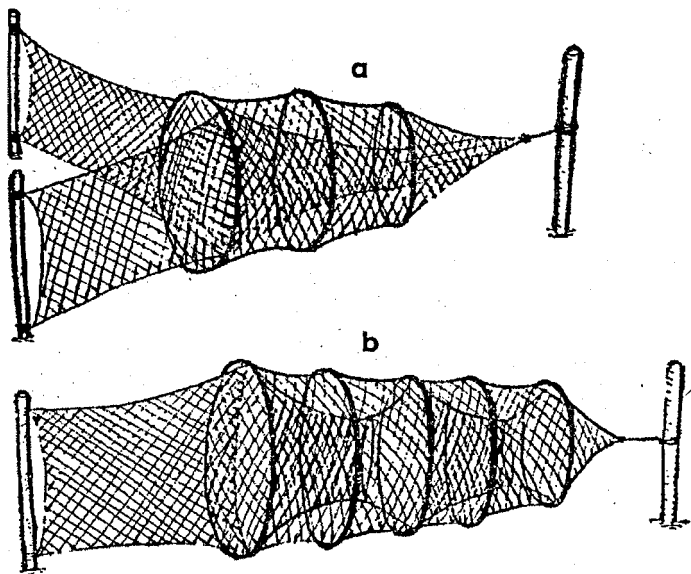

8. rajz. Vesszővarsák: a. *burca* (1. *segge*, 2. *taréj*); b. *morda* (1. *taréja*, 2. *versikéje*, 3. *hasa*, 4. *fara*)

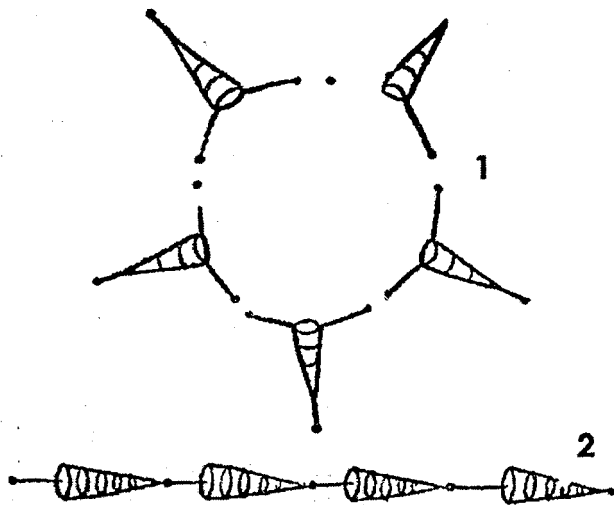
A hálóvarsa (Szalacson *verse*, Keszérűben *lesháló*) a századforduló táján terjedt el az Érmelléken. Szalacson (9 a. rajz) két szárnyát egy-egy szárnykaró rögzítette, *fara* pedig a *farkaró*hoz volt kötve, 3 *karika* tartotta kifeszítve. A faránál ki lehetett nyitni a zsákmány kiöntésére. Gálospetriben a neve *varsa* (9 b. rajz), 5 *karikával*, 2 *versikével*, valamint egy előre irányuló szárnynyal, a *vezetékhalóval*.

A kétszárnyú varsákat vagy egyesével rakták le, vagy pedig 4-5-öt körbe helyeztek (10 a. rajz), hogy a szárnyak közé tévedt hal biztosan fogságba essék. A vezetékhalós varsákból többet egymás mögé állítottak és két oldalról ráhajtották a halat (10 b. rajz).

Csokalyon az orvhalászok, valószínűleg a hálóvarsák mintájára, *kockás drótból* (üzletben vásárolt szőtt dróthálóból) készített varsát, a *csalékony kosarat* is használták. Kenyérdarabokat tettek bele és kikötötték a parti bokrokhoz. Oldalán ajtó volt, azon vették ki a halat.

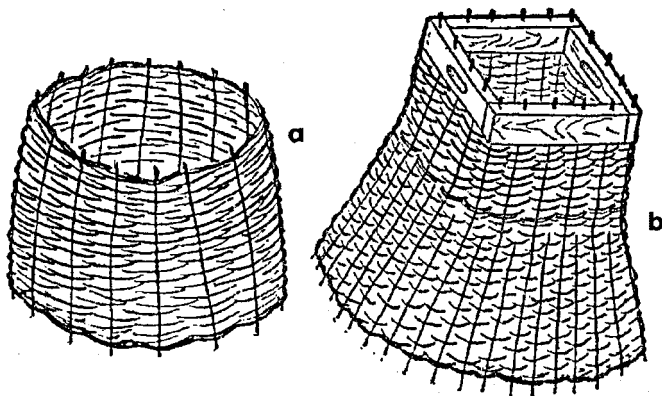

9. rajz. Hálóvarsák: a. *verse* Szalacsról, b. *varsa* Gálospetriből

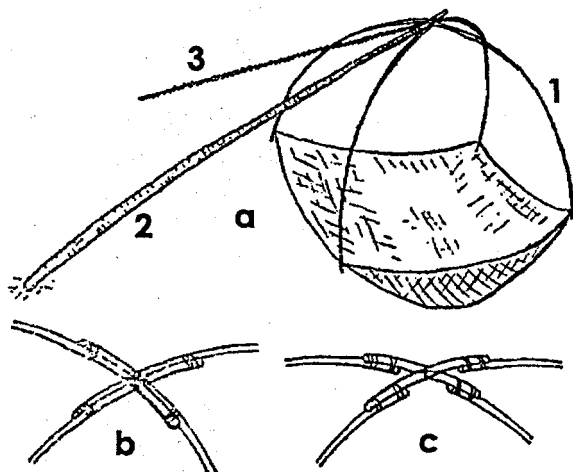
10. rajz. *Varsaállitás*: a. körben, b. egymás mögé

9. A gyakori sásos-hínáros sekélyebb vizekben valószínűleg a legrégebb időktől dívott a borítóhalászat, a vesszőből font, nyeletlen *tapogató*val (Csokalyon és Keserűben *borogató*). Az egyszerűbb, csak fűzfavesszőből készült, kör alakú formát (11 a. rajz) mindenik faluban, míg a felül négyszögű *rámás tapogatót* (11 b. rajz) csak Gálospetriben és Ottományban ismerték. A leborított hal szabadulást keresve bökdösi a tapogató falát: „korhol a hal”. Ilyenkor a halász belenyúl és kiszedi. A tapogató magassága a víz mélységétől függően 60–90 cm. Ezt a szerszámot még ma is használják a szalacsi cigányok.

11. rajz. Borítók: a. *tapogató*, b. *rámás tapogató*

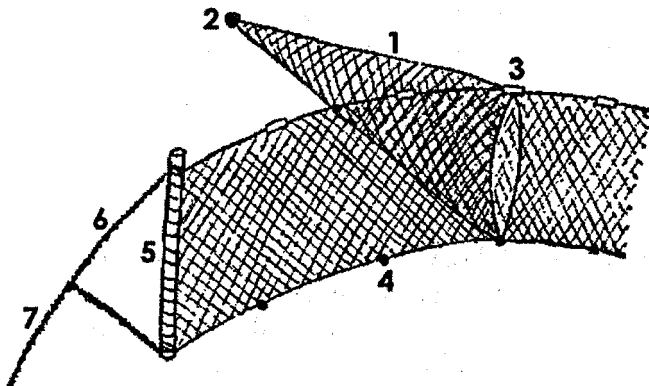
10. Elterjedt halászeszköz volt az *emelőháló*, Diószegen *emeli-háló* (12 a. rajz), ennek négyzet alakú hálórésze 1×1 m-től 2,5×2,5 m-ig változott. Peremén vastagabb zsinórt fűztek végig, ezzel kötötték a négy sarkát a kereszt alakú *káva* négy végéhez. A kávat Diószegen hosszú hajlékony és rugalmas mogyoró- vagy koronaakác-, Adonyban som- vagy gledíciavesszőből készítették. Ha a vesszők rövidek voltak, kettőt is összeköttek egy-egy kávarúdnak. Ezután következett a káva összeállítása. A négy *kávarúdat* vastagabb végüknél párosan összekötötték (12 b. rajz), vagy pedig összeoldásukhoz egy rövidebb rudat használtak (12 c. rajz). A két fél kávat keresztben egymásra tették, és addig állít-

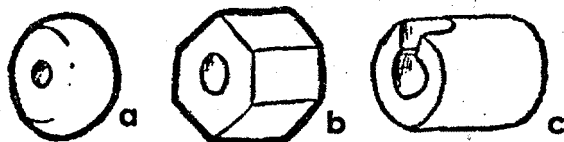
12. rajz. a. Emelbáló (1. káva, 2. emelőrúd, 3. emelőkötél) b-c. a káva kétféle összeállítása

gatták, míg kiegyensúlyozódtak, ezután összekötötték őket. A kiegyensúlyozás nagyon fontos volt, mert különben a háló egyik sarka lecsüngött, s a hal elszökött. A kávéhoz egy kb. 4 m hosszú emelőrúdat erősítettek. Diószegen a rúd végét a partnak támasztották, hegyére emelőkötetet kötöttek, és azzal emelgették a hálót. Adonyban a halász a lába közé fogta az emelőrúd végét és két kézzel emelgett.

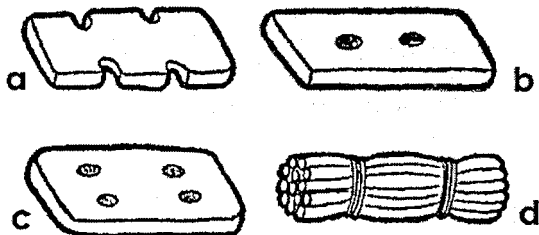
11. A kerítőhalászat állóvízre legalkalmasabb eszköze a gyalom. Az Érmelléken egyetlen érkeserűi halász ismerte csupán a *gyalom* elnevezést, ő az édesapjától hallotta. Ezt a hálótípust Ottományban *seggesháló*nak említették, egyébként *húzóháló* néven ismerik (13. rajz). Ez 20 m körüli hosszúságú, 5 cm körüli szembőségű háló, magassága 3–4 m, s közepébe egy 3–4 m hosszú, hengeres, végén zárt hálódarab, a *segge* van belekötve. A háló alsó szélén végigfűzött vékony kötélben van a *sújozás*, ólomból, vagy vasból készült *sújokkal* (14. rajz). A felső szélén is végigfut egy kötél, ezen sorakoznak a jobbra fenyőfából készült *úszók* (15. rajz); Diószegen *pálha*, Csokalyon *pálmafa*, Keserűben

13. rajz. Húzóballó: 1. segge, 2. kölönc, 3. úszók, 4. sújok, 5. csatfa vagy bámfa, 6. kantár, 7. húzókötel

14. rajz. Sújozás, háromféle súj: a. ólomból, b. anyacsavarból, c. vasból

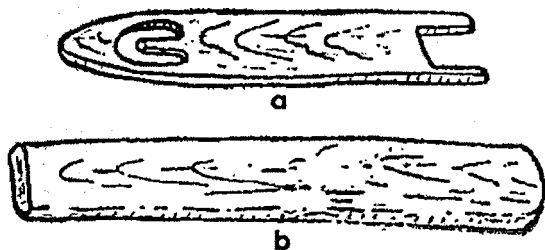
15. rajz. Úszók: a. Éradony és Ottomány, b. Csokaly, c. Érkeserű, d. Szalacs

hálódeszka a nevük. Ezek Szalacson gyékényből készültek. A háló két végére két *csatfa* (Diószegen *hámfa*) van erősítve.

Mélyben halászva, a nagy húzóhálót csónakkal rakták vízbe. Ilyenkor a csatfák alsó végét *felsújozták*, hogy a vízben függőlegesen álljanak, rájuk kötélből egy-egy *kantárt* erősítettek, ezekhez *húzókötelet* kötöttek. A vízbe eresztett háló húzóköteleit egy-egy csónakkal vitték partra, s kifelé haladva a hajtórúddal „erősen csápoltak”, hogy a halakat középre, a háló útjába zavarják, majd a hálót a partra húzták. A Besenyér mocsáron, amelynek fele Diószeghez, fele Csokalyhoz tartozott, a két falu halászhálói gyakran összeálltak és egymás után két hálót vontattak végig egy-egy szakaszon. Így a ravasz ponty, amelyik az első háló elől az iszapba bújt, amikor átvontatták felette, felszökött, bele egyenesen a második hálóba. Az is előfordult, hogy az első háló semmit sem fogott, a második meg tele volt.

Éradonyban és Szalacson a húzóhálónak egy kisebb, 6–10 m-es változatát is használták. Ezzel két halász a vízben gázolva halászott: egy-egy csatfát fogva a part felé *kerítettek* vele, vagy pedig, mint Szalacson, a nádas szélébe *kipreszkelték* (leszúrták), majd a nádasból a halakat a háló felé *meghajtották*.

A húzóhálót *riszált* (sodrott) kenderfonalból hálókötő tüvel *bordára* kötötték (16. rajz). A lapockaszerű borda szélessége határozta meg a szemek bőségét. Hálókötéshez készülve először kettőbe fogtak egy hosszú fonalat és annyi kötést tettek rá, ahány szemnyi szélességűre tervezték a hálót. Az így kapott

16. rajz. A hálókötés eszközei: a. *hálókötő tű*, b. *borda*

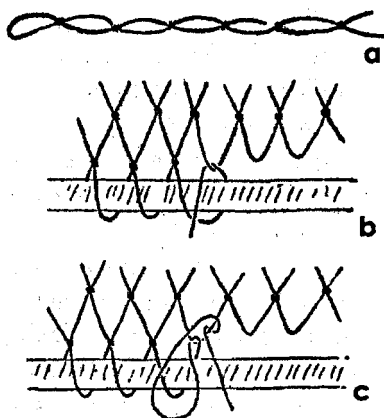
szemeket aztán egy másik fonalra szedték fel, ennek két végét összecsomózták, s a kapott hurkot egy szék karfájára akasztották, ezután kezdték meg a tulajdonképpeni kötést. A kötés módja a hagyományos, ún. *parasztkötés* volt (16. rajz), ez a halászok szerint gyorsabb a necckötésnél. Jórészt maguk kötötték hálóikat, csak kevesen köttették. Érkeserűben egy asszony hivatásszerűen, pénzért foglalkozott hálókötéssel.

A halászat télen sem szünetelt. A halászok rendszeresen „feljárták a vészeket”, vagy pedig az este vágott lékből emelőlálóval szedték ki a fényre odagyűlő és levegőzni igyekvő halakat. A téli halászat legfontosabb eszköze mégis a húzóháló volt. Ilyenkor a csatfák aljára nehezebb súlyozást, általában *szekesténcni*⁸ erősítettek. A jégen *baltával* vagy *jegelővel* (7 a. rajz) egy-egy 1,5×1,5 m méretű *asztalléket* vágtak a háló beeresztésére, illetve kiemelésére, az utóbbit általában már a part közelében. A kötelek vezetésére két félkörben *oldallékeket* vágtak.⁹ A csatfákhoz kantárt, ezekhez meg húzókötelet kötöttek, mint nyári halászatkor, a kötelek végére meg egy-egy 3-4 m hosszú rudat erősítettek (megtette a *petrencerúd*, vagy a *hajtórúd* is); ezeket aztán a jég alatt kétágú villával, vagy pl. Szalacson fából készült kétágú *kalatylóval* (7 f. rajz) tolták előre léktől lékig. Minden harmadik léknél felhúzták a vezetőrudakat, így biztosították a két léksoron a háló két végének egyenletes előrehaladását. Amikor a rudak elérték a külső asztalléket, kiemelték őket és a két kötelet keresztben húzták kifelé, hogy a háló záruljon. Kihúzás közben a köteleket *bakolóvillával* (7 c. rajz) végig a fenék felé nyomták, nehogy megemelődjen a háló alja.

12. Az Érmelléken nagy hagyománynak örvendett a *csíkászat*, bár nem minden faluban volt egyformán jelentős; Diószegen csak alkalomadtán csíkásztak. Ha csíkot akartak fogni, elég volt letenni a *csíkkast* (18. rajz) a kert alatti sekély vízbe, bele-

⁸ *Szekesténcni*: a szekestengely végére húzott vasgyűrű a kerék lecsúszásának megakadályozására. Vö. *Stelze*: egyebek közt több vasalkatrész neve.

⁹ Krauss, Fridrich: *Vörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerksprachen*. Siegburg. 1957. 911.

17. rajz. Hálókötés:

- a. az első sor szeméinek elkészítése,
b. első öltés, c. második öltés

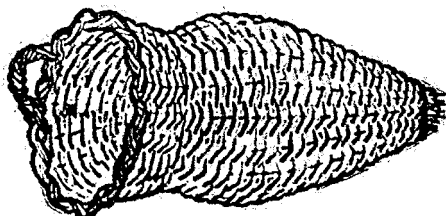
ment magától is a csík. Szalacson rothadó tengeriszárból, boglyafenékből vagy más összegyűjtött gazból gátakat építettek a sekély vizű mocsarakban, ezeken helyel-közzel *fojók*at hagytak, s ezekbe fektették a kasokat. A csíkkas a vesszővarsánál említett mordára hasonlított, de taréja kerek volt, s az oldalát sűrűn befönték vesszővel, míg a mordát ritkán, csak *fírcelve* fonták.

Télen a csíkkast *lók* alá rakták, vagyis léket vágtak a behelyezéséhez. Másutt a *csíknyalás*ba tették; ez ott keletkezett, ahol az összegyűlt nagy tömegű csík folytonos kavargásával elvékonyította, sőt át is lyukasztotta a jeget. A lékekbe lerakott két-három csíkkast betolták a jég alá, hogy a taréjuk a fenék és a jég közt megszoruljon, s a víz el ne mozdíthatassa. A lékre nádat meg trágyát tettek, hogy ne fagyjon be.

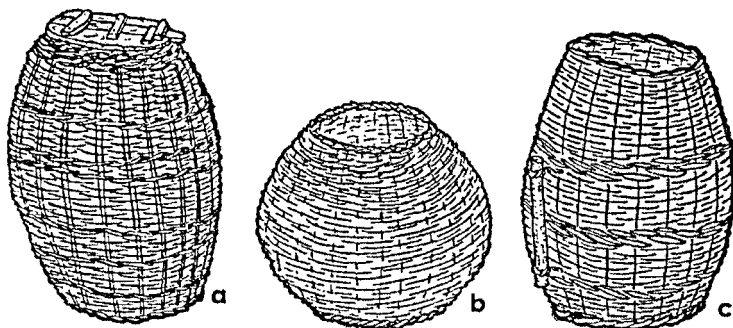
13. A kifogott halat nyáron egy napig *zód gazban* is eltartották, hosszabb megőrzésre viszont a *haltartó* (Érkeserűben *halkas*, Diószegen *bárka*) szolgált (19. rajz), ezeket a vízbe eresztették. A csíkot csíktökbe – kivájt belsejű kobaktökbe – gyűjtötték, majd dézsába vagy a halász kertje végében kiásott, vízzel telt *verembe* tették.

A hal egy részét a család fogyasztotta el. Elkészítésének többféle módját ismerték: *halászlé*, *paprikás harcsa*, *pokrócos csuka* (tojással rántva), *halpörgölt*, *káposztás csík*.

A zsákmány nagyobb részét jobbára a halász vagy a felesége értékesítette. Diószegről Nagyváradra vitték kosárral a halat vonaton, s a kalauznak is hallal fizettek, amiért elnézte a nagy kosarakat. Csokaly és Adony felvevő piaca Székelyhíd volt, Ottományból és Szalacsról Margittára, Gálospetriből pedig

18. rajz. *Csikkas*

19. rajz. a. *Haltartó*, Érადony, b. *balkas*, Érkeserű, c. *baltartó bárka*, Diószeg (1-19. a szerző rajzai)

Érmihályfalvára vitték a halat. Eljutott az Érmellék hala meszszebbre is: szatmári kereskedők, ha Csokalyról értesítést kaptak, hogy nagyobb volt a fogás, rögtön jöttek és felvásárolták a zsákmányt.¹⁰

(Megjelent a Kriterion Könyvkiadónál a Népismereti Dolgozatok 1994-es számában.)

¹⁰ Jelesebb adatközlőimről, *Hajdani érmelléki halászok* felcímmel, sorozatnyi kis portrét közöltem a Falvak Dolgozó Népében, fényképpel: Nagy Sándor *Érადonyból*. XXXVII. (1981) 10. sz. 8; Juhász György *Csokalyból*. Uő. 11. sz. 5; Kóllák József *Szalacsról*. Uo. 13. sz. 6; Cservid Pál *Gálospetriből*. Uo. 14. sz. 6; *Id. Nagy Károly Érkeserűből*. Uo. 20. sz. 8; Seres Lajos *Diószegről*. Uo. 21. sz. 8. További fontosabb adatközlőim: Juhász József (szül. 1921), Ottomány; id. Munkácsi Imre (1897), Érkeserű; Somogyi Zsigmond (1907), Érადony.

NÉPI VADÁSZAT ÉS VADFOGÁS

Az Érmellék Románia északnyugati részén elterülő kistáj. Északon a Kraszna, délen a Berettyó folyók határolják. Keleti peremén az alacsony Érmelléki-dombvidék húzódik, nyugati szegélye a Nyírségbe, s a hajdankori Nagy-Sárrétbe olvad.

A tájegység középvonalában az Ér folyó völgye található, amely az 1970-es lecsapolásig egy lápos, mocsaras területen kanyargott, amelyből csak a magasabb fekvésű szigetek emelkedtek ki. Ezek csak a nagy tavaszi árvizek idején kerültek részben vagy egészben víz alá.

Néhány évszázaddal ezelőtt a terület vadállománya rendkívül gazdag és változatos volt. A dombokat összefüggő lombhullató erdőségek borították, eszményi élőhelyet biztosítva számos nagyvadnak. Mocsári tölgyesek borították a vizektől körülvelt szigeteket, s természetesen ezeknek is megvolt a jellegzetes vadállománya. A lápokat hatalmas kiterjedésű nádasok szegélyezték, ezek a vízivadnak biztosítottak rejték- és fészkelőhelyet.

A vadaknak ez a gazdagsága nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az Ér völgye már a legrégebbi idők óta lakott terület legyen, és a lakosság egyik fő foglalkozási ágát a vadászat képezze. Bizonyíték erre a Székelyhíd határában elterülő Ökörvár – az Ér egyik nagyobb kiterjedésű hajdani szigete –, ahol a régészek egy nagy bronzkori, az ottományi kultúrához tartozó települést tártak fel. A településen vaddisznó, őz, szarvas csontjai mellett olyan, ma már kipusztult állatok maradványai is előkerültek, mint az őstulok és a bölény.¹

¹ Az ásatás eredményei máig közöletlenek, a csontanyag meghatározását Jurcsák Tibor, a nagyváradi Körösvidéki Múzeum akkori paleontológusa végezte el.

Az erdővel borított területek a földművelés térhódításával rohamosan csökkentek. Így például, a 19. és 20. század fordulóján a székelyhídi Stubenberg grófi birtok 15 200 holdas területéből már csak 4 300 hold volt erdő.² Ez természetesen az ősi fauna megváltozását eredményezte. A nagyvadak jó része eltűnt, az apróvad viszont aránylag jól elviselte a megváltozott körülményeket. A vízivad számára viszont az Érmellék egészen az 1970-es lecsapolásig paradicsomi állapotokat biztosított.

A halászzattal ellentétben, amelynek jogát a birtokos nemesség bérbe adta, s magának csak a hasznát követelte, a vadászat jogát már a kora középkortól egészében megtartotta magának. II. Ulászló 1504-es dekrétumának 18. cikkelye szerint „a parasztnak vadászni és madarászni tilos”, s az eme törvény ellen vétők büntetését akkor 3 forintban állapították meg.³ Az 1729. évi III. dekrétum 22. cikkelye megerősíti és részletezi a vadászati tilalmat.⁴ Ezzel a köznép szigorú büntetések terhe alatt kiszorult a vadászat előnyeinek élvezetéből, viselte viszont a vadkárrok és a hajtóvadászatok által okozott kártételek minden terhét. A vadászatban való részvételre két lehetősége maradt, a hajtóként való, sokszor kötelező közreműködés, vagy a nagy kockázattal, büntetésekkel járó orvvadászat.

Míg a vadászat jogát hivatalosan birtokló katonáskodó nemesség kezében a lándzsát, íjat, számszeríjat már a 16. században felváltotta a golyós puska,⁵ az említett ősi hangtalan vadász-eszközök leginkább a vadorzók kezén maradtak fent. Mivel ezeket nem lehetett nyíltan használni, leginkább ki voltak téve az elkallódásnak, nem csoda hát, ha napjainkra ezek már teljességgel eltűntek, s ha voltak is alkalmi használói, ezek olyan tabu témák, amelyekről még ma sem beszélnek szívesen. Ugyan-

² Borovszky Samu szerk.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Bp., 1901. 332.

³ Ecsedi István: *Népies vadfogás és vadászat a debreceni határban és a Tiszántúlon*. Debrecen, 1933. 5.

⁴ Ecsedi i.m. 6.

⁵ Györfly István: *Vadászat. A magyarság néprajza*. II. Bp., 1941. 17.

ilyen sorsra jutottak a nagyritkán házilag barkácsolt lőfegyverek is.

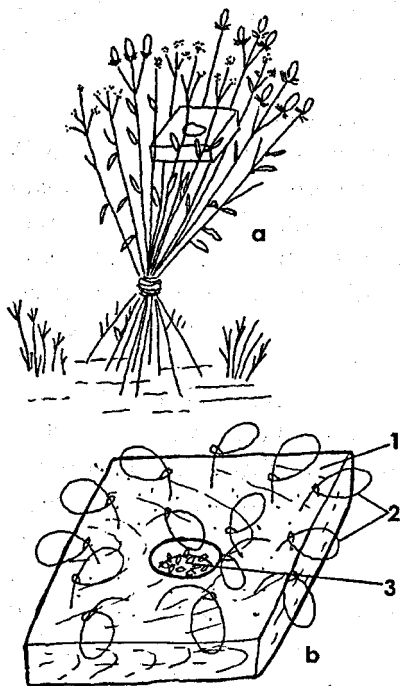
Sajnos, a vadászat tárgykörével foglalkozó romániai néprajzi irodalom szinte kizárólag a hegyvidéki területek vadászatára terjed ki⁶, ezekben a tanulmányokban kevés analógiát találtam. Utaltam már rá, hogy vidékünkön nagyon megcsappant a nagyvadak állománya, ugyanakkor a síkvidéki viszonyok sem tették lehetővé ezek tiltott eszközökkel történő zsákmányolását. Annál változatosabb eszközök és emlékek maradtak fent a mezei apróvad, valamint a vízivad vadászatával kapcsolatban. Emellett sikerült alapos áttekintést szereznem a rágcsálók irtásáról, valamint a kártevő madarak riasztási módszereiről.

A gyűjtőmunkát az 1970-es években kezdtem, s az 1990-es évekig folytattam. Tevékenységemhez ösztönzést és nagyon sok segítséget kaptam néhai ifj. dr. Kós Károly néprajzkutatótól, dolgozatomat az ő emlékének ajánlom.

A begyűjtött vadász- és riasztóeszközök a népi halászat eszközeivel együtt Székelyhídon állandó kiállítás keretében kerülnek bemutatásra. Tanulmányomban a népi vadászeszközöket, vadászati és vadriasztási módokat az érintett állatfajok szerint csoportosítottam.

Az apró énekesmadarak közül elsősorban a színes tollazatú *tiglicet* (tengelic, *Carduelis carduelis*) fogták. Mivel ez télen a bogáncs magvait fogyasztja, a madarászok *bortorjángot* kötöttek csomóba, és a hóba szúrták (*1. rajz*), a csomóba deszkát helyez-

⁶ Gunda Béla: *Adatok a bukovinai és moldvai magyarok vadfogó eszközeihez.* Népr. Ért. 1940. 247-259.; Incze Lajos: *Vadjárások, orvvadászok, haltolvajok Parajdon.* Székelység, 1939. 7. Kós Károly: *Kászoni adatok a népi vadfogáshoz.* Aluta, 1971. 323-346.; Molnár István: *Népi vadfogási módok az Ivópaták környékén.* A Sepsiszentgyörgyi Tartományi Múzeum Évkönyve. Marosvásárhely, 1955. 65-76.; Molnár István: *Népi vadfogás a Borszéki-medencében.* Aluta, 1974-75. 205-233.; Molnár István: *Népi vadfogási módok a Görgényi-hegység déli övezetében.* Acta Hargitensia, 1980. 197-216.; Sztripszky Hiador: *Ősfoglalkozási dolgok Máramarosból.* Népr. Ért., X. 214-222.; Vuia Romulus: *Vindtoarea și curse țărănești din Țara Hașegului și Regiunea Pădurenilor.* Carpați, 1943. 12. 3-13.; Zsigmond József: *A népi vadfogás emlékei a Felső-Maros mentén,* Népiszm. Dolgozatok, 1994. 48-58.

1. rajz. Apró madarak fogása
burokkal. Az eszköz elhelyezése (a)
és részei (b). 1. talp, 2. burkok,
3. alamizna

mert megfigyelésük szerint lecsípi a frissen kikelt dinnyemag csíráját. Azt tartják, hogy a pacsirta ilyenkor ezt ismételteti: „kitípem, mind kitípem!” Irtására mérgezett dinnyemagvakat helyeztek az elvetett fészkekre.

tek, aminek közepén mélyedést vájtak a csaléteknek (ezt Székelyhídon *alamizsnának* nevezték), s ami leggyakrabban kendermag volt. A deszkába lószórból készített hurkokat erősítettek.⁷ Érkörtvélyesen apró madarak fogására lemezből kivágott kisméretű, 10 cm körüli átmérőjű *vastórt* alkalmaztak,⁸ amelyet rúdra erősítettek, s feltölték vele a fára, amire a madár rászállt. Megfigyelték a madár kedvenc eledelét, s csaléteknek ezt tették a tör rózsjára. Az ilyen gyenge csapda élve fogta meg a madarat, különösen, ha a szárait ronggyal tekerték be. A megfogott madarat kedvtelésből kalitkában tartották.

Érkörtvélyesen, bár „szent madárnak” tartották a pacsirtát (*Alauda arvensis*), a dinya kikelésekor ezt is irtották,

⁷ Ecsedi: i.m. 57. a Tiszántúlon, Györffy: i.m. 26. általánosan ismertnek mondja, Zöld Sándor: *Madárfogás lószórral Olcsván (Szatmár megye)*. N. Múz. Ért. 1940. 418. és Gunda: i.m. 201. is említi.

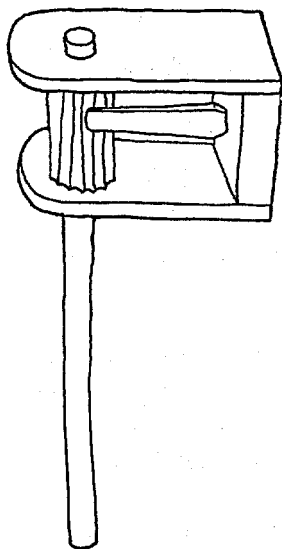
⁸ Ecsedi: i.m. 76-77. leírja, hogy a vastórok különböző méreteken ismertek a vadászott állatok nagysága szerint.

A *seregét*, vagy *seregít* (seregély, *Sturnus vulgaris*) csak riasztották. Mint elmondták, kártétele csak az 1970-es lecsapolás óta jelentős a szőlőkertekben, gyümölcsösökben, azelőtt inkább a *ritek*be húzódott. Riasztásukra *csergőt* használtak (2., 3. rajz), karikás ostorral kongattak, vagy vaktölténnyel lövöldöztek.

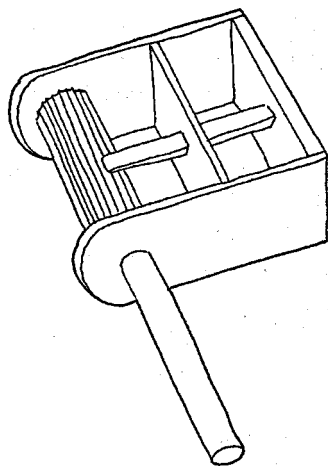
A *varjút* (vetési varjú, *Corvus frugilegus*) *vastórral* fogták, csaléteknek *hegye tengerit* (a kukoricacső apró szemes vége) tettek rá, s a tőr szárnyait trággyával takarták. A megölt varjút Érkörtvélyesen riasztásra használták: a dinnyeföldekről a magvakat kiszedegető varjakat varjúszárnyal riasztották el, aminek húsos tövét petróleumba mártották, hogy a róka ne vigye el.

A fogoly (*Perdix perdix*) fogásához Értarcsán napraforgó szárából készült *fogolycsapdát* használtak (4. rajz), amelyet bokrok alá állítottak fel, s alája csalogatónak gabonamagvakat szórtak.

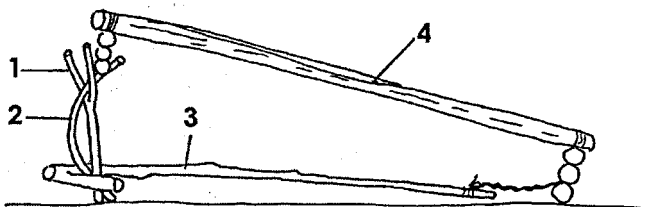
A fácán (*Phasianus colchicus*) fogása Érkeserűn többféle módon történt. Télen a nádasban *járt útja* volt, a nádtövek

2. rajz. Csergő Székelyhidról

3. rajz. Csergő Érkeserűből

4. rajz. Fogolycsapda felépítése. 1. villa, 2. pecek, 3. kampó, 4. láda napraforgószárból

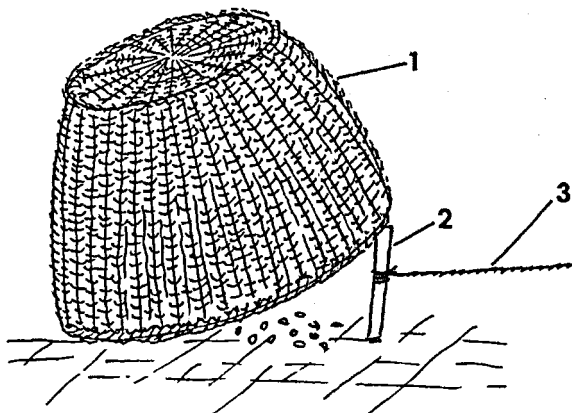
közt ösvényt taposott ki, amit rendszeresen használt, ide vékony drótból készült *dróthurkokat* állítottak, amelyekbe a madár fejével beleszaladt, s ahogy bújott volna tovább, saját magát fojtotta meg. Fogták *ládátörrel* is,⁹ amelynek *nyelvére* búzát vagy kukoricát szórtak, de használtak fületlen *vesszőkosarat* is, amelynek alja felnyitható volt.¹⁰ A kosarat *felpeckelték*, a pecekre madzagot kötöttek (5. rajz), majd elbújtak a sűrűben, s mikor a madár a kosár alatt volt, kihúzták a pecket, mire a kosár lecsapódott. Használtak vékony zsinigre felfűzött tengeriszemeket is, amelyeket a madár egymás után lenyelt, utána nem tudott szabadulni.¹¹ Gálospetriben *vaskapkánnyal* (vastőr, 6. rajz) fogták, míg Értarcsán a fogolycsapdához hasonló *fácáncsapdát* használtak, de ezt nem napraforgószárból készítették, hanem bodzafa ágaiból, hogy a nagyobb, erősebb madár ne tudja megemelni, s nádkévével álcázták. Szalacson télen a friss hóban követték a fácán nyomát, s ha sáscsomóhoz értek, ami mögött a nyom nem folytatódott, akkor tudták, hogy alatta meglapult a madár. Óvatosan megközelítették, s vasvillával felszúrták, vagy rávetették magukat a sáscsomóra, és kézzel fogták meg a madarat.

A vízimadarak közül a *tikbódís* (szárcsa, *Fulica atra*) gyakran beletévedt a halászok által felállított halfogó vészbe, ahonnan

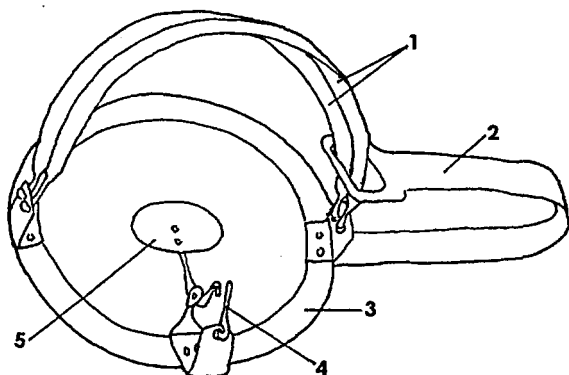
⁹ Györffy: i.m. 36-37. az Alföldről, Gunda: i.m. 200. Moldvából említ hasonlót.

¹⁰ Ecsedi: i.m. 21., Györffy: i.m. 36.

¹¹ Györffy: i.m. 36-37. az Alföldről, Zöld: i.m. 418. Olcsváról említi, utóbbi lészórból készült.

5. rajz. Fácánfogó kosár. 1. vesszőkosár, 2. pecek, 3. madzag

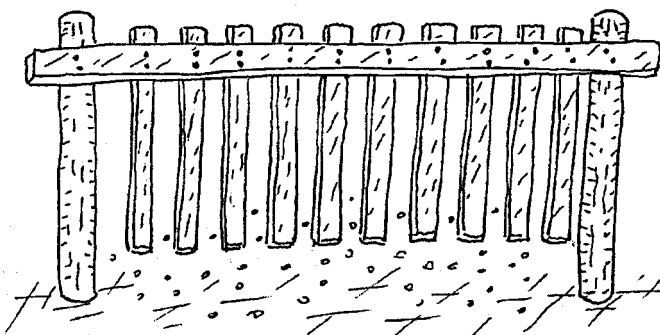
6. rajz. Vastőr részei. 1. szárnyak, 2. rugó, 3. keret, 4. pecek, 5. rózsa

nem tudott felrepülni, s a halászok merengyűhálóval szedték ki.¹² Érkörtvélyesen fogták meggömbített gombostű-horoggal is, amire apró döglött halat tettek csalinak. A hal a víz színén feküdt, a madzagot a parton cövekhez kötötték ki.

¹² Számadó Ernő: *Régi érmelléki halászat*. Népiszm. Dolgozatok, 1976. 87.

A szárcsához hasonlóan a *vadruca* is belement és bent ragadt a vészben. Érkörtvélyesen ezt is fogták hajlított gombostűből készült horoggal, amit gilisztával vagy *vízibogárral* csaliztak fel. A csali itt is a víz színén lebegett, ahonnan a ruca *beszűrösölte*. Gálospetriben az *apró rucát* mereggyűvel fogták. Meglesték a rétszélén, s amikor kiment a partra, megrohanták, s ráborították a mereggyűt.

Az Érmelléken a lecsapolásig *vaadliba* (Szalacson *szürkeliba*, nyári lúd, Anser anser) is fészkel. Ezt lőfegyverrel vadászták, de alkalomadtán, különösen, ha rákapott a vetésre, kézzel is fogták. Érkeserűben, amikor a kislibák már csonkatollasok voltak, de még nem tudtak repülni, a libavadászok elbújták a *gyepszílen*, s vártak. Először az anyaliba jött ki, s ha nem látott veszélyt, *gegegett*, erre kijöttek a fiai is. Ekkor aztán az emberek a víz felől rájuk rohantak, s a visszafelé menekülő kislibákból igyekeztek minél többet elkapni. Szalacson a vadliba tojásait szedték ki, s házi libával *kiköttették*. Az így kikelt kislibák hamar megszelídültek, nem úgy, mint a vad kisrucák,¹³ éppen csak az őszi vonuláskor kellett a szárnytollaikat visszavágni vagy kihúzgálni, mert másképpen megtörténhetett, hogy szárnyra kaptak. Érkörtvélyesen a vadlibák által látogatott határrészen *kerítést* állítottak fel, amelynek lécei nem érték a földet (7. rajz).

7. rajz. Kerítés vadliba fogására

¹³ Ecsedi: i.m. 18. a vadruca tojásának kiköttetését is említi.

A kerítés két oldalára magvakat szórtak, s amikor a liba az innenső oldalon elfogyasztotta a magvakat, átdugta a fejét a lécek alatt, de mivel a gyanakvó madár gyakran felkapja a fejét, előfordult, hogy az beszorult a lécek közé.

A ragadozó emlősök közül a rókát *kijűstölték*. E célból Érkeserűben elnyűtt gumicsizmát, Szalacson meg *áslógot* (kénrudat) gyűjtottak meg a lyuk szájánál.¹⁴ Érkörtvélyesen hosszú, rugalmas drót végére vadászpuska töltényét erősítették, mögéje petróleumos rongyot csavartak, amelyet meggyűjtottak. Míg a drótot bedugták a rókalyukba, a láng elérte a töltényt, ami felrobbant. A sörétek ugyan nem tettek sok kárt a rókában, de a robbanásra kiugrott a lyukból. Az így kikergetett rókát aztán meglőtték vagy leütötték, ha viszont a kénes füst *lefojtotta*, akkor ki kellett ásni. Kiásták a kisorókákat is, hazavitték, felnevelték, s nagy korukban nyúzták meg őket. Ha a baromfiólba bekapott róka elpusztítása volt a cél, akkor egy döglött verebet telepszurkáltak vastagabb drót citerahúr darabokkal, és azt tették a róka útjába. A drótdarabok összeszurkálták a verebet bekapó róka torkát vagy gyomrát, s az állat elpusztult.¹⁵ Gálospetriben a *kétféderes vaskapkány*, Székelyhídon a *rókavass* volt a rókafogás eszköze.

Görény (*Mustela putorius*) fogására Érkörtvélyesen *egyfedelű ládatórt* (8. rajz) használtak. Gálospetriben és Szalacson vastórt, vagy *kétfedelű ládatórt*¹⁶ (9. rajz) használtak erre a célra, előbbi helységben döglött madár, utóbbiban tojás volt a csalétek. Gálospetriben ismerték a mezei lyukakban meghúzódó *mónárgörényt* (mezei- vagy molnárgörény, *Mustela eversmanni*) is, ezt vagy kiásták vagy kiöntötték.¹⁷

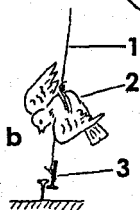
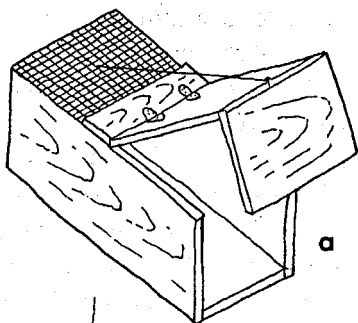
A vízi ragadozó vidrát (*Lutra lutra*) is fogták értékes prémjéért. Érkeserűben télen az állat által jégmentesen tartott léknél

¹⁴ Ecsedi: i.m. 89.

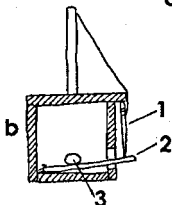
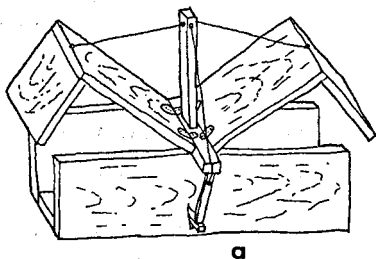
¹⁵ Ecsedi: i.m. 79. a rókát gombostűkkel megtűzdelt hússal etették meg.

¹⁶ Korompay Bertalan: *Csapdafélék*. Bp., 143. a Berettyó-mentéről említi.

¹⁷ Ecsedi: i.m. 86.

8. rajz. Egyfedelű ládatör (a) és kioldószerkezete (b). 1. madzag, 2. csalétek, 3. szegek

9. rajz. Kétfedelű ládatör (a) és kioldószerkezete (b). 1. pecsek, 2. nyelv, 3. csalétek

lőtték, s ha elmerült, szigony-nyal szedték ki a jég alól.¹⁸ Ha a lápban megtalálták a vidra fészket, akkor ott megpróbálták leütni. Keserűben említették, hogy egyszer hét vidrából kettőt sikerült így elkapni. Vastörrel is próbálkoztak, de a vidra lerágta a megfogott lábát, és elmenekült. Gyakran előfordult, hogy a vidra a vészbe is befurakodott a hálak után, s ha a halászok ott kapták, el tudták fogni,¹⁹ máskülönben nagy pocskéklást végzett a zsákmányban, s a vészt is megbontotta. Csokalyon a halászok rövid nyelű, nehéz szigonyt állítottak a vész bejárata fölé, hogy amikor a befurakodó vidra szétfeszíti a szárnyakat, a szigony lezuhanjon, s felnyársalja az állatot.

A vízi rágcslók közül értékes prémjéért vadászták az Érmelléken a 20. század elején elterjedt pészmapockot (*Ondatra zibethicus*) is. Errefelé ezt is *vízipocnak* nevezték, akárcsak a korábról ismert őshonos, kistermetű, értéktelen

¹⁸ Ecsedi: i.m. a befagyott Tiszáról említ hasonlót.

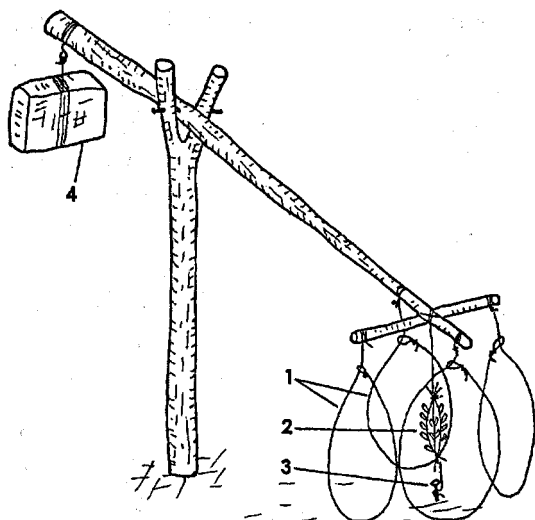
¹⁹ Számadó: i.m. 87.

prémű vízipocokot (*Arvicola terrestris*). Érkeserűben, ha tavaszszal, hóolvadás után a vízparton járva azt tapasztalták, hogy: „üres vót a föld és dübögött”, addig ugráltak rá, míg beszakadt. Alatta volt a pészmapocok fészke, és kézzel vagy vasvillával ki tudták szedni. Kiskerekiben, Gálospetriben és Szalacson a víz felől indulva kiásták a pocok fészket, amelynek bejáratát az oda hordott „zöd gazrul” ismerték fel.

A mezei nyúl fogásának általánosan elterjedt eszköze a vékony drótból készített hurok volt. Érkeserűben és Gálospetriben a hurkokat a földek közé, a barázdába rakták. Székelyhídon, télen a szőlő közt megfigyelték a járását a hóban, s a szőlőkarókhoz kötötték ki a hurkokat. Kiskerekiben oda rakták a hurkokat, ahol a nyúlnak *gyalogútja* volt a hóban, ide *cölöpöket* vertek, ezekhez erősítették a hurkokat. Szalacson a hurkokat az erdőszélbe rakták, a nyulak *csapására*. A hurkolás elterjedt módját mutatja az a tréfás elbeszélés, miszerint egyszer a szomszéd falusi vasadiak mentek át a szalacsi erdőn, s az egyik felkiáltott: „Nézétek, a szalacsiak megkötvé tartják a nyulat!” Nyúl fogására különleges hurkolási mód, a *gémeshurok* volt ismeretes Érkörtvélyesen. Télen a fagyos földre levertek egy villás ágat, s a villába hosszú rudat erősítettek, ennek egyik végére féltéglát kötöttek, másik végére keresztben egy rövidebb rudat szegeztek. A kereszt végeire egy-egy dróthurkot erősítettek, a kereszt középpontját pedig három szál lucernával vagy lóherével lekötötték, egy földre vert hosszabb szeghez (*10. rajz*). A nyúl csak úgy tudott a csemegéhez jutni, ha beledugta a fejét valamelyik hurokba. Mikor a növényszálakat elrágta, a hurok felcsapódott, s felrántotta a nyúl elejét, s bár hátsó lábai érték a földet, szabadulni nem tudott.

Az Érmelléken nagy hagyományai voltak a hörcsögfogásnak. Csokalyról és Gálospetriből még a közelmúltban is egész a Bánságig eljutottak *hörcsögölni*. A hörcsögbőröket eladták, s ebből szép jövedelemre tettek szert.²⁰ Székelyhídon elmondták,

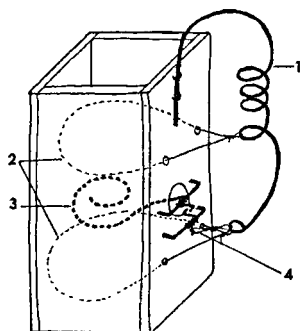
²⁰ Ecsedi: i.m. 54–55. leírja, hogy Balmazújvárosban egy német cég ösztönzésére kezdik el a hörcsögözést.

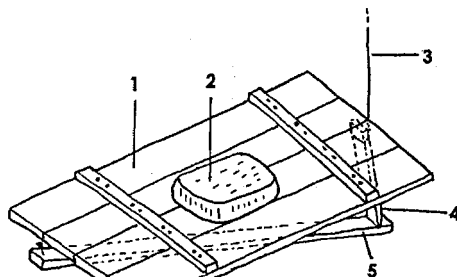
10. rajz. *Gémesburok*. 1. hurkok, 2. lóhere v. lucerna, 3. szeg, 4. féltégla

hogy a földeken különösen a régi fordulós gazdálkodás idején tett nagy kárt a hörcsög, amikor a zöldugarba vetett bükkönnyel a fészke körül ötméteres körben is lerágt. Sokáig csak törrel próbálták fogni, azután, hogy szaporább legyen a „munka”, 4-5 szomszéd összeállt, egy szekérré nagy hordót tettek, amit a Léta felé vezető út mentén a Becsali-kútnál megtöltöttek vízzel, s ebből vederral öntötték a hörcsöglyukakat. Két ember vigyázta a lyukat, s amikor a hörcsög *hörtyögve* menekült kifelé, bottal, vagy vasvillával *elütötték*.²¹ A hörcsögösök általánosan elterjedt szerszáma a *hörcsögtör* volt (11. rajz). Ez vékony deszkából, később konzerves dobozból készült. Egy erős rugó működtette a tör két végében elhelyezett dróthurkokat, középső részében pedig egy vastagabb drótból karikába hajtott *rózsája* volt, ezt bökte meg az állat, s ezáltal kioldotta a rugókat. Mielőtt a tört a hörcsöglyuk szájára helyezték, *belehallgattak*, s csak ha *szuszogott*

²¹ Ecsédi: i.m. 86., Györffy: i.m. 35.

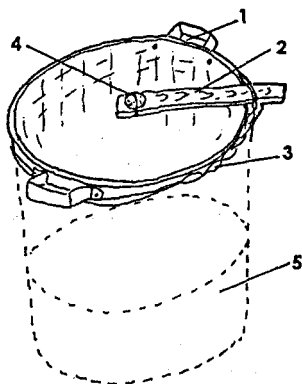
11. rajz. Hörcsögtőr szerkezete.
1. rugó, 2. burkok, 3. rózsza,
4. kakas

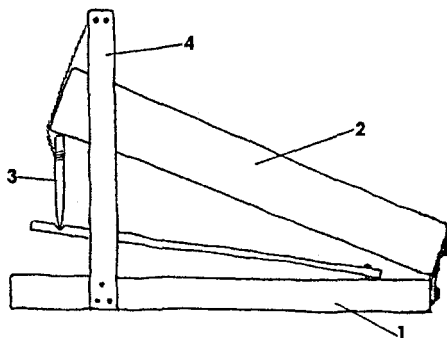
12. rajz. Patkányfogó ajtó. 1. ajtó,
2. nebezék, 3. madzag, 4. pecek, 5. nyelv

benne a hörcsög, akkor tettek rá tört. A hörcsögösök kétszáz tört is kiraktak naponta, s hogy megtalálják őket, vesszőt vagy nádszálat tűztek melléjük. Mire az utolsókat lerakták, az elsőket már szedhették fel. A megfogott állat bundáját a hörcsögös az állat szája körül fogóval *megbontotta*, majd ügyes mozdulattal *kifordította*. Azt mondják, voltak olyan hörcsögösök, akik ezt a műveletet fogó nélkül, a fogukkal végezték el.

A ház körül előforduló *poc* (ezen a néven ismerik az Érmelléken a vándorpatkányt, *Rattus norvegicus*) fogására Érkeserűben a kétfedelű, Érkörtvélyesen az egyfedelű ládatört használják. Amikor ez lecsapódik, zsákot húznak rá, s abba engedik a patkányt, majd rátaposnak, vagy zsákkal együtt a földhöz verdesik. Érkörtvélyesen a patkányt *ajtóval* is fogják. A lefektetett ajtó alá *nyelvet* szerelnek, s a *pecket* spárgával felkötik a gerendához (12. rajz). Ugyanitt használják a földbe ásott és vízzel félig megtöltött mosófazekat is, amelynek peremére széles gumigyűrűt húznak, ennek van egy hasítéka, amelybe a *nyelvet* dugják, majd felcsavarják úgy, hogy a nyelv hosszabbik vége a fazék felé nyúlik, a rövidebb pedig a földre támaszkodik és nem engedi a gumit lecsavarodni (13. rajz). Így a nyelv megbírja a ráerősített csalétket, de a patkány súlya alatt már lebillen, mire

13. rajz. Patkányfogó fazék.
1. mosófazék, 2. nyelv,
3. gumiszalag, 4. csalétek,
5. víz

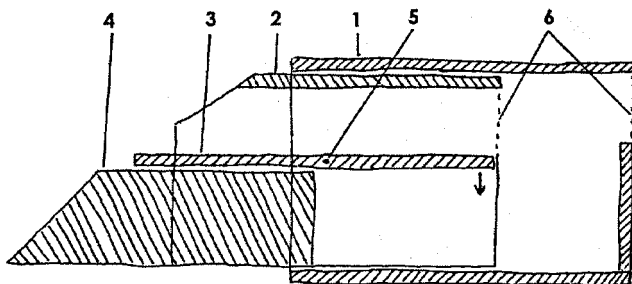

14. rajz: Csapódeszka. 1. talp, 2. csápó,
3. pecek, 4. láb

az a vízbe pottyán, a nyelv pedig visszaáll eredeti helyzetébe. Patkány fogására az egész Érmelléken általánosan elterjedt a megfelelő méretű (18–20 cm átmérőjű) vastőr is (ennek, mint már említettük, Gálospetriben *vaskapkány* a neve).

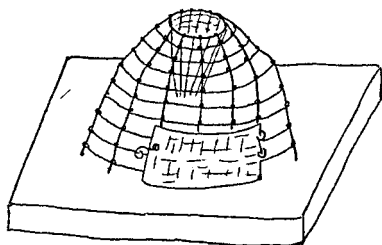
Egér fogására Szalacson *csapódeszkát* használnak (14. rajz) használnak. Ennek deszkából készített *talpa* van, amelyhez rászegzett bőrdarabokkal erősítik a vastagabb deszkából készített *csapót*.²² A csalétket a *nyelvre* helyezik, a nyelv rovátkájába beakasztott *pecket* pedig a talphoz szegezett *lábhoz* kötik. A legeredményesebb egérfogó eszköz viszont az Érkörtvélyesen használatos *famacska* (15. rajz). Ez két egymásba tolható fadobozból áll. A nagyobbik doboz egyik végét egészben, a kisebbiket csak a felső felében rács borítja. Ez utóbbira féldiót vagy szalonnabórt tesznek csaléteknek, ezután a két dobozt egymásba tolják. Az egér a kisebbik dobozba szerelt *talpon* mászik fel, s egy *billenőre* jut, amelyen végigmenve, belesik a nagyobbik dobozba, miközben a billenő vége ismét felemelkedik, és elzárja a kijutás lehetőségét.

²² Ecsedi: i.m. 44. csapó egérfogó, Györffy: i.m. zúzócsapda egérfogó, Kós: i.m. 336. feregüttető néven említi.

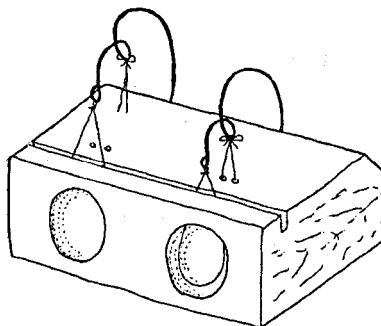

15. rajz: Famacska szerkezete. 1. nagyobbik doboz, 2. kisebbik doboz, 3. billenő, 4. talp, 5. tengely, 6. rácsok

Miután a famacska megtelik, vízzel telt vödör felett szét-húzzák, s az egerek a vízbe potyognak. Székelyhídon a drótból készült egérfogó volt a leginkább elterjedve²³ (16. rajz), ezt régebben házaló tótoktól szereztek be, később boltban is árulták. Az egész Érmelléken ismerik és használják a boltban kapható, fából készült dróthurkos egérfogót (17. rajz). Ennek mintájára Érkeserűben napraforgó szárából is készítettek egérfogót (18. rajz). Szalacson használták még a vízzel félig megtöltött

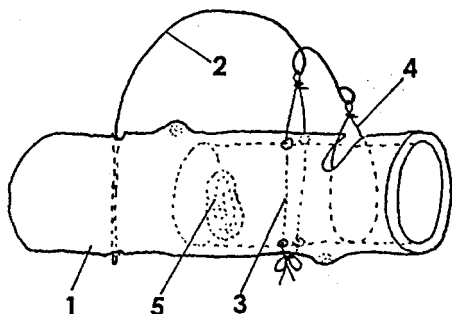

16. rajz: Egérfogó drótból

17. rajz: Dróthurkos egérfogó

²³ Györffy: i.m. 25. vörcsökös egérfogó néven általánosan elterjedtnek mondja, Gunda: i.m. 200. Moldvából említi.

18. rajz: Egérfogó napraforgószárból.
1. szárdarab, 2. rugó,
3. cérnaszál, 4. hurok, 5. csalétek

uborkásüveget, amelyet úgy helyeztek a búzástárába, hogy pereme a búzával színeljen. Az éjszaka mozgó egér a vízbe esett, s reggelre megfulladt.

Amint látjuk, az Érmelléken a népi tapasztalat a vadászeszközöknek rendkívül gazdag eszköztárát hozta létre, alakította ki.

Biztosra vehetjük, hogy a máig fennmaradt eszközök csak töredékét képezik a hajdan használatosoknak, hiszen például az erdők visszahúzódásával, s a nagyvadak eltűnésével felejtésbe merültek az ezek elejtésére használt hangtalan vadászfegyverek, olyannyira, hogy még a gyerekek játékkészletéből is kikoptak. Nem találtam adatot saját készítésű löfegyverek használatára sem, sőt érdeklődésemre ijedt elutasító magatartás volt a válasz.

Adatközlők:

- Érkesei: Kiss József Huszár (sz. 1919), Kósa Csaba (1904), Kardos Sándor (1908),
Székelyhid: Nagy László (1911),
Kiskereki: Mészáros Elek (1907), Mészáros József (1918),
Érkörtvélyes: Kecskés József (1930),
Szalacs: Papp Károly (1917),
Gálospetri: Cservedi Pál (1906),
Csokaly: Juhász György (1925).

(Megjelent a túrkevei Nimfea Természetvédelmi Egyesület kiadásában, A Pusztá 23. számában.)

SZÉKELYHÍDI KOVÁCSOK

Székelyhíd az Érmellék egyik legfontosabb gazdasági központja volt és maradt napjainkig. Kedvező természeti adottságai lehetővé tették a mezőgazdaság számos ágának, a gabonatermesztésnek, szőlőkultúrának, állattenyésztésnek a kifejlődését. Ugyanakkor a kézműipar kialakulását is biztosították a meglévő igények. Előbb a székelyhídi vár, később a fejlődő mezőváros lakosainak növekvő száma, vásárainak látogatottsága járult hozzá a kézművesség fejlődéséhez, amelynek egyik virágzó ága a kovácsmesterség volt. Ennek emlékei után kutatva, értékes adatokat kaptam Vágó Pál (sz. 1902), Máté Gusztáv Gyula (sz. 1908) és ifj. Slider Lajos (sz. 1930) kovácsmesterektől, akiknek máig hálás vagyok.

Bár a környező falvak majd mindegyikében dolgozott kovácsmester, egy ilyen nagy település, mint Székelyhíd, több kovács megélhetését is biztosította (adatközlőim Nagy Lászlót, Bordás Ferencet, Tölcsér Istvánt, id. Slider Lajost, id. Vágó Pált, Máté Gyulát, Földesi Gyulát, Pengő Istvánt, Pallagi Józsefet, Bancsik Józsefet sorolták fel, a legutóbbi időkig működők közül). Annak ellenére, hogy a vasmunkák elvégzésében ekkorára már szakosodást figyelhetünk meg, és idős adatközlőim szerint a két világháború közötti időszak székelyhídi kovácsai már jóformán csak a mezőgazdaság igényeit elégítették ki, más vasmunkák elvégzésére ott voltak a lakatosok.

Nemzetiségükre nézve a kovácsok magyarok voltak, s bár Székelyhídra és a szomszédos Nagykágyára sok cigányt telepítettek a Stubenberg és Pongrácz grófok, adatközlőim közül Vágó Pál cigány kovácsot csak egyet említ, akit gyermekkorá-

ban látott apja műhelye előtt – aki szintén kovács volt –, a hulladék anyagból spórt javítani.

A kovácsmesterség elsajátításának több módja is előfordult Székelyhídon. Vágó Pál, akinek apja és nagyapja is kovács volt, a mesterséget apjától tanulta. Büszkén mondta, hogy a műhelyük több mint 200 éves volt, és hogy apja több mint húsz tanulót szabadított fel. Előfordult az is, hogy a kovácsmester fiát idegen kovács keze alá adta, így id. Slider Lajos fia Máté Gyulánál szabadult. Máté Gyula viszont, bár nagybátyja kovács volt Székelyhídon a Stubenberg-uradalomban, Éradonyban inaszkodott Kokes Bélánál. Az inaszkodás három év volt, az inasokat *szegődötték*, vagyis az ipartestületnél szerződést írtak alá. Mivel Máté Gyula nem szegődött, ezért az inasévek után Érmihályfalván, az ipartestület elnöke előtt próbamunkát kellett bemutatnia, ez állt egy kocsiráf felhúzásából, patkókészítésből és egy hámfatasni elkészítéséből. Az inasok felszabadulásuk után segédek lettek, köztük még a két világháború közti időszakban is dívott a vándorlás. Máté Gyula is dolgozott, mint segéd Diószege, Dernán, Margittán, s csak a katonaévek letöltése után szegődött el *kommencióba* a szentjebbi apátságához. Önálló mester csak 1941-ben lett Székelyhídon.

A kovácsok a vasat Nagyváradról, vaskereskedésből szereztek be. A szükségletek szerint volt *szálvas*, *ráfvas*, *gömbvas*, *abroncsvas*, *patkóvas*. Ugyancsak kereskedésből szereztek be a faszenet és a jó minőségű sziléziai kőszenet.

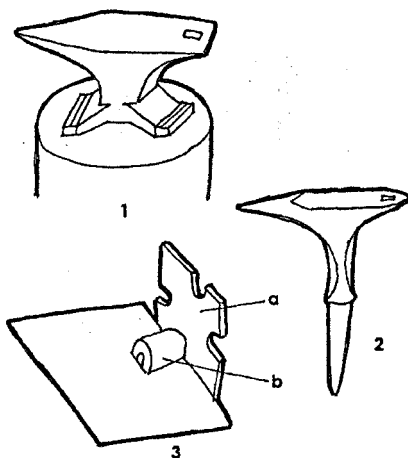
A kovácsműhely a kovács udvarán különálló épületben volt, előtte nyitott *félszer* állt. Egyes kovácsműhelyek tartozéka volt a *patkoló kaloda*, amelyben a patkolást a lovaknál nehezebben viselő ökröket, bivalyokat patkolták.

A műhelyben állt az *üllő*, amelynek *talpában* lyuk volt, az ebbe járó *ékkal* erősítették a *tőkéhez* (1 a. rajz). Kisebb javításokhoz használtak *szarvasüllőt* (1 b. rajz) is, ezt nem tették tőkére, hanem a földbe verték.

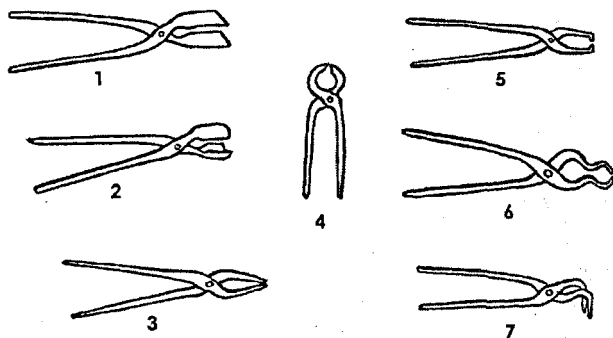
Másik fontos felszerelési tárgy a *kobó*, amelyhez egy rendszert kecskebőrökből készített *fűvó* tartozott, ezt *lábítóval* mozgat-

ták. A fúvó csövet öntvényből készített *szájkavas* takarta (1 c. rajz), hogy meg ne olvadjon. A száklavas felé vastag *mejjvasat* tettek, ez akadályozta meg, hogy kigyúljon a kohó mögötti vályogfal (1 d. rajz).

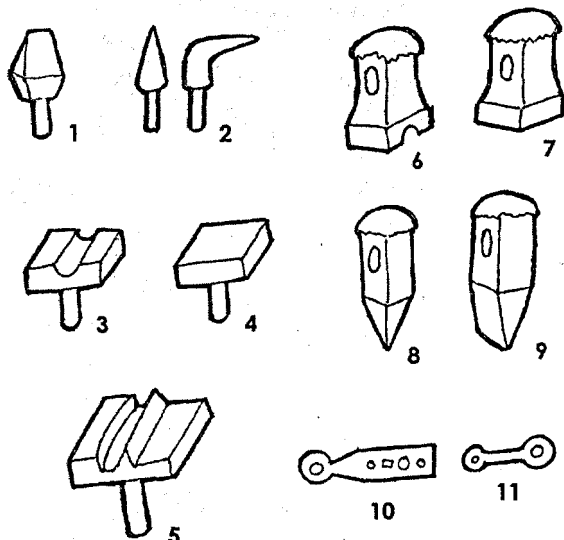
A fontosabb kovácszszerzőszámok közé tartoztak a *fogók*: volt *spiccfogó* (ezzel nyúltak a tűzbe) (2 c. rajz), *laposszájú fogó* (2 a. rajz), *gömböjűszájú fogó* (2 b. rajz), *patkófogó* (2 e. rajz), *pántfogó* (2 f. rajz) *szegcsípő fogó* (2 d. rajz), *hámfatasni fogó* (2 g. rajz). A kalapácsok közt volt *nyitoló kalapács*, *vasélező kalapács*, *félkéz kalapács* (1/2-1 kg-os) és *ráverő* (kb. 3 kg-os). A nyeles szerszámok közé tartozott a *gömböjítő* (3/6. rajz), *simitó* (3/7. rajz) *patkójukasztó* (3/8. rajz), *vágó* (3/9. rajz). Az üllőbe állítható szerszámokat *stekli* néven ismerik: *üllővágó* (3/1. rajz), *gömböjítő*

1. rajz. Kovácsműhely felszerelése:
1. üllő, 2. szarvasüllő, 3a. szájkavas,
3b. mejjvas

2. rajz. Fogók: 1. laposszájú fogó, 2. gömböjűszájú fogó, 3. spiccfogó,
4. szegcsípő fogó, 5. patkófogó, 6. pántfogó, 7. hámfatasni fogó

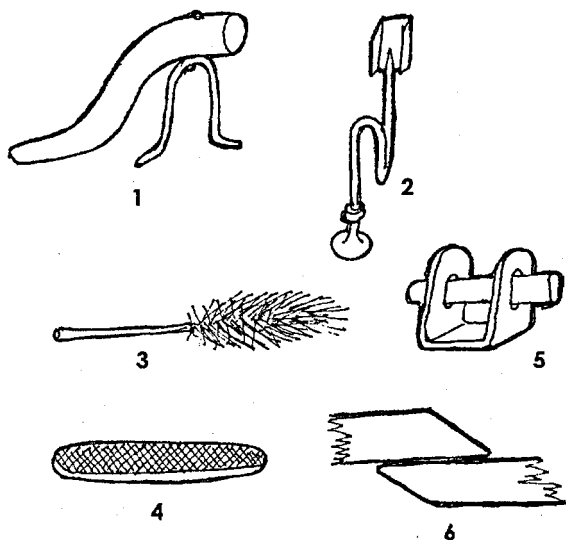

3. rajz. Szerszámok: 1. üllővágó, 2. pisstekli, 3. gömböjítő stekli,
4. simító stekli, 5. patkóstekli, 6. gömböjítő, 7. simító, 8. patkójukasztó,
10-11. csavarfejezők

(3/3. rajz), simító- (3/4. rajz), patkóstekli (3/5. rajz) és pisstekli (3/2. rajz). A készlethez tartoztak a csavarmetszők, menetfűrők, vastagságmérők, csavarfejezők (3/1. rajz), tengejstábolók, ráfstábolók, kengyelek a ráf felfogásához (4/5. rajz). A lópatkolás eszközei: körömfaragó kés (4/2. rajz), körömráspoj (4/4. rajz), patkoló kalapács, körömfogó, szegcsípő fogó, vasalóbak (4/1. rajz), a ló megfékezésére használt pipa és az ökör farkából készült legyező (4/3. rajz). A műhely felszereléséhez tartozott a satu és a fűrőgép, amelynek régebbi változatát már csak elmondás alapján közöljük (5. rajz).

Ha nem volt inas, aki a vasat a tűzben tartsa, jó szolgálatot tett a kohó elé állított *jancsibak*, amelyre a vas végét támasztották.

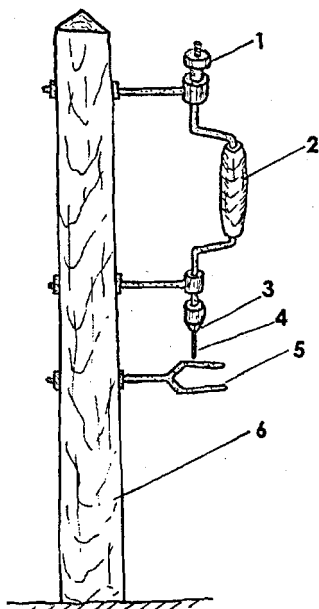
A munkamegosztás a műhelyben a következő volt: az inas a kohónál *melegítette* a vasat, vigyázott, hogy *el ne égjén*. A mester *belül dolgozott*, tartotta, forgatta az üllőre tett darabot, a félkész-

4. rajz. Szerszámok: 1. *vasalóbbak*, 2. *körömfaragó kés*, 3. *legező*, 4. *körömráspoj*, 5. *kengyel*, 6. *zokbgyesre vert vasak egymásra tévése forrasztáshoz*

kalapáccsal ütötte, formázta, ugyanakkor *tartotta a ritmust* is. Amikor fordított a vason, akkor az üllőre ütött, ezért hitték azt a kívülállók, hogy *cifrázza*, pedig a nehéz munkában nem volt kedve ilyesmihez, de ha a mester nem jól tartotta a ritmust, akkor a segédek, akiknek a feladata a *ráverés* volt, *összekeveredtek*. Rendes munkához tehát legalább három emberre volt szükség, innen ered az ismert mondás miszerint „egy kovács nem kovács, két kovács fél kovács, három kovács egy kovács”.

Adatközlőim idejében a székelyhídi kovácsok már szinte kizárólagosan csak a mezőgazdaságban használatos eszközöket készítették, javították vagy élezték. Ők *vasalták fel* a helybeli kerékgyártók által készített szekereket. A szekér vasalása bonyolult munka volt, próbára tette a kovácsok szakértelmét (6-9. *rajz*). Ugyancsak ők vasalták fel a saroglyás-, illetve kubikos *targoncáikat*. Új mezőgazdasági eszközöket már nem nagyon

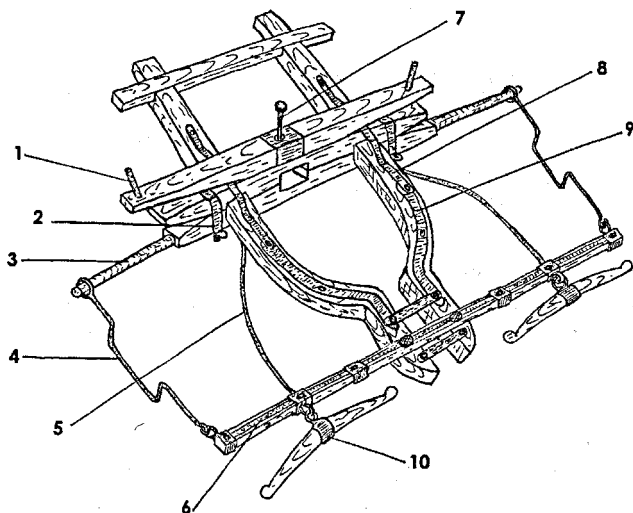

5. rajz. Régi típusú fűrógép:
 1. süjjesztő csavar, 2. hajtókar,
 3. rögzítő poszák, 4. fűróhegy,
 5. villa, 6. oszlop

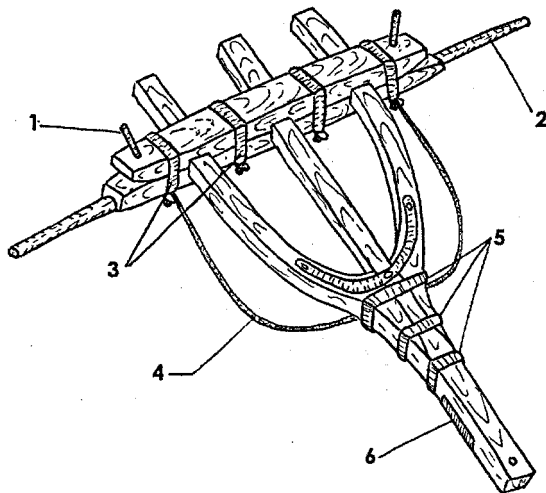
készítettek, esetleg egy-egy boronát vagy ekekapát (10. rajz). Kapát, sarlót sem készítettek, csak élezték, ugyanígy az ekevasakat is.

A kovácsok mindennapi munkájához tartozott a patkó készítése (11. rajz) és a lópatkolás is. A legtöbb kovács értett egyes lakatosmunkákhoz is, mint kulcsok, zárok készítése és javítása, kályhák, takaréktűzhelyek javítása, kapuk vasalása, valamint az újabb időkben elterjedt vaskerítések készítése, ezek azonban nem voltak jellemző tevékenységek. Különösnek tűnik, hogy bár Székelyhíd nevezetes szőlőtermesztő központ, a szőlészetben használt szerszámok készítését vagy javítását egyetlen adatközlőm sem említette.

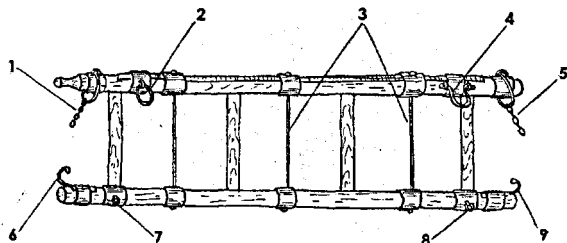
A kovácsmunkák közt különös jelentősége volt a vas forrasztásának, ez volt az a munka, amit nem minden kovács tudott, aki tudta, az tovább adta a „tudományát” az inasainak és segédeinek is. Máté Gyula így mondta el a forrasztás menetét: az összeforrasztandó darabok végét először *felstábolták* (megtüzesítették, majd a stáholóhoz verték, hogy megvastagodjon, nehogy a végén vékonyabb legyen a forrasztott helyen a vas, ezután a végeket *zokhegyesre verték* (4/1. rajz), majd újból *tűzben tartották*, közben a tüzet néha *megbontották*, hogy ellenőrizzék a melegedést. A melegítés addig tartott, amíg *hiccell* a vas: először *fehérmeleg* volt, majd kezdett olvadni, nagyon kellett vigyázni, hogy *el ne égjen*. Ezután a két forrasztandó

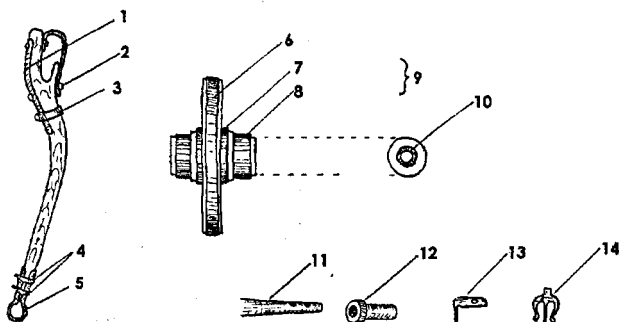
6. rajz. Szekér vasalása (1): 1. rakonca, 2. cűg, 3. első tengej, 4. csatlás, 5. első stűszni, 6. felbérc, 7. derékszég, 8. keskeny spanga, 9. lapos spanga, 10. hámfatasni

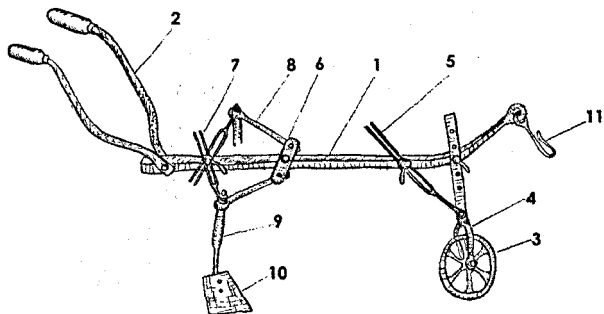
7. rajz. Szekér vasalása (2): 1. rakonca, 2. hátsó tengej, 3. cűgok, 4. hátsó stűszni, 5. nyújtó karikák, 6. koptató

8. rajz. Szekér vasalása (3): 1. első sarogjakötő lánc, 2. első löcsgúzs, 3. oldalpálcák, 4. hátsó löcsgúzs, 5. hátsó sarogjakötő lánc, 6. első sarogjatartó, 7. első rakoncasas, 8. hátsó rakoncasas, hátsó sarogjatartó

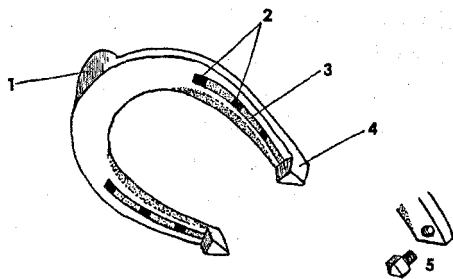

9. rajz. Szekér vasalása (4): 1. fejuvas, 2. löcsfejsavár, 3. nyakpánt, 4. kávpánt, 5. löcskáva, 6. ráf, 7. küllőkarika, 8. porvédő karika, 9. agykarikák, 10. puska, 11. tegejvég, 12. stécni, 13. plattnisszeg, 14. tegejvégszeg

10. rajz. Ekekapa: 1. gerendej, 2. szarv, 3. kerék, 4. keréktartó villa, 5. kerékállító villa, 6. csukló, 7. sorszabályozó villa, 8. kar, 9. kapaszár, 10. kapakés, 11. búzóborog

véget egymásra tették, annyit *tettek össze*, amennyi a vasak vastagsága, majd ráverővel egyszer kétszer ráütöttek, utána lassan forgatták, és ketten ütöttek. Néha *adtak rá két biccet* is. Más módszer volt, ha a vasak végét felhasították, a kalapács *smoljával* (élével) felfeszítették, összedugták a végeket, s együtt hevítették.

11. Lópatkó: 1. bafli, 2. jukak, 3. falc, 4. sarok, 5. téli sarok

A kovácsok különböző státusban voltak. A környező falvakban voltak *községi kovácsok*, akik ingyenes lakást kaptak a községtől, csak hogy ott maradjanak, máskülönben a községgel szemben nem volt kötelezettségük. Nagyobb birtokokon volt *uradalmi kovács*, így például ilyen uradalmi kovács volt a székelyhídi Stubenberg grófi birtokon Máté Lajos, Javorek Rudolf, Szabó Lajos. Ezeket készpénzben vagy *kommencióban* fizették. Máté Gyula, mint a szentjobbi apátság *kommenciója*, lakást, 1,5 hold tengeriföldet, 0,5 hold krumpliföldet kapott használatra a 30-as években, ezen kívül évi 16 mázsa búzát, 4 mázsa árpát vagy szemes tengerit, 40 kg szalonnát, 32 kg sót, 5 méter fát, 5 szekér gallyat és kb. 1000 lej készpénzt.

A székelyhídi kovácsok többsége *önálló iparos* volt. Nekik az elvégzett munkát pénzben vagy természetben fizették. A vasélézést rendszerint egész évre felvállalták egy-egy gazdától a kovácsok. Az ekevas élzésének évi díja 1 véka búza, az ekekapáé 1 véka vagy 100 cső tengeri volt.

A kovácsok a falu vagy község társadalmának megbecsült tagjai voltak. Vágó Pál szavai szerint „jobb emberekkel barátkoztak”, „választott emberek is voltak”, adatközlőnk apja például a híres székelyhídi tűzoltó egylet szertárnoka volt. Más iparosokkal együtt a kovácsmesterek és segédek is tagjai voltak a

közszégi iparosegyletnek, ahol könyvtár, kártya, biliárd, tekepálya állt a rendelkezésükre és dalárdájuk is volt.

A gyári termékek tömeges elterjedése alig hatott ki a falusi kovácsok tevékenységére, a munkájuk iránti kereslet megmaradt. A mezőgazdaság kollektivizálása idején a kovácsok jó része a lakatosokkal együtt megalakította a helyi kisipari szövetkezet vasas részlegét, csak Bancsik Zoltán és Nagy László lépett be a térszbe.

A kovácsmesterek utánpótlása, bár a munkájuk iránti kereslet megmaradt, mégis akadozik, mert nehéz fizikai munkájuk egyre kevésbé vonzó a fiatalok számára. A régi mesterek sorra nyugdíjba mentek, vagy elhaláloztak, s ma már nincs is a környéken olyan, a munkáját értő-szerető fiatal mester, akitől ezt a szép szakmát meg lehetne tanulni.

(Megjelent a Partium folyóirat 1994. évi 2. és 3. számában.)

AZ ÉR FOLYÓ MEDENCÉJÉNEK HALFAUNÁJA

Az Ér folyó a Szilágysági dombvidék lábánál, a Szekeres erdő közelében ered. Teljes hossza 107 km, ebből 9 km Magyarorszáig területére esik. Pocsaj község közelében ömlik a Berettyóba.

Felső szakaszán az esése elég jelentős (0,5–1 m/km), hasonló jellemzői vannak a baloldali mellékvizeinek (Kékéc, Cseholy patakok) is, amelyek a Tasnádi dombvidék vizeit hozzák. A völgy átlagos esése 0,25 m/km, ami a síkvidéki szakaszon jelentősen lecsökken. Hasonlóan kis esésűek a jobboldali mellékvizei (Szentmiklós, Hidegér, Móka stb.) is. A medence teljes kiterjedése 1437 km² (Ujvári, 1972).

Az Ér medencéje kristályos aljazaton keletkezett, amit a Pannon-tenger üledéke borított be. Az az ÉNy-DK irányú hasadék, amelyet az Ér folyó tölt ki, a földtörténeti korokban a Pannon-medence felé vezette az ős Tisza, Szamos, Kraszna vizét is. A Szatmár-beregi sík lesüllyedésével az ősfolyók sorra elhagyták az Ér völgyét, egy 5–10 km széles negyedkori folyami üledékkal feltöltött sávot hagyva maguk után. Ezek között az üledékhalmon között tört magának kanyargós utat az Ér folyó, mocsarak, lápok, holtágak fantasztikus szövevényét hozva létre, amit vízínövények dúsgazdag szövevénye töltött meg, s csak helyenként törtek meg kisebb-nagyobb nyíltvizű medencék. A vízszint fölé csak a mocsári tölgyerdők borította szigetek emelkedtek, amelyek csak a tavaszi áradások idején kerültek víz alá (Benedek, 1996).

Az Ér medencéjének rendezésére, lecsapolására és mezőgazdasági művelés alá vonására már a 19. században léteztek

tervek, de többszöri próbálkozás után csak 1967-ben, egy 91 km hosszúságú, gáttal szegélyezett főcsatorna, s a hozzá tartozó másodlagos lecsapoló csatornahálózat kiásával, valamint jelentős mennyiségű hidrotechnikai műtárgy beépítésével. Mindezek a terület földrajzi és biológiai arculatának alapvető átalakulását eredményezték, ami természetesen az Ér medence halfaunája összetételének drasztikus megváltozását is magába foglalja.

A kutatások története

Annak ellenére, hogy a hidroameliorációs munkálatok megkezdése előtt az Ér völgye, amelyből több mint 50 ezer hektárt állandóan vagy időszakosan víz borított, híres volt gazdag halállományáról, egyetlen olyan, legalább összefoglaló jellegű szakirodalmi művet sem találtunk, amelyik lehetővé tenné a jelenlegi és hajdankori halfauna összehasonlítását.

A Románia faunája sorozat monumentális *Pisces - Osteichthyes* kötetében is csak hét halfajról történik említés az Érből és mellékveizeiből. (*Bănărescu*, 1964). Köztük van a kurta baing (*Leucaspis delineatus*) és a széles kárász (*Carassius carassius*). A folyó magyarországi szakaszáról az első tudományos igényű közlemény a 20. század végéről származik (*Endes*, 1986–88), ami egy lesőharcsa (*Silurus glanis*) begyűjtését is említi. Az Érmellék című monográfia is csak érintőlegesen tárgyalja a terület halfaunáját (*Karácsonyi*, 1996), megemlítve néhány jellemzőnek tartott fajt. A Tiscia Monograph Series sorozat *The Cris/Körös River's Valleys* kötetében a halakkal foglalkozó fejezet (*Bănărescu és mtsai*, 1997) is tartalmaz adatokat az Ér halfaunájáról, ám jobbra csak az általunk az 1970–1995-ös periódusban alkalmyszerűen összegyűjtötteket.

Az egyes halfajokról nem faunisztikai jelleggel közölt írások a törpeharcsára (*Ictalurus nebulosus*) (*Wilhelm*, 1980) és a lápi pócra (*Umbra krameri*) (*Bănărescu és mtsai*, 1995, *Wilhelm*, 1984, 1987, 1988) vonatkoznak.

1998-ban jeleztük először a fekete törpeharcsa (*Ictalurus melas*) megjelenését az Érben, ami Románia halfaunája számára is új fajnak számított (Wilhelm, 1998 b, 1998 c).

Anyag és módszer

A 2001. év nyarán határoztuk el, hogy felmérjük a terület halfaunájának aktuális állapotát, és összehasonlítjuk az eredményeket az előzetes kutatások adataival.

Az Ér romániai szakaszáról az adatokat 2001 augusztusa és októbere között gyűjtöttük egy elektromos aggregát, valamint apró szemű kézháló segítségével, a magyarországi adatokat pedig 1999 nyarán szintén elektromos halászgép segítségével. Összesen 29 gyűjtőponton halásztunk, ezekből 10 Szatmár megye, 17 Bihar megye, 2 pedig Magyarország területére esik. A zsákmányolt halakat meghatározás után visszaengedtük a gyűjtés helyén a folyóba. A gyűjtőpontokat az 1. ábrán tüntettük fel:

1. Ér folyó Újnemet helysége. A forrás közelében, természetesen nem lehetett halat találni.

2. Ér folyó az érszentkirályi híd mellett. A vízmélység 50–90 cm, lassú folyás, iszapos aljzat, a vízben úszó levelű *Potamogeton* tövek.

3. Ér folyó az érkávási híd mellett. Vízmélység 30–120 cm, az aljzaton mély iszapréteg, a partot nád, gyékény, káka borítja.

4. Ér folyó az érendrédi zsilip alatt és fölött. A zsilip nyitott, a vízmélység 50–60 cm, az aljzat iszapos, gazdag vízi növényzet, káka, *Potamogeton*.

5. Kékéc patak az érszakácsi hídnál. Vízsebesség közepes, mélység 10–20 cm, aljzat kavicsos-homokos, a víz tiszta, átlátszó.

6. Kékéc patak Illéd és Érkávás között. Vízmélység 30–100 cm, aljzat iszapos, gazdag mocsári növényzet.

7. Cseholy patak, Balázsháza és Magyarcsaholy között. A partokat töltés védi, vízmélység 60–80 cm, aljzat kavicsos- só-

deres. Egy 100–150 méteres szakaszon a meder összeszűkül, a víz folyása jelentősen felgyorsul.

8. Szentmiklós patak a vezendi hídnál. Vízmélység 40–60 cm, lassú folyás, iszapos meder, gazdag mocsári növényzet.

9. Mocsár maradványa a Malom-Ér közelében Érdengeleg mellett. Állóvíz, iszapos aljzat, gazdag *Potamogeton* tömeg, ami részben beborítja a vízfelszínt.

10. Holtág az érendrédi zsilip közelében. Vízmélység 2m feletti, iszapos aljzat, a part közelében gazdag mocsári növényzet.

11. Ér folyó a szalacsi hídnál. A híd felett az aljzat agyagos-iszapos gazdag nádas, gyékényes, kákás növényzet, a parton fűzfák. A híd alatti szakaszon nagy bedöntött kőtömbök közt a víz folyása felgyorsul, s egy szakaszon kimélyíti a medret.

12. Ér folyó az értarcsai hídnál. Jelentős vízsebesség, aljzat agyagos, a híd alatt kövezett, úszó levelű *Potamogeton* tövek, a parton sás és káka.

13. Ér folyó a kiskereki hídnál. Jelentős vízsebesség, ritkás *Potamogeton* tövek, a parton kákaborítás.

14. Ér folyó Székelyhid közelében, a Horo-farm alatt. Jelentős vízsebesség, agyagos aljzat, vízmélység 80–100 cm. A parton nád, gyékény, káka és fűzfaborítás.

15. Ér folyó Székelyhid mellett, a vasúti és közúti híd között, az országhatár felé. A vízmélység széles határok között változik (5–100 cm). A hidak felett, a mélyebb szakaszon a víz folyása lassú, míg a hidak között a sekély szakaszon gyors. Az aljzat agyagos, vékony iszapréteggel, míg a hidak közti szakaszt vasbeton gerendák bélelik. Foltokban *Potamogeton*, *Alisma*, *Sparganium*, a védett helyeken a vízfelszínt *Salvinia natans* borítja.

16. Ér folyó a csokalyi hídnál. Vízmélység 50–100 cm. A híd alatt a medret terméskő tömbök bélelik, felette és alatta az aljzat iszapos. Partközelen gyékény és kákatövek.

17. Ér folyó a diószegi hídnál. Kövezett aljzat, jelentős vízsebesség, ritkás *Potamogeton* tövek.

18. Ér folyó a magyar határ közelében, a Malomárok befolyásánál. A víz sebessége mérsékelt, az aljzat homokos-isza-

pos, a parton fűzbokrok, a vízben *Potamogeton* és *Nymphaea* tövek.

19. Az Ér holtága a szalacsi kőhídnál. Feltöltődő állóvíz. 120 cm mély iszap, felette 20–25 cm-es vízmélység. Gazdag mocsári növényzet, ami a vízfelület nagy részét elfedi.

20. Lecsapoló árok Ottomány közelében. Majdnem állóvíz, mélysége 50–80 cm, aljzat iszapos, partközelen *Potamogeton* és fűzfabokrok.

21. Régi tankcsapda-árok maradványa az éradonyi hídnál. Vízmélység 30 cm, aljzat agyagos-iszapos, a parton helyenként nád és fűzfa.

22. Lecsapoló árok Asszonyvásár és Érkeserű között. Vízmélység 20–30 cm, vastag iszapréteg, gyékény, sás takarja szinte az egész vízfelszín.

23. Ér holtág a mederrel párhuzamosan Asszonyvásár és Érkeserű között. Vízmélység 20–30 cm, 100 cm vastag iszapréteg, gazdag mocsári növényzet borítja szinte a teljes vízfelszín, egyes helyeken algásodás.

24. Lecsapoló árok az érkeserűi vízkivételi műnél. Állóvíz, mélysége 100 cm, vastag iszapréteg, gazdag mocsári növényzet.

25. Móka patak a székelyhídi Horo-farm hídja mellett. Kikotort, gátakkal védett meder, a híd alatt betonlapok, itt gyors a víz folyása. Feljebb gazdag mocsári növényzet takarja a vízfelszín. Vízmélység 50 cm.

26. Régi Tankcsapda-árok Biharfélegyháza közelében. Vízmélység 200 cm, aljzat vastagon iszapos, partközelen *Potamogeton* és *Ceratophyllum* tövek.

27. Malomárok Diószeg alatt. Állóvíz, mélysége 50 cm, vastag iszapréteg, bőséges mocsári növényzet borítja a vízfelszín.

28. Ér folyó Pocsajnál (Magyarország). Iszapos aljzat, sekély víz, parti növényzet.

29. Lecsapoló árok Pocsaj közelében. Sekély víz, iszapos aljzat, gazdag mocsári növényzet.

A 29 gyűjtőponton 26 halfajt és egy intergenerikus hibridet sikerült azonosítanunk. Azoknál a fajoknál, ahol kis egyedszámot találtunk, pontos adatokat közlünk, a tömeges fajoknál viszont hozzávetőleges, kerekített adatokat. Az általunk gyűjtött anyag adatait az 1. táblázatban közöljük. A lelőhelyeket övezetekre osztottuk (Szatmár megye, Bihar megye és Magyarország), ezeken belül pedig a főmeder lelőhelyei megelőzik a holtágakat és gyűjtőcsatornákat.

Jelen kutatások adatait a 2. táblázatban hasonlítjuk össze a régebbiekkal.

Megbeszélés

A továbbiakban rendszertani sorrendben tárgyaljuk a régebben, illetve a jelen vizsgálatok során az Ér medencéjében előkerült fajokat.

1. *Rutilus rutilus* (bodorka, babușcă). A szakirodalom mind a romániai, mind a magyarországi szakaszról megemlíti. Inkább a gyorsabb folyású szakaszokon találtuk, állóvizekben nagyon ritka.

2. *Scardinius erythrophthalmus* (veresszárnyú keszeg, roșioară). Madnem minden előző szerző megemlíti. Észlelésünk szerint erősen megritkult. Az előző fajjal ellentétben inkább az álló vagy lassú folyású szakaszokról került elő.

3. *Leuciscus leuciscus* (nyúldomolykó, clean mic). Új faj az Ér medencéje számára. Rendkívül ritka, a főmeder gyorsabb folyású szakaszairól került elő. Jelenléte örvendetes, mert *Bănărescu* (1994) az országban jelen pillanatban az egyik legveszélyeztetettebb halfajnak tartja.

4. *Squalius cephalus* (régebben *Leuciscus cephalus*, domolykó, clean). Reofil faj, amely megfelelő körülményeket talált elsősorban a hidak alatt, ahol a medret kőtömbök borítják, s nagyobb a víz sebessége.

5. *Aspius aspius* (balin, avat). Új faj az Ér medencéjében. Egyetlen juvenilis példányt fogtunk a Móka hídja alatti gyors

1. táblázat: Gyűjtőpontok és gyűjtött halfajok az Érmelléken

S.sz.	Gyűjtőpontok Halfajok	Szatmár megye										Bihar megye										Magy.o.									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	
1.	<i>Rutilus rutilus</i>			7	3		4	6		1		33	1	5	10	1	2								7			15	81	20	
2.	<i>Scardinius erythrophth.</i>									4		1								10	1			2	4				1	14	
3.	<i>Leuciscus leuciscus</i>			1			3	2				1																			
4.	<i>Squalius cephalus</i>			1			2	25	14			25	4	13		90	7	3								80				1	
5.	<i>Aspius aspius</i>																									1					
6.	<i>Leucaspius delineatus</i>											1	1			2	1	1		10											
7.	<i>Alburnus alburnus</i>			1	11	25			20	2		1	50	18	10	5	30	41	26	3					12	100			17	7	
8.	<i>Blicca bjoerkna</i>															3								6							
9.	<i>Tinca tinca</i>																													1	
10.	<i>Gobio carpaticus</i>					11	10	34				5	3						11							3					
11.	<i>Romanogobio viadykovi</i>				2		2					20			3	9	1										1			2	
12.	<i>Romanogobio kessleri</i>					7		2																							
13.	<i>Pseudorasbora parva</i>			2		7	4	4	10	1	9	6	4	6	10		1	4			1	2	1	12	1	5		14		11	
14.	<i>Rhodeus amarus</i>			1	4	75		135	28	50	22	1	90	35	40		35	50	64	4	600	6		1	500	100			44		
15.	<i>Carassius gibelio</i>				5		6	4		1	8	4	34	2		6	10	2	3	8	24		1	2	5	7	11		3	4	
16.	<i>Cyprinus carpio</i>																														
17.	<i>Barbatula barbatula</i>							16																						1	
18.	<i>Misgurnus fossilis</i>						2																				1			4	
19.	<i>Cobitis elongatoides</i>			2			11	5	9	4		2		2				4					2			7			55	13	
20.	<i>Ameiurus nebulosus</i>																														
21.	<i>Ameiurus melas</i>																			100											
22.	<i>Umbra krameri</i>																														
23.	<i>Esox lucius</i>				3					1			1			3			1				1			1				1	15
24.	<i>Lepomis gibbosus</i>				22					12		1	8		1	2							1		6	25	1		1	1	3
25.	<i>Perca fluviatilis</i>					2						2			1	1									2	6	1			1	
26.	<i>Gymnocyphalus baloni</i>																														
27.	<i>Alburnus x Rutilus</i>																													1	

2. táblázat: A saját és a szakirodalmi adatok összehasonlítása

S.sz.	Szerző, közlés éve	Bănărescu, 1964	Endes, 1986-88	Karácsonyi, 1996	Bănărescu és mtsai, 1997	Jelen kutatások
	Halfajok					
1.	<i>Rutilus rutilus</i>		x		x	x
2.	<i>Scardinius erythroph.</i>	x	x		x	x
3.	<i>Leuciscus leuciscus</i>					x
4.	<i>Squalius cephalus</i>				x	x
5.	<i>Aspius aspius</i>					x
6.	<i>Leucaspis delineatus</i>	x			x	x
7.	<i>Alburnus alburnus</i>		x		x	x
8.	<i>Blicca bjoerkna</i>		x		x	x
9.	<i>Abramis brama</i>				x	
10.	<i>Tinca tinca</i>			x	x	x
11.	<i>Gobio carpathicus</i>		x		x	x
12.	<i>Romanogobio vladkykovi</i>		x			x
13.	<i>Romanogobio kesslerii</i>					x
14.	<i>Pseudorasbora parva</i>				x	x
15.	<i>Rhodeus amarus</i>		x		x	x
16.	<i>Carassius carassius</i>	x		x	x	
17.	<i>Carassius auratus</i>				x	x
18.	<i>Cyprinus carpio</i>	x		x	x	x
19.	<i>Barbatula barbatula</i>					x
20.	<i>Misgurnus fossilis</i>	x		x	x	x
21.	<i>Cobitis elongatoides</i>	x	x		x	x
22.	<i>Silurus glanis</i>		x			
23.	<i>Ameiurus nebulosus</i>			x	x	x
24.	<i>Ameiurus melas</i>					x
25.	<i>Umbra krameri</i>			x	x	x
26.	<i>Esox lucius</i>	x	x		x	x
27.	<i>Lepomis gibbosus</i>			x		x
28.	<i>Perca fluviatilis</i>				x	x
29.	<i>Gymnocephalus cernuus</i>				x	
30.	<i>Gymnocephalus baloni</i>					x
31.	<i>Alburnus x Rutilus</i>					x

szakaszon. Ez igazolni látszik a sporthorgászok beszámolóját, miszerint már több példányt zsákmányoltak Székelyhídon a Kalmár hídjának nevezett vízmosta mélyedésben.

6. *Leucaspius delineatus* (kurta baing, plevuščă). Ezt az apró termetű halfajt könnyű összetéveszteni más „fehérhalak” ivadékával. Egyes példányokat az élő víz növényzetéből is gyűjtötünk, de népes állományát találtuk a szalacsi híd melletti holtágban.

7. *Alburnus alburnus* (szélhajtó küsz, oblet). A fajt a terület szakirodalma is említi. Közönséges, a legtöbb gyűjtőponton megtaláltuk, mind folyó-, mind állóvízben, de a folyóvizekben lényegesen nagyobb a gyakorisága.

8. *Blicca bjoerkna* (karikakeszeg, batcă). Stagnofil faj, ami kevés helyen talál ideális élőhelyet az Érmelléken. Ennek megfelelően csak két gyűjtőponton találtuk meg, ezek közül is a székelyhídi nem tűnik ideálisnak számára.

9. *Abramis brama* (dévérkeszeg, plătică). A vízrendezés után még jelen volt, de azóta eltűnt, nem találva megfelelő élőhelyet magának.

10. *Tinca tinca* (compó, lin). A lecsapolás előtt igen gyakori volt, most egyetlen példánya került elő a torkolati szakaszról, ahová valószínűleg a Berettyóból jött fel, ahol aránylag gyakori fajnak számít (Harka és mtsa, 1998).

11. *Gobio carpathicus* (régebben *G. gobio*, fenékjáró küllő, porcușor). A szakirodalomban is említik jelenlétét az Érben, mi csak néhány gyűjtőponton, és korlátozott létszámban találtuk.

12. *Romanogobio vladykovi* (régebben *Gobio albipinnatus*, halványfoltú küllő, porcușor de șes). Régebben csak a magyarországi szakaszról említették, mi több helyen is megtaláltuk a fenékjáró küllő társaságában, de mindig kis egyedszámban.

13. *Romanogobio kessleri* (régebben *Gobio kessleri*, homoki küllő, porcușor de nisip). Új faj az Ér medencéje számára. Csak néhány példányát találtuk gyors folyású kemény aljzatú szakaszokon a Kékéc- és Cساهoly-patakokban.

14. *Pseudorasora parva* (pettyes razbóra, briceag). Kelet-Ázsiából származó adventív faj, ami a kínai növényevő halak behozatalával került be hozzánk. Hamar elterjedt sík- és dombvidéki folyó- és állóvizeinkben egyaránt. Az 1970-80-as évek látványos gradációja után állománya normális méretekre esett vissza, s úgy tűnik, sikeresen beilleszkedett a hazai faunába.

15. *Rhodeus amarus* (szivárványos ökle, boartă). A legközönségesebb faj az Ér egész hosszában, vízminőségi paramétereiktől függetlenül. Helyenként jelentős egyedszámban található.

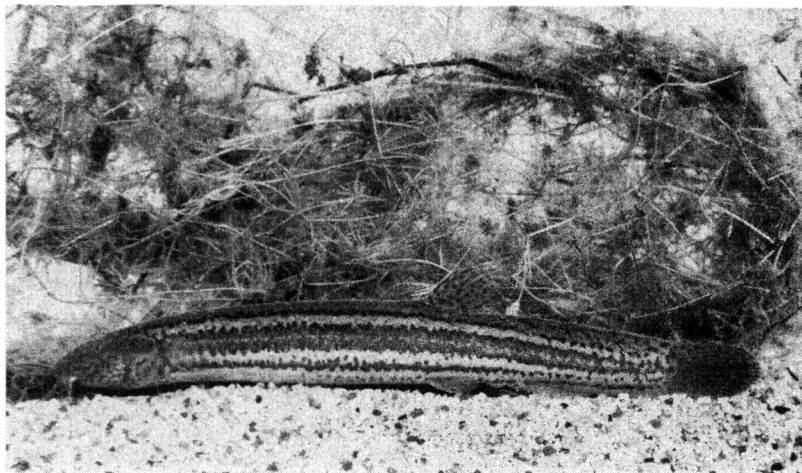
16. *Carassius carassius* (széles kárász, caracudă). Szinte minden korábbi szerző említi, de mára eltűnt az Ér faunájából. Az eltűnéshez egyaránt hozzájárult az ideális mocsári élőhelyek felszámolása a lecsapolás következtében, valamint a betelepített konkurens faj, az ezüstkárász elterjedése.

17. *Carassius gibelio* (régebben *C. auratus gibelio*, ezüstkárász, crap argintiu). Ázsiai eredetű faj, az '50-es években terjedt el vidékünkön. Gynogenetikus szaporodási módja lehetővé tette gyors elterjedését minden vizes élőhelyen, így rendkívül rövid idő alatt az Érmelléken is az egyik legközönségesebb halfaj lett. Az utóbbi időszakban kezd áttérni az ivaros szaporodásra. Miután Magyarország területén egyre több helyről jelezték hím példányok megjelenését (*Harka*, 1993), megfigyeltük ezek jelenlétét az Ér romániai szakaszán is.

18. *Cyprinus carpio* (ponty, crap). A lecsapolás előtt méretes példányokat fogtak a halászok az Érmelléken. A fajt minden régebbi publikáció megemlíti, de állandóan jelen van a hajdani öreg halászok elbeszéléseiben is. Jelen kutatások során csak a magyarországi szakaszról került elő egyetlen példány, ami valószínűleg a Berettyóból úszott fel.

19. *Barbatula barbatula* (régebben *Orthrias barbatulus*, kövicsík, molan). Új faj az Ér medencéje számára. Egyetlen nagy létszámú, stabil populációját a Csaholy-patak mederszűkület miatt felgyorsult folyású szakaszán találtuk. Ez a tipikusan azonális elterjedés jó példája annak, hogy milyen nagy szerepe van a helyi körülményeknek a fajok elterjedésében.

20. *Misgurnus fossilis* (réti csík, típar) (1. fénykép). Jelenlétét minden irodalmi forrás megemlíti. A múltban a terület karakterfaja volt, nagyon gyakori és tömeges előfordulású lévén, zsákmányolása, fogyasztása és árusítása az Érmellék lakosainak tradicionális foglalkozásai közé tartozott. Mára ritkaságnak számít a területen, amit a kipusztulás veszélye fenyeget.

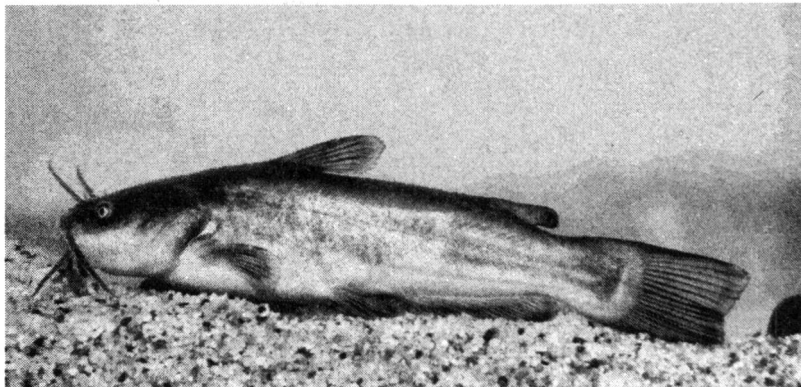
1. fénykép. Réti csík

21. *Cobitis elongatoides* (régebben *C. taenia*, vágócsík, zvárbugá). Jelenlétét szinte minden szakdolgozat megemlíti. Jelenleg általánosan elterjedt, de nagyobb állománya csak a magyarországi szakaszon él.

22. *Silurus glanis* (leső harcsa, somn). A hajdankori hivatásos halászok természetes harcsák zsákmányolásáról meséltek, ám a szakirodalomban egyetlen erre vonatkozó adatot találtunk.

23. *Ameiurus nebulosus* (régebben *Ictalurus nebulosus*, törpeharcsa, somn pític). Észak-amerikai eredetű jövevény faj, ami a közelmúltig igen gyakori volt vidékünkön, állománya az évek során jelentős hullámzást mutatott (Wilhelm, 1980). Az utóbbi években nagyon megritkult, kutatásunk során egyetlen példányát találtuk.

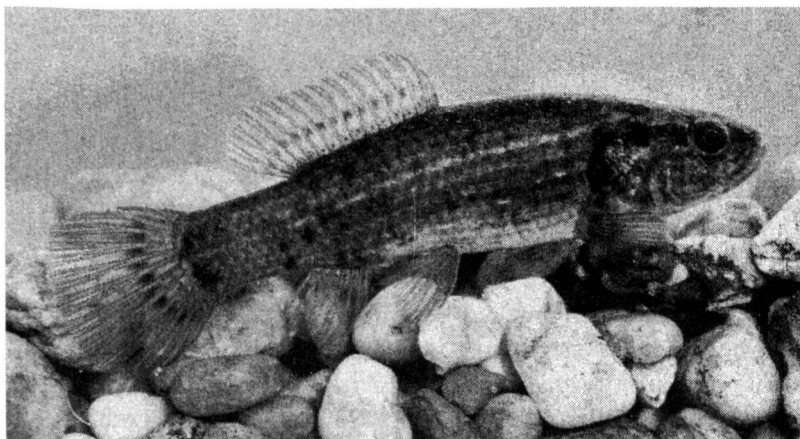
24. *Ameiurus melas* (régebben *Ictalurus melas*, fekete törpeharcsa, somn pitic negru) (2. fénykép). Az előző fajhoz hasonlóan észak-amerikai eredetű. Új faj az Érmellék, de egész Románia számára is (Wilhelm, 1988a, 1988b). Gyakorisága és egyedszáma alacsony a térségben, de egyes helyeken, mint a szalacsi holtágban rengeteg juvenilis példányát találtuk. Hasonlóképpen nagyon elszaporodott egyes tározókban, ahová betelepítették (például a székelyhídi barackos víztározójában).

2. fénykép. Fekete törpeharcsa

25. *Umbra krameri* (lápi póc, țigănuș) (3. fénykép). A Duna-deltán és néhány munténiai lelőhelyén kívül egyedül az Érmelléken található meg az országban (Bănărescu és mtsai, 1995). Mi több lelőhelyét is feltérképeztük (Wilhelm, 1987), ám a meg gondolatlan emberi beavatkozás ezeket sorra megszüntette. Jelen kutatások során sikerült néhány újabb lelőhelyét azonosítani, ahol túlélte a lecsapolást ez a szigorúan védett halfaj.

26. *Esox lucius* (csuka, știucă). Közönséges faj, nagy gyakorisággal, ám kis egyedszámmal. Méretei meg sem közelítik a hajdankori hivatásos halászok által említetteket. Ennek oka a túlzásba vitt horgászat és az orvhalászat, amelynek éppen ez a faj az egyik célpontja.

3. fénykép. Lápi póc

27. *Lepomis gibbosus* (naphal, biban soare). Észak-amerikai eredetű adventív faj, általánosan elterjedt az Érmelléken. A legtöbb gyűjtőponton megtaláltuk, de aránylag kis egyedszámban.

28. *Perca fluviatilis* (sügér, biban). Elég ritka a környéken. Gyakorisága azokban a tározókban is csökkent, ahol nemrég még nagy egyedszámban élt.

29. *Gymnocephalus cernuus* (vágódurbincs, ghiborț). A faj jelen volt néhány ponton az Érmelléken, de gyakorisága és egyedszáma mindig alacsony volt. Mára valószínűleg eltűnt a területről.

30. *Gymnocephalus baloni* (széles durbincs, ghiborț de râu). Új faj az Ér medencéjében. Egyetlen példányát Székelyhíd közelében gyűjtöttük a főmederből. Valószínűleg felváltja az előző fajt, mert tipikus reofil elem lévén, számára kedvezőbbek a lecsapolás létrehozta megváltozott viszonyok.

31. *Alburnus x Rutilus* (szélhajtó küsz és bodorka intergenerikus hibridje, hibrid între obleț și babușcă). Egyetlen példányát az Ér magyarországi szakaszán gyűjtöttük.

Következtetések

1. A jelen kutatások során meghatározott 26 faj jelentős számnak tűnik egy ilyen kis folyó viszonylatában, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a dombvidéken ered, így távolról sem tud olyan változatos élőhelyeket biztosítani, mint egy olyan vízfolyás, amelynek forrása a hegyvidéken található.

2. Tanulmányozva a fajlistát, a fajok gyakoriságát és egyedszámát, szembetűnő az emberi beavatkozások negatív hatása. Megfigyelhető a stagnofil fajok (veresszárnyú keszeg, compó, ponty és különösen a réti csík) visszaszorulása, illetve olyan fajok eltűnése, mint a dévérkeszeg, széles kárász és vágódurbincs.

3. Látható ugyanakkor a reofil fajok (koncér, szélhajtó küsz) terjedése, illetve új fajok megjelenése, mint a nyúldomolykó és a széles durbincs.

4. Szembetűnő az idegen eredetű jövevény fajok térhódítása, mint a pettyes razbóra, ezüstkárász, törpeharcsa, naphal, sőt új adventív faj (fekete törpeharcsa) megjelenése is. Mindezek elterjedését elősegítette a biológiai egyensúly felborulása, amelyet az emberi beavatkozás idézett elő. A folyamat természetesen az őshonos fajok kárára történik, amelyek számára az idegen halfajok konkurenciát jelentenek a táplálék és más erőforrások kihasználásában, miközben az ember számára sem hajtanak jelentősebb gazdasági hasznot.

IRODALOM

- Bănărescu, P.: *Pisces, Osteichthyes /in/ Fauna R.P.R., vol. XIII. Ed. Acad. R.P.R., 1964, București*
- Bănărescu, P.: *The present-day conservation status of the fresh water fish fauna of Romania. Ocrot. Nat. Med. Înconj. 1994, 38.1; 5-20.*
- Bănărescu, P.M., Oțel, V., Wilhelm, A.: *The present conservation status of Umbra krameri (Pisces, Umbridae) in Romania. Ann. Naturhist. Mus. Wien. 1995, 97 B; 437-508.*
- Bănărescu, P.M., Telcean, I., Bacalu, P., Harka, A., Wilhelm, A.: *The fish fauna of the Criș/Körös river basin. /in/ The Criș/Körös Rivers' Valleys. Tiscis Monograph Series. Szolnok-Szeged-Târgu Mureș; 1997, 301-325.*
- Benedek Z.: *Érmellék. Helios Kiadó, 1990, Orosháza.*
- Endes M.: *Halfaunisztikai adatok. 2001, (Kézirat)*
- Harka A.: *Az ezüstkárászok szaporodási stratégiája. Élet és Tudomány, 1993, 48.6; 173-175.*
- Harka A., Györe K., Sallai Z., Wilhelm, S.: *A Berettyó halfaunája a forrástól a torkolatig. Halászat, 1998, 91, 2; 68-74.*
- Karácsonyi K.: *Az Érmellék növény- és állatvilága. /in/ Benedek Z.: Érmellék. Helios Kiadó, 1996, Orosháza: 38-47.*
- Ujvari, I.: *Geografia apelor României. Ed. Științifică, 1972, București*
- Wilhelm, A.: *Dinamica nutriției și ritmul de creștere la somnul pitic (Ictalurus nebulosus Le Sueur) din ape naturale și amenajate. 1980, București (Doktori értekezés)*
- Wilhelm, A.: *Date privind creșterea țigănușului (Umbra krameri Walbaum) din bazinul Ierului. Bul. Cerc. Pisc. IV (XXXVII) 1984, 1-2; 61-72.*
- Wilhelm, A.: *Țigănușul (Umbra krameri Walbaum) în Valea Ierului. C risia, XVII: 1987, 651-6545.*
- Wilhelm, A.: *Spawning of the European mudminnow (Umbra krameri Walbaum) in the basin of river Er. 1998 a, Tiscia 31; 55-58.*
- Wilhelm, A.: *Black bullhead (Ictalurus melas Rafinesque, 1820) (Pisces: Ostariophysis: Bagroidea) a new species of fish recently found in Romanian waters. Trav. Mus. Natl. Hist. Nat. „Grigore Antipa”. XL; 1998 b, 377-381.*
- Wilhelm S.: *A fekete törpeharcsa (Ictalurus melas Rafinesque 1820) térhódítása az Ér folyó völgyében. Múz. Füzetek, Kolozsvár. 1998 c, Új sorozat, 7; 110-112.*

Wilhelm, A.: *Modificări survenite în compoziția ihtiiofaunei din nord-vestul României*. Satu Mare Studii și Comunicări. Vol. 1. Șt. Nat.; 2000, 151-154.

(Megjelent román nyelven a Satu Mare Studii și Comunicări, Seria Științele Naturale, II-III. 2001-2002-es számában. Társszerzők: Ardelean Gavril és Sallai Zoltán.)

ÖREG HALÁSZOK EMLÉKEZETE

Változik a világ, vele változnak az emberek szükségletei, kimennek a divatból a régi értékek. Kinek kellenének már a sásból, nádból, fűzvevesszőből készült használati tárgyak, ki fedné nád-
dal az újonnan épült kacsalábon forgó palotáját? De ha nosztalgizna is valaki, s szeretne magának visszahozni valamit a múlt értékeiből, talál-e embert, aki el tudná készíteni az elképzelt darabot? S ha akadna is mutatóba egy-egy hozzáértő idős mester, lassan már alapanyag sem igen lenne, amiből azt elkészítse. Fűz- és gyékényfonó még talán akad, de olyan szakembert, aki szakszerűen be tudná nádalni egy ház tetejét, nagyon kellene keresni. Bizony, az Ér völgyének lecsapolásával nemcsak egy párját ritkítóan csodálatos táj tűnt el örökre a maga pótolhatatlan természeti értékeivel, hanem jórészt eltűntek azok a lehetőségek is, amelyek nem is olyan régen még megélhetést biztosítottak a tájegység számos lakójának.

Az Érmellékre kerülve, halbiológiával foglalkozva, óhatatlanul összetalálkoztam néhány idős emberrel, akiknek a lecsapolás előtt a halászat volt a fő foglalkozása. Fiatalok már nem voltak köztük, őket már régebben elcsábította a könnyebb pénzkereset lehetősége, no meg sejtették azt, hogy nem nagy jövője van ennek a mesterségnek, hiszen a lecsapolás a vízzel együtt a halat is elviszi. Az öregek szívesen elbeszélgettek velem, előszedték a féltve őrzött, de használati lehetőség nélkül már elértéktelenedett szerszámokat, némelyiknek még a könnye is kicsordult, ahogy felelegette a kalandos halászeletet. Én meg nem győztem jegyezni az elmondottakat, s a halászeszközök, halászati módok megörökítése mellett ezekről a gyökerüket

vesztett, az életből már kifelé ballagó emberekről is írtam egy-egy rövid tanulmányt.

A hajdani öreg halászok többsége mára már mind az érmelléki temetőben nyugszik. Szeretném remélni, hogy csónak alakú fejfák alatt alusszák örök álmukat. Úgy gondolom, megérdemlik, hogy ezeknek a rövid írásoknak az újraközlésével nekik is, de az Érmellékről visszafordíthatatlanul eltűnt halászmesterségnek is emléket állítsunk.

Nagy Sándor – Éradonyból

A híres érmelléki halászat emlékei után kutatva, jutottam el Éradonyba, ahol – van néha ilyen szerencséje a kutatónak – volt tanítványom édesapjáról derült ki, hogy ezt a foglalkozást űzte egészen a mocsárvilág lecsapolásáig.

A keménykötésű, zömök ember arca nyomban felderül, amikor emlékeiről kezdem faggatni. Nagy Sándor 1937-ben született, s már egészen apró gyermek korától rabul ejtette a mocsarak varázslatos világa, és korán megismerte a halászat minden mesterségbeli fogását. Egészen természetes dolog volt ez, hiszen még ma is lépten-nyomon kíséri a hajdani nagy vizek emléke Adonyban: a házak között vadvizek foltjai, partjukon ágas-bogas fűzfákkal, sok még a nádfedeles ház, a nádfonatos kerítés, nádból van a gazdasági épületek oldala is.

Sajátos szépségű, romantikus vidék ez, de csak a látogatónak. Az itt élők nagyon jól ismerik az árnyoldalait is. Hiszen nem is olyan régen még akkora volt a sár, hogy két keréken kellett behordani a termést, mert a négykerekeű szekeret hat ökör sem tudta volna elvontatni. Szúnyogok hada, tavaszi árvíz keserítette meg, s tette elviselhetetlenné – a közlekedési nehézségek mellett – az itteniek életét.

Nagy Sándor mégis inkább arra emlékszik, ami szép volt hajdani életében. Egy öreg, nagy tapasztalatú ember mellett sajátította el a halásztudományt. Mint gyermek a színes mesét,

olyan belefelejtkezéssel hallgatom az emlékezést – alig győzöm jegyzetelni a halászmesterség ízes népi kifejezéseit –, miközben a padlásról, pajtából sorra előkerülnek a régi halászeszközök. Még a hajó is megvan, igaz, szétszedett állapotban, de ismét össze lehet állítani, hogy lefényképezve a későbbi korok előtt is tanúskodják az érmelléki halászvilágról.

A szerszámokat nézegetve, a hajdani halász élettörténete is előkerekedik. Nagyapja megjárta volt Amerikát, onnan hozta a pénzt a földvásárláshoz. A föld pedig magához láncolta az embert. A fiatalok közül sokan elkerültek Adonyból, de Nagy Sándor maradt. A közös gazdaság megalakulása után is. Most a téesz szőlészeti farmján dolgozik. A vizek szeretete annyira erős köteléknek bizonyult, hogy a mocsárvilág lecsapolásáig mindig szakított magának időt a halászatához. Ha máskor nem, hát reggel és este. A lecsapolt területeket művelés alá vették, könnyebb lett az élet, több a kereset. A gazda rendezett portája, üvegezett tornácú szép háza is erről tanúskodik. Tevékeny ember Nagy Sándor: tehenet, malacokat, baromfit, házinyulat tart, méhkaptárak sorakoznak az udvarán.

A megváltozott körülmények hatását a leginkább gyermekei sorsán lehet lemérni. Lánya érettségizett, fia most végzi a X. osztályt. A régi Érmelléket, a hajdani halászatok emlékét mégis nosztalgiával emlegeti.

Összefut számban a nyál – pedig épp most keltünk fel a friss tepertővel, jóféle tavalyi érmellékivel terített asztal mellől –, amikor kedvenc ételeit, a paprikás harcsát, a „pokrócos” csukát kezdi emlegetni.

Juhász György – Csokalyról

Csikorgó fagyban, gyalog indulunk Csokaly felé. Míg kibotorkálunk a csatornázott Ér töltésére, befagyott víztükröket, sásos-nádas foltokat kerülgetünk. Az őszi szántás is nádtorzsákat fordított ki mindenfelé, ahol egy kicsit is alacsonyabb fekvésű

a terület. Szomorú bizonyságául annak a szívós harcnak, amit a lecsapolt nádas folytat évről évre régi jogainak visszaszerzése érdekében.

A töltésen nem nagy a távolság Székelyhíd és Csokaly között, de a hideg szél csontig hatol. Jólesik hát a meleg fogadtatás Juhász Györgynél. Forró fekete, gyöngyöző bor kerül az asztalra. Miután „kiolvadunk”, kezdődhet a kérdezősködés a régi halászszeletről...

Testes, lassú mozgású, de könnyű beszédű ember Juhász György. Minden szaván átsüt, hogy mennyire szereti szűkebb pátriáját, a hajdan mocsaras-lápos Érmelléket. 1927-ben született, de mióta az esztét tudja – adja tudtomra nem kis büszkeséggel –, szeret halászni.

- Apám már öklömnyi gyerekkoromban vitt magával a hajóban a vészeket feljárni, hurcát felszedni...

Ahogy elbeszéléséből kiderül, nem lehetett könnyű az élete. Serdülőkorát a Papszász birtokon töltötte. Hetes volt, aki fát, vizet hordott a konyhára, majd szobainas lett, de ezt nem szerette: visszakérezkedett a kinti munkára. Édesapja is ezen a birtokon dolgozott. Dinnyét termelt, dohányt válogatott. Mindebből csak annyi jó származott, hogy a kiváltott állami halászszelethez mellé könnyebben bérelhetett halászszerületet a birtokostól.

- Leginkább vésszel halásztunk, ezt tettük télen-nyáron... A víz télen sem fagyott be a vészben, mert napjában többször is betörtük a jeget, aztán meg a halak is csapkodtak... Csak a vidra okozott nagy kárt sokszor, mert nem csak a halakat pocskolta meg, hanem a vést is kirágta. Apám rövid nyelű szigonyt szerelt fel a vész bejáratánál, lezuhanva ez ütötte agyon a befurakodó vidrát...

A diószegi halászsokkal összeállva, közösen is halásztak a Besenyér nevű mocsárban, amelynek a területe a két falu határába esett. Erről így emlékezik Juhász György:

- A potyka nagyon ravasz hal. Belefúrja magát az iszapba, elengedi maga felett a hálót. Ezért álltunk össze a diószegiakkal,

hogy egymás után két hálót húzhassunk. Ahogy az első háló elhaladt, felszökött a hal, bele egyenesen a második hálóba.

A felszabadulás után kapott néhány hold földet, ezen gazdálkodott Juhász György. Ezután már kevesebb ideje jutott a halászatra. Megházasodott, bevonták a hálózási, vészállítási engedélyeket is. 1960-ban belépett az akkor alakuló termelőszövetkezetbe, 1961-ben mezőgazdasági tanfolyamra jelentkezett, és a helybeli gépállomáson dolgozott a múlt év ősziéig, amikor is betegállományba került.

Az évek során elkallódtak a régi halászeszközök, az utolsók meg éppenséggel az új ház építése során szóródtak szét. Csak az emlékek maradtak meg, de azok elevenen élnek. Régi nagy fogások emléke elevenedik meg előttem varázslatos erővel, ahogy Juhász György mesélni tud. „Halászméséknek” hinné az ember, ha nem hallaná a feleség józan helyeslését, ami sokszor mármár kajánkodásba csap át. Különösen, amikor az utóbbi idők – immár horgászfelszereléssel szerzett – zsákmánya kerül „terítékre”. Restelkedik is a gazda eléggé: bizony az utóbbi időben a horgászszerecse nem nagyon pártolt hozzá. De hangjában nyomát sem érzem az elkeseredésnek. Akit a múlt minden szép emléke a vízhez köt, annak nyugdíjas korában is lélekfiatalító kikapcsolódás lesz a horgászat. Még akkor is, ha ezután csak dekás halacsokák fogják felidézni a régi nagy halászzsákmányok emlékét.

Kólák József – Szalacsról

Még napjainkban is a tájegység legfelfeleesebb helysége Szalacs, jóllehet aszfaltos út és közvetlen autóbuszjárat köti össze Nagyváraddal. Mennyire elszigetelt lehetett akkor, amikor járhatatlan mocsarak karéja szorította a falut az érmelléki dombok lábának?

Ami hátránya falunak, az most előny a népi hagyományok kutatójának. Hiszen az ilyen helyen maradtak fenn legtöbbször

az ősi halászati eszközök, a régi foglalkozások emlékei. Nagy reményekkel indultunk hát Szalacsra, s mint utóbb kiderült, nem is csalódtunk.

Egy régebbi építésű, szépen rendben tartott portán kerestük fel Kólák Józsefet, akit úgy emlegetnek Szalacson, mint a halászok atyamesterét. Apró termetű öregember fogad, messziről látszik rajta, hogy már erősen benne van a korban – 1899-ben született –, ám mozgásán még mindig érződik a szabadban töltött évtizedek jótékony hatása. Most sem tétlenkedik, seprűkötésben zavartuk meg éppen. Szabadkozik is, amiért – a munkával járó – rendtelenség veszi körül, aztán gyorsan elpakol, hogy a padlásról lekerülő halászeszközök számára helyet teremtsen. Csak ámulunk, amikor csupa olyasmiket szed elő, amelyeknek nem találtuk párját az egész Érmelléken. Ilyen a verse, meg a morda.

A verse háromkarikás hálóvarsa, a morda pedig vesszővarsa. Amikor ennek kapcsán a hurcáról érdeklődöm, nagyon érdekes dolgokat közöl a gazda:

– A hurcát az első világháborúig használtuk, ezt váltotta fel a morda, amit az oroszoktól hoztak azok, akik a fogságot is megjárták. Jobb, mint a hurca, mert nem szorul meg benne a hal, továbbra is élve marad...

Feltörnek a régi emlékek, a katonáskodás „világjáró” élményei. A Szalacsról addig jóformán ki sem mozduló ember az első világháború alatt megjárta az olasz frontot, átélte a forradalmat. Nem sokkal az után, hogy hazakerült, Targu Jiuban folytatta a katonaeletet. Egy ottani tímár minden áron szerződtetni akarta a dolgos fiatalembert. A csábító ígéretnél azonban nagyobb vonzerőnek bizonyult a szalacsi mocsár: visszahívta szülőfalujába a halászembert.

S ha már tímármester nem is lett, van neki „rendes” foglalkozása is, idehaza ugyanis kitanulta az ács mesterséget. Emellett űzte a halászatot. Földje is volt néhány holdnyi, ezt is meg kellett művelni.

Nyolc gyereket nevelt fel Józsi bácsi. Nem volt elég ehhez a kis föld, még az ácsmesterség sem: de segített a halászat. Mint mondja, ebből csinálta a legtöbb pénzt. Hiszen hal bőven volt az Ér mocsaraiban, csak ember kellett, aki kifogja, Józsi bácsi pedig mestere volt ennek: tudott bánni vésszel, versével, hurcával, majd az ezt felváltó mordával, húzóhálóval, szigonnyal. Ha nem került más, kirakta a csíkkasokat, mert – bár a halászember szerint a csík nem hal – ezt is el lehetett adni. Kellett a pénz, mert nyolc éhes száj várta az ételt, nyolc gyereket kellett ruházni.

Józsi bácsi tehát a halászatnak köszönheti, hogy az életben helyt tudott állni. A gyerekek felnőttek és sorra elkerültek, ki Székelyhídra, ki Váradra, ki Resicára. De azért otthon is maradtak hárman, akik Szalacson alapítottak családot. Amióta a feleség meghalt, az öreg halász egyedül él a régi portán. A tiszta lakás, a felsepert udvar mutatja, hogy jól tartja még magát a gazda. Amikor elköszönünk, ő is indul a pincesorra. Ott a találkozója a hozzá hasonló öregeknek. Két koccintás között pedig – az újbort kóstolgatva –, miről is folyhatna másról a beszéd, mint a hajdani vízi életről, a régi nagy fogásokról?

Cservid Pál – Gálospetriből

Vendégmarasztaló sárban autózunk Tarcsáról Gálospetri felé. Ahogy kerülgetjük a kátyúkat, vezetőnk kimutat az ablakon: „Ez volt a Hartyás...” Csak ennyit mond, de mindnyájan érezzük, mire gondol. Hiszen jól tudjuk, hogy ez volt az egyik terület, amelyet az Érmellék lecsapolási munkálatainak elkezdésekor rezervátumnak jelöltek ki. A javaslat maradt, a víz, sajnos, nem: elvitte a csatorna. A Hartyás élővilága néhány év alatt eltűnt, morotvákkal tarkított csenevész gyepet hagyva maga helyett. Az elsivárodott tájon néhány sínylődő nádfolt sóhajtozik a kora tavaszi szélben. Birkalegelőnek sem jó ez a terület, amely nem is olyan régen még – biológiai értékei mellett – halászok, vadászok paradicsoma volt...

Ahogy beérünk Gálospetribe, Cservid Pált keressük, aki ma még talán legjobb ismerője ennek a területnek. Hiszen nem csak a jellegzetes érmelléki táj szenvedélyes szeretete kötötte ide őt, hanem fizetett állása is: vadőr volt majd két évtizeden át.

Pali bácsi 74 éves, nyolc gyermek apja... Életkorát azonban nem mutatja. A szabad levegőn töltött életmódja miatt? Amikor megtudja, hogy mi járatban vagyunk, még inkább kivirul az arca.

- Mit jelentett Pali bácsinak a mocsár? – teszem fel az első kérdést, mire gondolkodás nélkül válaszol:

- A megélhetést! Mikor a Kraszna felől jött a nagy víz, s ellepte a határt, a gazdák bizony sírtak. Siratták a búzájukat. Az ő kenyereket vitte, a miénket pedig hozta a víz...

Vadászott is Pali bácsi, de szívéhez a halászat állt közelebb. Ami nem csoda, ha arra gondolunk, hogy nemcsak az apja, nagyapja, hanem még a dédapja is halász volt. Ő maga tizenkét éves korában szállt először hajóba. Ha nem lett volna ez a megélhetési lehetőség, a sovány napszámból az apja sem tudta volna felnevelni a családot. A mocsár számukra csakugyan az életet jelentette.

A színből, a padlásról sorra előkerülnek a hajdani halász-eszközök. Csak ámulok, hogy milyen nagy a különbség például csak a szomszédos Szalacs eszközeihez képest is. Ötkarikás, kétversikés itt a hálóvarsa. Szárnyak helyett egy vezetékhaló tereli bele a halat. Az egész Érmelléken egyedül itt állították ráma a vészeket. A tapogatónak is rámaja volt...

Hogy mennyire szerette Pali bácsi a mocsarak, rétek világát, bizonyítja az is, hogy a felszabadulást követő földosztás után is kitartott a halászat mellett. Tizenhét éven át volt vadőr, és azután pedig sokáig halásza a közös gazdaságnak. A lecsapolásig a halászok a kifogott hal mennyisége után kaptak munkaegységet, az értékesítés pedig nem okozott gondot a gazdaságnak.

Az idő egyformán eljárt mind a halász, mind a halászat felett. Pali bácsi az utóbbit talán még jobban sajnálja. Felesége

is azon a véleményen van, hogy szívesen kezdené újra a lészafonást, ha a szükség úgy hozná. Valamikor ez a halászfelések téli-nyári foglalkozása volt, akárcsak a hálókötés. A nemzedékek során felhalmozódott sok-sok tapasztalat azonban most veszendőbe megy. Pali bácsi fiainak még jut belőle valami, bár már nem sok hasznát veszik. A kilenc unoka számára az egész valamikori lápi élet átköltözik a mesék világába.

Hogy enni szerette-e Pali bácsi a halat, erre a kérdésemre búcsúzaskor így válaszolt:

- Hát, fogni jobban szerettem, az egyszer biztos, mint enni. De a jó halászlevet én sem vettem meg.

Azt már búcsúzás után tudom meg kísérőmtől, hogy nagy mestere volt ám Pali bácsi a halászlé készítésének. Olyan íze volt a főztjének, hogy mind a tíz ujját megnyalta utána az ember...

Id. Nagy Károly - Érkeserűből

A tavaszi eső meg-megújuló próbálkozásai ellenére vidáman kereközünk Érkeserű felé. Az út két oldalán a megduzzadt vizek szépen kirajzolják az Ér régi holtágainak rendszerét, mintha egy térképet látnánk. A csatornázott Ér, a terület hajdani ura, haragosan nyaldossa a töltést. Köröskörül olyan a táj, mint egy hatalmas szivacs, ami nyár közepére ha kiszárad...

A feltöredezett aszfaltút meggyötör kerékpárt, kerékpárost egyaránt. Amikor aztán a faluba beérünk, félretesszük a közlekedési szabályokat, és a járdán folytatjuk utunkat: az út helyén terpeszkedő posvány elnyeléssel fenyegetne. Rövid bolyongás után megtaláljuk a Perjést, derekén pedig id. Nagy Károly házát. Sajnos, a gazda nincs itthon. Bár rossz az idő és ő a hetvenedik életévét tapossa, dolgozni ment, a melegágyak előkészítésénél keveri a földet.

Mikor megtaláljuk a melegágyakat, a harmadik Nagy Károlyról végre kiderül, hogy ő a mi emberünk. Utólag talán meg-

bocsátja nekünk a kertészeti brigádos, hogy dologidőben elcsábítottuk egyik emberét. Bánhattuk volna, ha nem így cselekszünk, mert hazamenve, a padlásról előkerült ám a gyalomháló, a borogató, a vizsirtóvas és a merettyű is.

Mintha a gazda is elfelejtette volna, hogy a munkából szaladt el, belefelejtkezik a mesélésbe:

- Nekem nem volt földem, két gyermekemet a halászatból neveltem fel, házat is ebből vettem, sőt még öt hold földcskét is sikerült szereznem belőle...

Ahogy elmondja, nem is lehetett ez olyan könnyű. A halászterületeket egy nyugalmazott katonatiszt bérelte, tőle kapták másodkézből a halászok, persze, megemelt áron. Így is megérte, mert volt hal bőven. Mikor haljárás volt, az egész falu halászott, ez pótolta az amúgy kevés keresetet. Még egy jellemző történetet mesél el Nagy Károly:

- Mikor besoroztak katonának, akár hiszik, akár nem, a feleségem járt a hajóval és szedte össze a vésszel fogott halakat, hogy meglegyen a mindennapi...

Hogy a víz milyen jelentős szerepet játszott a község életében, az kiderült abból is, hogy amikor elindultunk hajót keresni (adatközlőnk sajátja elkorhad, mert régi volt), egymás után sorolta Károly bácsi, hogy ennél is, annál is megvan még a régi jármű.

Ahogy a többi eszköz után érdeklődünk, megemlíti hajdani halásztársát, a most 84 éves, de jó erőnek, egészségnek örvendő id. Munkácsi Imrét, akinél bizonyára akad még a régi szerzőmódból. Károly bácsi készségesen elkísér bennünket a Tökmatára, itt lakik ugyanis Imre bácsi.

Útközben a hal elkészítéséről faggatjuk. Mint mondta, legjobban szereti a halpaprikást, rántott halat, de valamikor nagyon szerette a csíkot is, káposztában főzve, vagy tepsiben kisütve.

Megérkezve Imre bácsihoz, előkerítik a bakkoló vasat, a haltartó kast, elmesélik, hogyan használták a leshálónak nevezett hálóvarsát. Versenyt dicsérik a régi halászéleletet, a nagy fogásokat, azt az időt, amikor kézzel is lehetett ám halászni, szerzőmódból sem kellett hozzá.

Hallgatom a két idős embert, elgondolom, hogy minden ősük halász volt, nekik is abban telt el majd egész életük, nem csoda hát, ha olyan nagy szeretettel emlegetik. Károly bácsi egészen elfelejtkezik a melegágyakról, csak a búcsúzáskor csap a homlokára, hogy neki most már sietnie kéne. Siet is, frissen, fiatalosan, hogy ennél frissebben talán csak akkor mozogna, ha várná a kikötött hajó a rétszélien...

Seres Lajos – Diószegről

Szokatlan látványt nyújthattam, amint vállamon egy óriási vesszőfonattal végigbaktattam Diószeg főutcáján. Akik láttak, mégsem nevettek rajtam, inkább érdeklődéssel figyeltek. Egyikük meg is kérdezte:

- Talán halászni indul a hurcával?

- Nem halászik már ezzel senki - feleltem. - Megőrzésre viszem, hadd maradjon nyoma ennek az ősi halászeszköznek.

Magamban jóleső érzéssel nyugtáztam, hogy itt még a fiatalabbak is ismerik ezt a máshol már szinte teljesen elfelejtett szerszámot.

Az említett hurcát Seres Lajos bácsi fonta nekem barátságából, amikor látta, hogy mennyire érdeklődöm a régi halászemlékek iránt. Két délutánon át mesélt, bemutatta a hajdani halászat eszközeit. Megtanított hálót kötni. Előszedte minden - máig őrzött - halászszerszámát, hogy lefényképezhessem őket. Mindezt felesége lelkes biztatása közepette, aki kétszer forgatta át az istállót, csakhogy a szigony is előkerüljön valahogy.

Ahogy a szerszámokat szemügyre vettem, papramorgó mellett folytattuk a beszélgetést, s libazsíros házikenyérrel nyomtattuk le az italt. Öröm volt hallgatni a gazda lelkes magyarázatát. Felesége valósággal versenyre kelt vele az emlékek felidézésében: egymás szavába vágva sorolták, hogy s mint volt az Érmelléken a halászelet.

Lajos bácsi 1913-ban született. Annyiban különbözik eddigi ataközlőimtől, hogy ő nem gyermekfejjel kezdte a halászkodást.

Tanyán nőtt fel, ahol a gazdálkodás mellett nem igen jutott idő ilyesmire. Halászni csak akkor kezdett, amikor bekerült Diószegre. Szerencséje is volt, mert jó tanítómesterre lelt Nagy István személyében, akit mindenki csak Halász Nagyként emleget. Nem csak a halászat fortélyait lehetett eltanulni tőle, hanem az eszközök készítését is. Egykori tanítómesterétől – aki egyébként élete végéig halászott – örökölte Lajos bácsi a „legöregebb halász” titulust is.

A hálózást, hurca- és vészállítást addig folytatta, míg engedélyt lehetett rá váltani. Azután áttért a horgászatra. Büszkén mutatja, hogy 1970 és 1973 között ellenőri igazolványa is volt.

Kevés földjével, szőlőjével 1960-ban lépett be a közös gazdaságba. Amikor a termelőszövetkezet gyűjtőtavat épített – öntözésre – és halat telepített bele, Seres Lajos örömmel vállalta a tó őrzését, a halak gondozását. 1978-ig tarthatta meg ezt a munkakörét, amíg a tó át nem került a horgászegyesület felügyelete alá.

Seres Lajosék négy gyermeke közül ma három él. Mindhárom családosak, az unokák száma nyolc. Bár igazán rászolgált, Lajos bácsi most sem tud pihenni. Télen kosarat fon (ha már a hurcára nincs szükség, erre váltott át), nyáron meg felcsap temetőörnek. Most azon töri a fejét, hogy újból ki kellene váltania a horgászengedélyt.

- Vágyom már a halra, ha csak egy kevésre is, kóstolóul – mondja, s a régi szenvedély izzik a hangjában.

Mikor arról faggatom, hogy miként szerette elkészíteni a halat, felcsillan a szeme, újból megelégnkül mesélőkedve. Legjobban krumplival szerette a halat, pörgölnék.

Beszélt Lajos bácsi a hálózásról, vészállításról is. Elmagyarázta, hogyan szigonyozták a mocsaras réteken a „pipáló” halat. A csík számára sem hal, inkább „olyan kígyóforma”, s ebben megegyezik véleménye az Érmellék valamennyi híres halászáéval. Nem is halászta a csíkot, elég volt, ha bedobta a csíkkast a kert alá, a mocsárba, s máris tele volt...

(A halászokat bemutató írások a Falvak Dolgozó Népe 1981-es évfolyamának március-májusi számaiban jelentek meg.)

TARTALOM

Miért éppen az Érmellék?	5
Volt egyszer egy Érmellék... ..	7
Hagyományos halászat	39
Népi vadászat és vadfogás.....	61
Székelyhídi kovácsok	77
Az Ér folyó medencéjének halfaunája	87
Öreg halászok emlékezete.....	103

A Partiumi füzetek könyvsorozatában eddig megjelent munkák:

1. Borbély Gábor - Csernák Béla: *Bibar*
2. Kordics Imre: *Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben*
3. Péter I. Zoltán: *Félfürdő*
4. Dánielisz Endre: *Nagyszalonta - városismertető*
5. Benedek Zoltán: *Nagykároly - református templom*
6. Bessenyei István: *Sarmaság*
7. *Hol sírjaink domborulnak - partiumi temetők* (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: *Szilágyság - tájak, műemlékek, emlékhelyek*
9. Dukrét Géza - Péter I. Zoltán: *Püspöksfürdő*
10. Dánielisz Endre: „*Csonkatorony nyúlik a felbőbe...*”
11. Bunyitay Vince - Fodor József: *Székesegyházi Bazilika - Nagyvárad*
12. Alexandru Pop: *Varadinum - a vizek batárolta város és vár*
13. *A szabadságharc zászlaja alatt* (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: *Rajtuk taposunk - A Bánság útjai a 19. században*
15. Kupán Árpád: *Mezőtelegd iskolatörténete*
16. Csilik József: *István király Szent Jobbja és Szentjobb község története*
17. Emődi János: *Erdélyi barlangfeliratok a 16-20. századból*
18. Szabó István: *Ottomány* (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: *Érsemjén* (kismonográfia)
20. *Turulmadaras emlékműveink* (gyűjteményes kötet). Összeállította Dukrét Géza
21. Dr. Mózes Károly: *A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből*
22. *Rév, Erdély sziklakapuja*
23. *A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról.* Évkönyv. Összeállította Dukrét Géza
24. Nánási Zoltán: *Dr. Andrássy Ernő az Érmellék utolsó polihisztorja*
25. *Nagyvárad tudós püspökei*
26. György Irén: *Szalacs* (kismonográfia)
27. Antal Béla: *Biharpüspöki*
28. Balláné Bakó Erzsébet - Török Ferenc: *Albis* (kismonográfia)
29. Pásztai Ottó: „*Aki fényt hagyott maga után...*”
30. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad római katolikus székesegyházai*
31. Kiss Kálmán: *Egri község* (kismonográfia)
32. Dr. Mózes Teréz: *A révi fazekasság monográfiája*
33. Emődi János - Varga Árpád: *Telegdi sírkövek, emléktáblák*

34. Jósa Piroska: *Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál*
35. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében*
36. Anzik Albert: *Livada - Sárközújlak*
37. Bozsóky Krestyán Ilona: *A temesvári iparoktatás kezdeteiről*
38. Dukrét Géza: *Hegyköz (történeti monográfia)*
39. Kormányos László: *Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején*
40. Dukrét Géza: *A bihari turizmus története*
41. Velcsov Margit: *Bartók Béla és Nagyszentmiklós*
42. Szilágyi József: *Tóti község monográfiája*
43. Kovács Rozália: *Érmihályfalvi temetők*
44. Dukrét Géza - Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városismertető*
45. Kupán Árpád - Dukrét Géza: *1956 emlékezete Biharban*
46. *Bartók Nagyváradon a helyi sajtó tükrében.* Összeállította Thurzó Sándor
47. Kupán Árpád: *A mozi évszázada Nagyváradon*
48. Gavallér Lajos: *Micske a helynevek tükrében*
49. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad műemlék épületei*
50. *Nagyvárad ipartörténete*
51. Jósa Piroska: *Bihari sorsok, a változó időben*
52. Ujj János: *Arad építészeti emlékei*
53. Pávai Gyula: *Mesélő aradi házak*
54. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében*
55. *Épített örökségünk, a helytörténeti kutatás tükrében.* Összeállította: Dukrét Géza
56. Orosz Otília Valéria: *Műemlék orgonák az Érmelléki Református Egyházmegyében*
57. Borbély Gábor: *Szőlő és bor az Érmelléken*
58. *A Bölcsőtől a Síríg - 250 éve született Kazinczy Ferenc*
59. Kiss Kálmán: *Túrterebes egyház- és iskolatörténete*
60. Szentjóbby Szabó Andor: *Ottomány szülöttje, Kufstein halottja*
61. S. Németh Katalin: *Vigyázó kövek*
62. Kupán Árpád: *Párhuzamos életrajzok*
63. Papp Attila: *Az én Margittám. Érzelmes városmonográfia*
64. Ványai Mária: *Hidak a viharlámpa fényében*
65. Szilágyi István: *Csillagváros visszavárta katona fiát*
66. Péter I. Zoltán: *Szeccszíós építészet Nagyváradon*
67. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városháza*
68. *Római katolikus intézetek Nagyváradon*
69. Borzási Gyula, Dani Zoltán, Nagy Miklós: *Szalárd és vidéke, tegnap és ma*

70. Kupán Árpád: *Nagyvárad nagy változásainak vezéregyéniségei*
71. Dr. Szatmáry Ferenc: *A Királybágyó melléki Református Egyházkerület székház-
perének kilencéves története*
72. Makai Zoltán: *Szemelvények Bihar megye és térsége ipartörténetéből*
73. Sütő Éva: *Érmellék, szerelmem. Honismereti riportok*
74. Kovács Rozália: *Utak a múltba. Helytörténeti és néprajzi tanulmányok
Érmihályfalváról*
75. *Megmaradásunkért. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely
Társaság két évtizede*
76. Emődi János, Wilhelm Sándor, Sándor Mária: *A margittai fazekasság*
77. Kiss Kálmán: *Túrterebes földrajzi neveinek története*
78. Péter I. Zoltán: *A nagyváradai vár építészettörténete*
79. Fazekas Lóránd: *Ódon sírkertek ösvényein*

